Ruma

- istorijski pregled -

Ruma, 2011.

Đorđe Bošković

Ruma u prošlosti

- istorijski pregled -

Ruma, 2011.

Izdavač

Zavičajni muzej Ruma

Gradska biblioteka "Atanasije Stojković"

Za izdavača

Radovan Kuzmanović

Željko Stojanović

Recenzent

Žarko Dimić

Lektor i korektor

Milena Mikolaci

Prevod

Tamara Jovanović

Štampa

TIPOGRAF Ruma

Tiraž

500

Knjigu je u celosti finansirao Rotari klub Ruma

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad
908 (497.113 Ruma)
Bošković, Đorđe
Ruma : istorijski pregled / Đorđe Bošković. – Ruma :
Zavičajni muzej : Gradska biblioteka “Atanasije Stojković”,
2011 (Ruma : Tipograf). – 128 str. : ilustr. ; 24 cm
Tiraž 500. – Bibliografija. – Sumary.
ISBN 978-86-85709-30-2
Ruma – Istorija
COBISS.SR-ID 264215559

Umesto uvoda

U skladu sa opštim ciljevima i principima Rotarijanstva (humanitarna delatnost, afirmacija tolerancije, mira i dobre volje, postavljanje visokih moralnih i profesionalnih standarda), Rotari klub u Rumi nastavlja svoju misiju u lokalnoj sredini finansiranjem publikacije "Ruma u prošlosti".

Svesni značaja i potrebe negovanja zavičaja, kao osnovnog miljea iz kojeg su potekli, i kojim su okruženi i određeni, kako članovi kluba, tako i svi građani, prema kojima su usmerene aktivnosti Kluba, odlučili smo da pomognemo izdavanje pomenute publikacije. Kako će se videti iz teksta koji sledi, Rumljani su u prošlosti u velikoj meri sledili gorenavedene principe, što je, između ostalog, doprinelo da je Ruma bila nadaleko čuvena, a naročito zbog svojih privrednih i prosvetno-kulturnih aktivnosti. Uvereni smo da će ovaj naš poduhvat, kao i oni prethodni (učešće u obnovi "Kipova", obnova "Vodice" u Borkovcu) postati deo opštih i konzistentnih napora pojedinaca i zajednice da, u skladu sa svojim mogućnostima, doprinesu čuvanju i negovanju naše tradicije.

U Rumi, na Svetog Ćirila i Metodija 2011. godine

Rotary club Ruma Serbia

predsednik Petar Dimitrijević

Kako je to mnogo puta, u raznim prilikama, rečeno i napisano, Ruma je smeštena u samom središtu, srcu, Srema. Sa severa je natkriljuju blage padine Fruške gore, a sa juga reka Sava. Nadmorska visina rumskog terena iznosi 111 m. Šire posmatrajući, ona se nalazi tačno na polovini severne zemljine polulopte, tj. na 45-oj paraleli. Zanimljivo je da samo na toj paraleli jedan kilogram teži tačno 1.000 grama. Nedostatak većeg vodenog toka uspešno su nadoknađivala tri rumska potoka (koja su našla mesto i u grbu grada).

Da bi se upoznala današnja Ruma, neophodno je da se vratimo u daleku prošlost, tačnije u praistoriju. Tada se, naime, javljaju počeci organizovanog života ljudskih zajednica na široj teritoriji Rume. Gomolava, kod sela Hrtkovci, svakako je najznačajniji arheološki lokalitet koji potvrđuje tezu o milenijumskom kontinuitetu kulture i civilizacije na ovom području. Arheološki nalazi govore o postojanju ljudskih zajednica od kamenog doba do srednjeg veka.

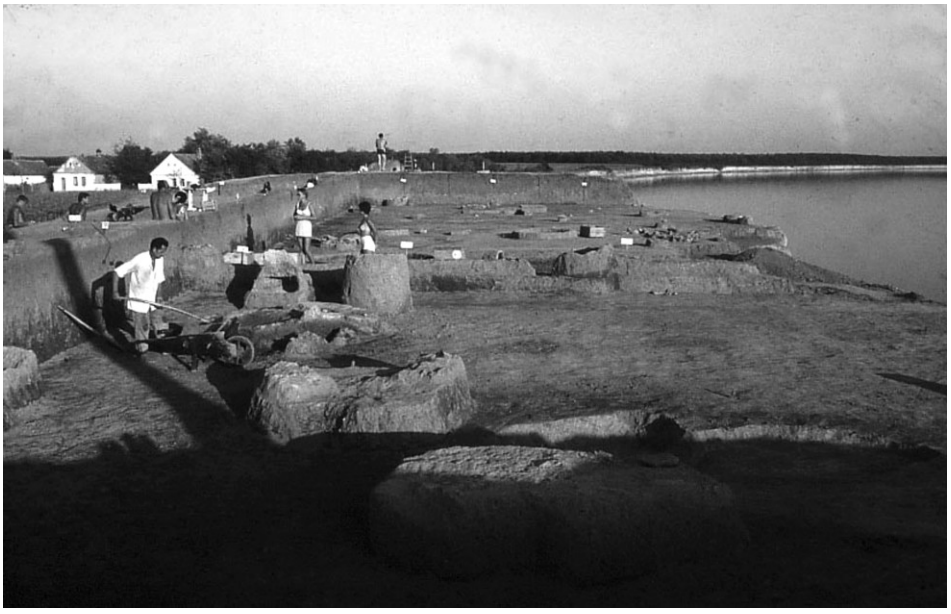

Sa iskopavanja na Gomolavi

Prvi poznati stanovnici ovih krajeva bili su pripadnici raznih ilirskih i keltskih naroda (Amantini, Breuci, Skordisci…). Na razmeđu dve ere, kao vesnik novog doba, u Srem je po prvi put došla rimska osvajačka vojska. Tokom godina, sve brojniji vojni logori na ovom području, polako

su se pretvarali u naselja. Domorodačko stanovništvo je postepeno gubilo svoja etnička obeležja i prihvatalo rimsku kulturu. Srem je postao jedna od najvažnijih pograničnih rimskih pokrajina, sa Sirmijumom kao jednom od prestonica Rimskog carstva i zavičajem nekoliko rimskih careva (Decije Trajan, Maksimijan, Aurelijan, Prob…). Na teritoriji Rume se tada nije nalazilo neko veće naselje, ali je zato konstatovano više poljoprivrednih imanja, tzv. vila rustika. Međutim, na području rumske opštine postojao je rimski grad – Basijana. Osim što je bila značajan zanatski centar, Basijana je, u kraćem periodu, uživala status sedišta episkopije. Njeni ostaci danas leže ispod jedne ledine, tik uz selo Donji Petrovci.

U vreme Seobe naroda (od III veka pa nadalje) razni germanski narodi, zatim Huni, Avari i Sloveni, uništili su i prepustili zaboravu rimsku kulturu na ovom tlu. Nakon toga, narednih vekova Srem je postao poprište večitog balkanskog usuda – ratova, tada između Franaka, Bugara, Vizantije i Mađara.

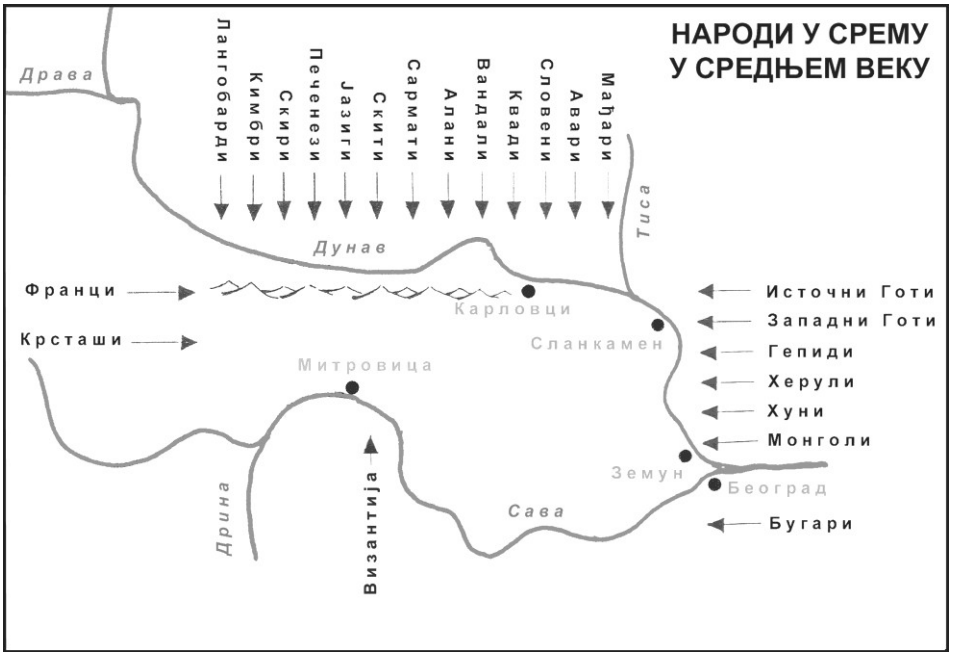

Seoba naroda u Sremu

***

Kao pobednici u ovim sukobima, Mađari su u XII veku zavladali Sremom. Ruma se još uvek ne pojavljuje u popisima srednjovekovnih sremskih naselja.

Jedan od najvažnijih izvora za prošlost srednjovekovnog Srema, mađarski istoričar Čanki, navodi da se na prostoru današnje Rume nalazilo utvrđenje po imenu Arpatar(l)o. Izgleda da je Čankijev autoritet bio dovoljan razlog kasnijim autorima da nekritički citiraju ovu njegovu tvrdnju. Međutim, moguće je da je Čanki pogrešio. Ovom utvrđenju su pripadala okolna mesta: Ljukovo, Gerdanoc, Petoc, Mit[v]arc, Maradik i pustara Osijan, a ono je locirano na području između Iriga, Maradika, Ljukova i Putinaca. Na topografskoj karti se u tom području (u južnom delu krušedolskog atara, severoistočno od Dobrodola) nalazi toponim Gradina. Površinski nalazi srednjovekovne keramike na susednoj oranici, kao i konfiguracija terena, okolnim prokopom, terasama i sl., nedvosmisleno ukazuju na postojanje utvrđenja na tom mestu. U preseku ovog brega se jasno mogu videti ostaci porušenog zida, tragovi kućnog poda i ognjište, sa keramikom koja datira iz XIV i XV veka. Tako, izgleda sasvim logično Arpatar(l)o tražiti u tom području, a ne na mestu Rume, gde nema skoro nikakvih arheoloških nalaza iz tog vremena.

Ako bi se tako nekritički posmatrali pojedini istorijski izvori, onda bi se moglo reći da se Ruma prvi put pominje još 1292. godine. Tada ju je u jednom zborniku dokumenata iz prošlosti Hrvatske, Dalmacije i Slavonije "otkrio" hrvatski istoričar Ivan Kukuljević Sakcinski, u imenu plemića Duruslava od Rume. Naravno, u tom slučaju se radi o mestu Ruma u Mađarskoj.

***

Ruma se prvi put pominje 1566/67. godine u Sremskom defteru, kao selo srednje veličine u Mitrovačkoj nahiji. Imala je 49 kuća, čiji su stanovnici bili isključivo Srbi. Neki od prvih poznatih žitelja sela Rume bili su: Radica Vukić, Vukosav Istepan, Đurađ Ninčić, Draško Vuksan, Vijica Radoba, Vukdirag Todorić, Vukić Marić, Đurađ Ljubić, Nikola Radosav, Nikola Herak, Vuk Đorđević..., i još dva doseljenika i tri sveštenika (Nikola, Petar i Mileta). Ovo poslednje je svakako dokaz da je Ruma tada imala crkvu.

Defter takođe dokazuje da nije tačna često citirana tvrdnja nemačkog autora Bišofa, da je Ruma nastala spajanjem sela Jelenci i Borkovci. Ruma je postojala naporedo sa okolnim selima Jelenci, Borkovci, Kudoš, Viragoš, Krstur, Bronava…

Srem u Turskoj

Postoji nekoliko pretpostavki, manje ili više utemeljenih, kada se radi o poreklu imena Rume. Najčešća predrasuda je ona koja ime Ruma povezuje sa navodnom turskom reči "blato". Niti "ruma" na turskom jeziku znači "blato", niti je Ruma u prošlosti bila jedino mesto čije su ulice bile blatnjave.

Sledeća pretpostavka je zasnovana na činjenici da se koren "rum" često javlja u arapskom jeziku. Mesto Rumah se pominje u Starom zavetu, kao i u vlastitim imenima, od kojih najpoznatije takvo ime nosi arapski pesnik i mistik Dželaludin Rumi. Turci su ovom rečju označavali područje naseljeno hrišćanskim stanovništvom, poput Istočne Rumelije – danas u sastavu Bugarske. Ovo ime je preuzeto iz naziva za stanovništva Vizantije – Romeji. Međutim, postavlja se pitanje zašto bi Turci samo jednom selu u Sremu dali ovo ime, kada su prema njihovim defterima u skoro svim sremskim selima živeli pravoslavni hrišćani.

Moguće je, takođe, da je ime Ruma došlo sa severa, iz Ugarske. Mađarski istoričar, Turi Jozef, u svom delu, citirajući turskog hroničara, pominje utvrđeno mesto Rum, osvojeno prilikom turskog pohoda na Beč 1529. godine. Među mnogobrojnim mestima popisanim u županiji Vas 1828. godine, nalazi se i Ruma. U njenom okruženju su bila brojna sela čija su imena u osnovi slovenskog porekla, poput: Budinci, Banja,

Dobra, Jezero, Krstur, Dolinci, Markovci, Mladetinci, Putanci, Podgorje, Žirovnica…, što upućuje na zaključak da je u ovoj ugarskoj županiji svojevremeno živelo mnogobrojno slovensko stanovništvo. U vreme turskih osvajanja Srem su branili vojnici među kojima su bili i Srbi. Posle Mohačke bitke 1526. godine, deo vojske cara Jovana Nenada, pod vođstvom Radoslava Čelnika (u narodnoj pesmi vojvoda "od Srijema Rajko") naselio se u Srem, gde je uključen u turski vojni sistem. Šta se desilo sa tim Čelnikovim Srbima potom, nema podataka. Možda su oni novoosnovanom mestu u Sremu dali ime iz svog zavičaja.

Četvrta pretpostavka je da je ime Ruma autohtonog porekla. Drugim rečima, srpsko stanovništvo je, nakon dolaska Turaka u Srem, za svoje novo naselje preuzelo lokalni toponim, preostao iz prastarih vremena, pre dolaska Rimljana u ove krajeve.

Posle 1566/67. godine Ruma se pominje još nekoliko puta, uvek kao selo u Turskoj.

Stanovnici sela Rume su se bavili isključivo zemljoradnjom i stočarstvom i bili su uključeni u turski feudalni sistem. To znači da je selo pripadalo nekom turskom spahiji. Meštani su imali prema njemu i prema turskoj državi razne obaveze, ali one su ipak bile precizno regulisane. Porez se plaćao na pšenicu, ječam i raž, stočnu hranu i proso; zatim je postojala taksa na seno, povrtnjak izvan okućnice i ogrevno drvo, na ovce, neprodato grožđe, klanje svinja, na nevestu, burad i udovička taksa. Desetina se davala od košnica, lana i konoplje, sočiva, pasulja i graška, kupusa, crnog luka, voća i od šire od grožđa. U spahijski prihod su ulazila i novčana sredstva naplaćena od kazni (upad stoke u tuđ pašnjak, delimično ili potpuno zanemareno zemljište, upad svinja u sveto muslimansko zemljište).

***

Ruma je u tom svojstvu dočekala Veliki bečki rat (1683 – 1699) između Austrije i Turske, tokom kojeg je Srem bio opustošen, a njegovo stanovništvo se razbežalo. Rat je završen Karlovačkim mirom 1699. godine. Ovim mirom Srem je bio podeljen na austrijski i turski deo, pri čemu je granica išla linijom Sremska Mitrovica – Slankamen. Ruma je još neko vreme ostala u turskom delu Srema, a ova granica, poznata kao Marsilijeva linija, danas predstavlja granicu severnog dela rumskog atara. Zanimljivo je da su Rumljani tada stanovali u Turskoj, a vinograde imali u Kudošu, koji je pripadao Austriji. Tokom Velikog bečkog rata došlo je do Velike seobe Srba iz južnih krajeva (Kosovo i Metohija, Crna Gora, Stari Vlah, Hercegovina...), pri čemu se jedan deo doselio u Srem. Nema podataka da li je Ruma tada dobila nove stanovnike, ali se to sa

izvesnom verovatnoćom može pretpostaviti, bar prema prezimenima stanovnika Rume s početka XVIII veka.

Srem posle Karlovačkog mira 1699.

U periodu od 1716. do 1718. godine trajao je još jedan austro-turski rat, koji je završen pobedom Austrije. Mirom u Požarevcu 1718, selo Ruma, a i ceo Srem, tada su, za narednih 200 godina, ušli u sastav Habzburške monarhije.

Selo Ruma je bilo smešteno na obroncima Borkovačke doline. Nije bilo ušoreno, već sa kućama raštrkanim na širem prostoru. Na vidnom mestu se uzdizala drvena crkva posvećena Svetom Nikoli. Na susednom brežuljku, na mestu današnje crkve Svetog Vaznesenja, najverovatnije se nalazilo groblje. U porti crkve se još nalazi nadgrobni spomenik iz 1680. godine blaženopočivšeg "raba božjeg Janka". U neposrednoj blizini sela nalazili su se važni stari putevi: Mitrovica – Zemun i onaj prema Irigu, dolinom Borkovačkog potoka, koji je tada bio mnogo razuđeniji. U južnom delu atara sela Rume nalazile su se pustare Odorovci i Žirovac.

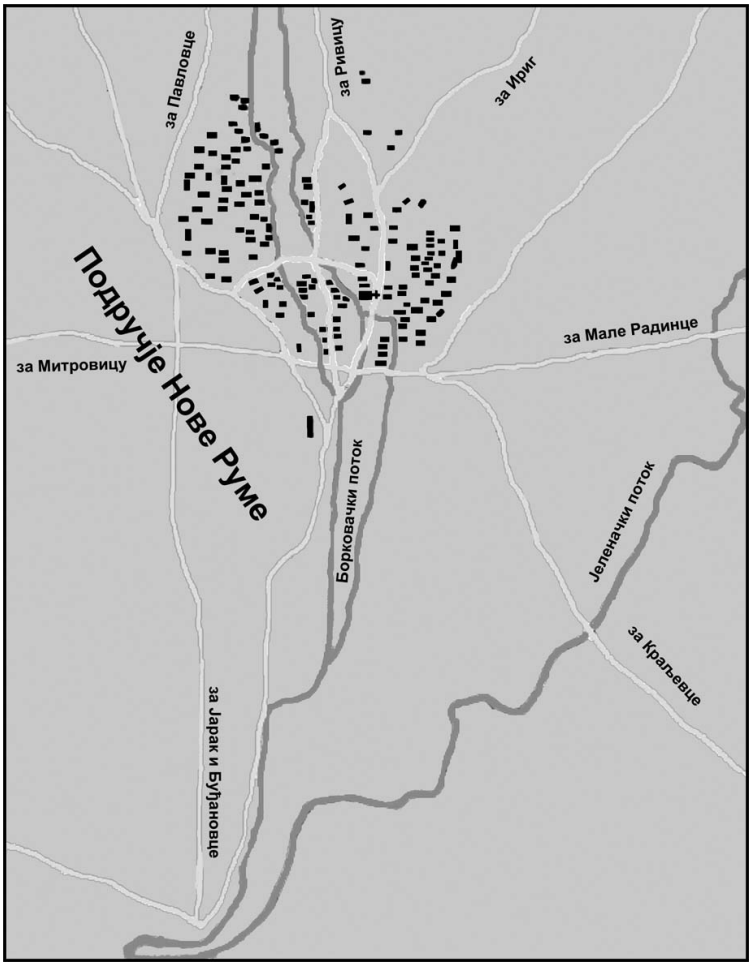

Plan sela Rume

Tokom XVIII veka neke porodice su još uvek živele u zemunicama. Pored njih postojale su i kuće sagrađene od naboja i ćerpiča, a pokrivene trskom, slamom i daskama. Kuća se sastojala od dve – tri prostorije (kuhinja, komora i jedna soba), a obično se najviše živelo u kuhinji. Siromašniji meštani su stanovali u malim i trošnim kućama, sa otkrivenim krovovima i rupama mesto prozora i sl. Ujesen, posle silnih kiša, kada otpadne kreč i lep sa zidova, ove kuće su izgledale, "kao red prosjaka pred crkvom". Dvorišta su bila ograđena plotovima od pruća. Voda se izvlačila iz bunara (đermova) koji su, kako pišu savremenci, "škripali sa svih strana".

Prema popisima spočetka XVIII veka starešine porodica u Rumi su bili: Todor Novaković - knez, Nedeljko Jakobić – birov, Trivun Milićev(ić) – eškut, Vuk Radul, Mladin Stepanović, Stevan Vučković, Subota

Juzbašić, Srđan Nešković… Među njima su bili i neki od predaka današnjih rumskih porodica: Cveja Orlović, Lazo Dedić, Nedeljko Jocković, Živko Stolić, Serdan Dačić i Simon Bunović. Pojedina prezimena ukazuju na poreklo stanovnika, poput Prekosavac i Mačvanin, dok su neki stanovnici pomenuti samo po imenima (Peica, Ilija Josim, Raniša…). Na čelu jednog broja porodica bile su udovice (Marica, Sibinka i Neda). Godine 1720. u Rumi je živelo 38, a 1722. čak 53 porodice, što govori o ubrzanom naseljavanju ovih krajeva. Ogromna većina stanovništva se bavila zemljoradnjom i stočarstvom. Tek 1743. godine u Rumi je zabeležena profesija trgovca (trgovac Rista).

Živelo se u većim zajednicama, "zadrugama", na čijem je čelu bio starešina – kućedomaćin. U posed su ulazili konji, volovi, krave i telad, ovce i koze, svinje, košnice, uzorana zemlja, livade i vinogradi. Pokretna i nepokretna imovina rumskih domaćinstava se sastojala od jednog do dva konja, jednog do četiri komada "rogate marve", do deset svinja, od nekoliko do trideset košnica, između dva i deset jutara obradive zemlje, nekoliko kosa livade i jedne do pet motika vinograda. Ovaca i koza u Rumi tada nije bilo.

Ishrana se sastojala od malog broja namirnica: kukuruzni ili raženi hleb zamešen na vreloj vodi i pečen na žeravici, luk i rakija. Uopšte, pilo se mnogo i svi su pili, a prilika za to je bilo na pretek – slave, svadbe, daće, rođenja, mobe, praznici… U vreme gladnih godina ishrana je bivala još gora. Zabeleženo je da se u vreme mirovanja, zimi, jelo i pilo daleko više nego u proleće i leto, kada se radilo u polju. Higijena je bila na niskom nivou. Često se boravilo u istoj prostoriji u kojoj je bila i stoka. Muškarci i po više nedelja nisu presvlačili svoja odela u kojima su i spavali. Vladale su zarazne bolesti. Zdravi se nisu odvajali od bolesnih, te se zaraza lako širila. Bilo je mnogo "krastavih i šugavih". Zdravstvena služba nije postojala, već je, ukoliko je i bilo, briga o bolesnima poveravana starijim ženskim osobama, koje su lečile bajanjem i sredstvima tradicionalne medicine. Povećanoj smrtnosti je doprinosila i nezdrava ishrana i naporan rad. Naročito je bila velika smrtnost male dece. Mortalitet dece je bio od 37 – 40 %. Čest razlog je bio nedostatak odgovarajuće nege. Običaj je bio da mati prvo u svojim ustima užvaće hranu pa je tako da detetu.

Odlaskom Turaka obaveze stanovništva prema novim gospodarima nisu se mnogo promenile. Turske spahije i tursku državu zamenila je strana vlastela i austrijska država. Do 1728. godine Ruma i skoro ceo Srem su bili državno dobro, a od tada, država je ove posede delila i prodavala pojedinim vlastelinskim porodicama. Selo Ruma je

tako ušlo u sastav Mitrovačkog vlastelinstva porodice Koloredo, a zatim barona Marka Pejačevića.

Stanovništvo je opterećeno novim porezima: podvoz za državne i vlastelinske činovnike (vožnja sopstvenim kolima i konjima i po više dana), višednevna rabota na raznim poslovima, pa čak i van Rume (na izgradnji Petrovaradinske tvrđave), kvartir (konačište) za vojsku… Za sve to vreme stanovništvo nije moglo da obrađuje svoju zemlju i da se brine o izdržavanju sopstvenih porodica. Naročito su bila teška vremena dvovlašća u Sremu (austrijskog i turskog), posle Karlovačkog mira 1699. godine. Tada je stanovništvo plaćalo dvostruke obaveze. Uz to su ga pogađale pljačke vojski obeju strana. Zato je bila izražena pojava prelaska celih porodica preko Save, u Tursku, gde su obaveze bile znatno manje. Pojavio se i pustahiluk, odnosno razbojništvo. Ova pojava je naročito bila izražena posle 1736/37. godine kada se u okolinu Rume (Nikince, Hrtkovce i Platičevo) naseljavaju Klimente - arbanaško katoličko stanovništvo. Na pustari Odorovci se 8. avgusta 1726. godine pojavila razbojnička družina od osam članova, i po jednom Rumljaninu, koji je držao pčele na obližnjem salašu, zatražili su od sela Rume da im pošalje vina. Rumski knez je odmah o tome obavestio knezove susednih sela. Organizovanoj poteri su se pridružili i graničarski husari (konjanici). Došlo je do borbe u kojoj je jedan razbojnik ubijen, a ostali su uspeli da pobegnu.

***

Polovinom XVIII veka desile su se značajne promene u ovom delu tadašnje Austrijske carevine, koje su bitno uticale na stanovništvo Srema. Tih godina je u Sremu ustanovljena vojna granica, kao deo sveobuhvatnog odbrambenog sistema protiv, još uvek prisutne, turske opasnosti. Drugi deo Srema, kome je pripadalo i područje sela Rume, pripao je novoformiranoj Sremskoj županiji, sa sedištem u Vukovaru. Time je Srem bio podeljen na Granicu (deo uz Savu i Dunav) i tzv. Provincijal, sa bitnim razlikama u položaju stanovništva. Pošto je Mitrovica pripala Granici, i kao takva našla se pod direktnom vlašću Bečkog dvora, tadašnji vlasnik Mitrovačkog vlastelinstva, baron Marko Aleksandar Pejačević, morao je da uspostavi novi centar svog vlastelinstva. On se opredelio da izgradi jedno sasvim novo naselje i u njemu postavi sedište vlastelinstva. Ovakvoj njegovoj odluci pogodovala je aktuelna politika Bečkog dvora i carice Marije Terezije, usmerena na kolonizaciju i privredno oživljavanje ovog područja, unazađenog i opustelog u prethodnim austro-turskim ratovima. Tako bi, pored dobrih vojnika u Granici, vlasti imale i solidne prihode od dažbina u Provincijalu, tim pre jer je Srem i tada bio poznat po svom prirodnom bogatstvu.

Baron Marko Pejačević

Dakle, 1745. godine baron Pejačević je odlučio da baš u ataru sela Rume, jugozapadno od samog sela, i duž puta Mitrovica – Zemun, izgradi novo naselje. Zašto baš tu? Možda upravo zbog prometnog puta, možda zbog plodne zemlje, ili zbog relativno ravnog i dugačkog platoa (od Brega do Tivola), a možda jer se tu na 10-12 m nalazila pitka voda. Međutim, bilo je i kontraargumenata, od kojih je verovatno najvažniji bio veoma podvodan teren, naročito u kišnim godinama i prilikom izlivanja Dunava i Save. Uglavnom, u proleće 1746. godine, kako tvrdi rumski istoričar, Nemac Karl Bišof, na teren su izašli geometar Slanina i provizor vlastelinstva Frank. Oni su započeli sa premeravanjem terena za buduće ulice i kućne placeve. Plan budućeg naselja, sa ravnim ulicama u pravcu istok-zapad i sever-jug, koje su se sekle pod pravim uglom, rešetkastog tipa, sačinio je sam baron Marko Pejačević.

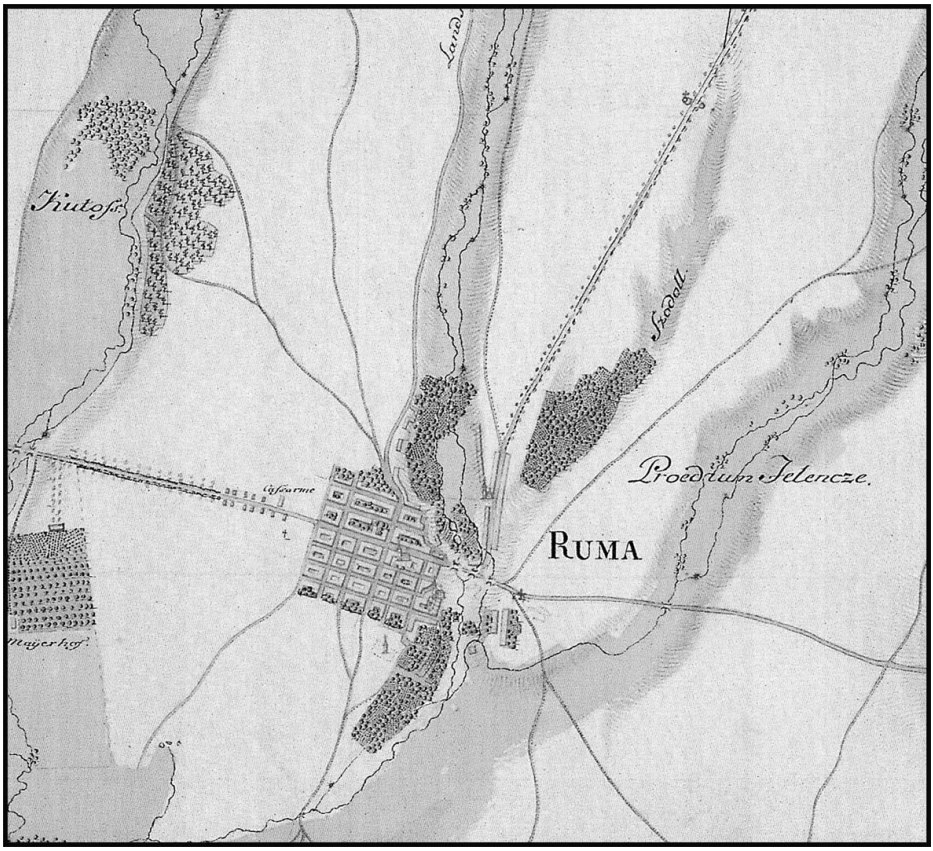

Ruma 80-tih godina XVIII veka

Prema tom planu, i nakon premeravanja terena, utvrđen je plan ulica i placeva za kuće. Postojale su široke glavne ulice: Veliki sokak – Glavna, Svetog Ivana (JNA), Svetog Lovre (SPV), Svetog Stevana (V. Dugoševića), Svetog Mihajla (15. maj), Orlovićeva, Žirovačka (Železnička) i Begovinačka (Badnjačka, pa V. Nazora). Ostale ulice su bile uže i služile su samo kao prolazi, da se mogu mimoići dvoje kola sa letinom. U njima i nije bilo kuća, već samo taraba kuća na uglovima pravih ulica. Na glavnim raskrsnicama su se nalazili drveni kipovi svetaca po kojima su ulice dobile ime. Tokom vremena, na raznim mestima u gradu, kao i na njegovim prilazima, nicali su krstovi podignuti od strane katoličkih i pravoslavnih vernika.

Izgradnji Nove Rume prethodio je veliki posao na pripremi terena za nastanak urbanog naselja. Morali su da budu iskrčeni hektari šikare, isušene bare, nasuta ulegnuća i poravnat teren. Takođe, pretpostavka je

da su u to vreme iskopani i ozidani i misteriozni rumski lagumi, kao način da se do obližnjih potoka sprovede višak podzemnih i atmosferskih voda. Možda je dodatni podstrek za to bio masovan pomor doseljenih Nemaca 1748. godine, zbog klime kojoj nisu bili prilagođeni.

Prvi objekat u novom naselju je bila provizorova kuća, napravljena od čvrstog materijala. Nalazila se na zapadnom obronku Borkovačkog potoka (današnji Zemalko). Zatim se pristupilo gradnji vlastelinske kuće, takođe od čvrstog materijala, u samom centru naselja. Ovaj objekat je kasnije bio poznat pod imenom "vlastelinski dvor". Tu je i zgrada opštine – kasniji Magistrat, u Železničkoj ulici. Na ulasku u naselje, sa zapada (Tivol), počela je izgradnja vlastelinskog imanja – Majerhofa. Prve stambene kuće su napravljene sa obe strane današnje Glavne ulice. Takođe, u isto vreme pravljene su kuće u Ivanovoj (JNA) i Stevanovoj (V. Dugošević) ulici. Naselje se prostiralo od današnje Grobljanske i Zmaj Jovine ulice do Železničke i Orlovićeve ulice. Uglavnom, u avgustu 1746. godine za naseljavanje je bilo skoro spremno prvih 40-tak kuća. Bile su to tipične kolonističke kuće sa četiri prostorije, dva prozora do ulice i pola metra udaljene od ivice ulice. Pružale su se u dubinu dvorišta, a u nastavku se nalazilo ekonomsko dvorište i okućnica. Ograda je bila od kolja i isprepletanog pruća. Kuće su bile od naboja, a drva za građu su nabavljana iz donjosremskih šuma.

Stanovnici Nove Rume su bili Srbi iz Jarka i Mitrovice, koji nisu pristali da žive pod vojnom upravom, kao i Nemci iz krajeva Nemačke opustelih tokom Tridesetogodišnjeg rata. U kasnijem periodu naseljavanje Nove Rume je nastavljeno, iako uz povremene teškoće. Bilo je slučajeva da su se doseljenici ubrzo iseljavali iz Rume, ne naišavši na obećane i očekivane pogodnosti. Jedna od najvećih kolonizacija dogodila se 1786. godine. Pejačević je aprila te godine u Rumu doveo 559 nemačkih porodica (2.439 lica), iako ništa nije bilo pripremljeno za prihvat ovako velikog broja ljudi. Rumljani su pred njima zatvarali svoje kuće, ostavljajući ih na ulici. Mnogi su bili prinuđeni da prose da bi preživeli. Zimu su proveli u zemunicama na Barunovcu. Zahvatila ih je i epidemija malarije i difterije. Umrlo ih je 338, a mnogi su trajno obogaljeni. Nakon svega, neki kolonisti su se vratili u Nemačku, a većina je otišla u Bačku. U Rumi je ostalo 60-tak porodica.

U kasnijem periodu se više naseljavaju Srbi i Hrvati. Od ovih poslednjih se u Rumi formira tzv. Hrvatski breg. Veći broj Srba se doselio krajem 80-tih i početkom 90-tih godina XVIII veka, i to iz Srbije (u vreme Kočine krajine), okolnih sela, ali i iz Bosne i drugih krajeva. Takođe, doseljavaju se i Mađari, koji dobijaju svoju ulicu (danas Avgusta Cesarca).

Wir Richter und Rath des privilegirten Marks Ruma,

geben hiemit zu wissen allen und jeden, denen es zu wissen gebühret; daß nachdem der wohlbedachte und vorsichtige Laza Purissics in unten gesetztem Tage, und Jahre sich vor uns persönlich dargestellet, und schuldigst angehalten hat, wie er in die Zahl und Versammlung der Bürgerschaft dieses privilegirten Marktflecks Ruma angenommen, und gleich denen übrigen Mitbürgern, aller bürgerlichen Rechte, Freyheiten, und Nutzbarkeiten, wie diese verliehen worden sind, theilhaftig werden möge. Da uns demnach sein ehrliches Herkommen, und wohlgesitteter Lebenswandel in allweg wissend ist: so ist seinem bittlichen Anersuchen eingewilliget worden, und er, Laza Purisics (nachdem er die bürgerliche Taxa vorgänglich erleget, und den Eid der Treue gegen Ihro k. k. Majestät des Allerdurchleuchtigsten Hauses Oesterreich, unserer Allergnädigsten Monarchinn, der löblichen Grundherrschaft, und der Mitbürgerschaft in Gegenwart des herrschaftlichen Beamten, und des Raths in vollständiger Zahl abgeschworen hat;) in die Zahl und Versammlung aller übrigen Mitbürger aufgenommen, auch dadurch aller bürgerlichen Rechte, Freyheiten, und Nutzbarkeiten theilhaftig gemacht worden. Zu dessen Bestätigung, und immerdauernden Genuß des bürgerlichen Rechtes, ist gegenwärtiger Bürgerbrief unter Programmisation des herrschaftlichen Beamten mit unserem grösserem Communitätsinsiegel korroborirter extradiret worden. Ruma den 25ten Juny Anno 1801.

Coram me Andr. Kiss Inspectore

Ex Richter und Rath des Privilegirten Marks Ruma

Građansko pismo Lazara Purišića iz Rume

Oni koju su hteli da se nastane u Rumi morali su da dobiju tzv. građansko pismo, kojim su zvanično primani u red rumskih građana. Ovo pismo se u kući čuvalo kao porodična relikvija. Ono je štampano za tu namenu, a potpisivao ga je sam gradonačelnik. Prethodno se proveravalo pošteno poreklo kandidata, njegovo moralno vladanje, zanimanje i sl., te pošto bi platio propisanu taksu i položio zakletvu caru, vlastelinu i opštini, dotični je bio priman u red Rumljana. Ovaj običaj je zadržan i u kasnijem periodu, iako prilično formalizovano.

I sama Nova Ruma je ubrzo dobila svoju prvu privilegiju. Bila je to ona kojom je carica Marija Terezija 20. jula 1747. godine Novoj Rumi dala status trgovišta. Privilegija se sastojala u tome da se četiri godišnja vašara, “sa njima pripadajućim stočnim pijacama”, sa Mitrovice i Jarka, koji su ostali u novoformiranoj Vojnoj granici, prenose na Rumu. Vašari su se održavali na Cveti, Spasovdan, Miholjdan i na Svetog Petra i Pavla. Pored godišnjih vašara, svake subote su održavane pijace.

Navedene privilegije su ponovljene u tzv. Slobodnici (Freibrief), koju je vlastelin Marko Pejačević izdao stanovnicima Rume 1. januara 1749. godine. O tome govori osma tačka Slobodnice navodeći da varošani uživaju prihode od dva vašara, dok prihodi od druga dva idu u korist vlastelina. Deseta tačka, međutim, kaže da kada varoš naraste do 1.000 kuća sleduju joj prihodi i od preostala dva vašara. Pre nego što je Ruma ispunila ovaj uslov, iz Beča je 17. jula 1758. godine stiglo obaveštenje o dodeljivanju još dva vašara i to na Svetog Trifuna i Aranđelovdan. Tako je Ruma imala ukupno šest vašara, od kojih je jedan bio dvodnevni, a pet trodnevnih.

Prema Slobodnici, Prava i obaveze stanovnika Nove Rume regulisani su u 16 tačaka. Neke od njih su:

Svi podanici, kao i oni u buduće naseljeni, bez obzira na nacionalnost, smatraju se "pravim varošanima", a ne podložnicima (kmetovima).

Za sudije (kneza ili gradonačelnika) kandiduju se četiri vredna čoveka od kojih se većinom glasova ostalih varošana bira jedan, na jednu godinu. Njega potvrđuje vlastelin i njemu izabrani sudija polaže zakletvu. Pri izboru sudije, prve godine trebao bi da to bude Nemac, druge Mađar ili Slovak (Hrvat), a treće Ilir (Srbin). Pri izboru senatora treba iz svake nacije izabrati po četiri dobra i razumna čoveka. Prvi rumski sudija je bio Nemac, pivar Urlih Rup, a 1750. godine Srbin, Pantelija Orlović.

Senat (opštinska skupština) je imao pravo da sudi, osim u slučajevima koji zahtevaju izricanje smrtne kazne. Opštinski organi vlasti su smešteni u opštinsku (gradsku) kuću, u okviru koje se nalazila i varoška tamnica.

Kao i druga slobodna trgovišta ili gradovi, Ruma dobija svoj grb i pečat. Elementi grba su bili: tri potoka (Rumski, Jelenački i Kudoški), uspravni mermerni stub, postavljen u središtu grba, na kome je patrijaršijski krst; sa obe strane stuba i krsta su poređana slova I. H. S. E. O. R., to jest, "in hoc Signo evadet oppidum Rumma" (u srpskoj verziji “u ovom znaku oslobodiće [razvijaće] se varoš Ruma”); levo i desno od krsta su dve zvezde, koje ga obasjavaju; krst natkriljuje kruna, koju drže dve raširene ruke. Pečat je sadržavao istu simboliku, s tim da su na njemu još bile urezane reči “Sigilum exempti oppidi Rumma 1749” (u srpskoj verziji dalje: “Pečat slobodne varoši Rume 1749”).

Trgovištu je dodeljeno dovoljno zemlje, kako bi se ono uvećalo i dostiglo broj od 1500 kuća. Zato je Nova Ruma dobila još i jelenačku zemlju, sa pustarama Begovina i Žirovac, u opsegu od 10 sati hoda.

Rumski građani su bili oslobođeni svake rabote, osim one koja se tiče popravki crkve i obnove carskih puteva i mostova. Takođe, bili su obavezni na davanje straže, prenošenja pisama i obezbeđivanje prevoza za vlastelinske činovnike do prvog sela.

Opštini se dozvoljava da u periodu od 1. oktobra do 1. aprila drži svoju krčmu i toči piće, pri čemu je vlastelin zadržao pravo da ima svoju krčmu u istom periodu. Rakiju i pivo opština je morala da nabavlja iz vlastelinske pivare, a ne sa drugih strana. Vlastelinska kasapnica je data u arendu, od koje je polovina prihoda pripadala opštini. Čim bi opština naselila 1.000 kuća, vlastelin bi joj ugovorom dao pravo na krčmu, prihod od kasapnice i preostala dva godišnja vašara i nedeljne pijace, kao i godišnji zakup pivare pod povoljnim uslovima.

Pošto su se u Rumi naselili razni narodi, vlastelin je, pod pretnjom gubitka imanja, zabranio svađe, bune, sukobe na nacionalnoj osnovi, stvaranje meteža i podsticanja bilo koga na seobu iz mesta. Napuštanje varoši sa celokupnom pokretnom imovinom je bilo moguće po odobrenju vlastelinstva i senata, uz obavezu plaćanja 12 forinti.

Svakome je bilo dozvoljeno da na tekućim vodama sagradi vodenicu, uz uobičajenu taksu i prethodno odobrenje vlastelinstva.

Varošani su besplatno dobijali drva za ogrev i hrastovinu za gradnju iz vlastelinske šume, uz prethodnu najavu vlastelinu.

…

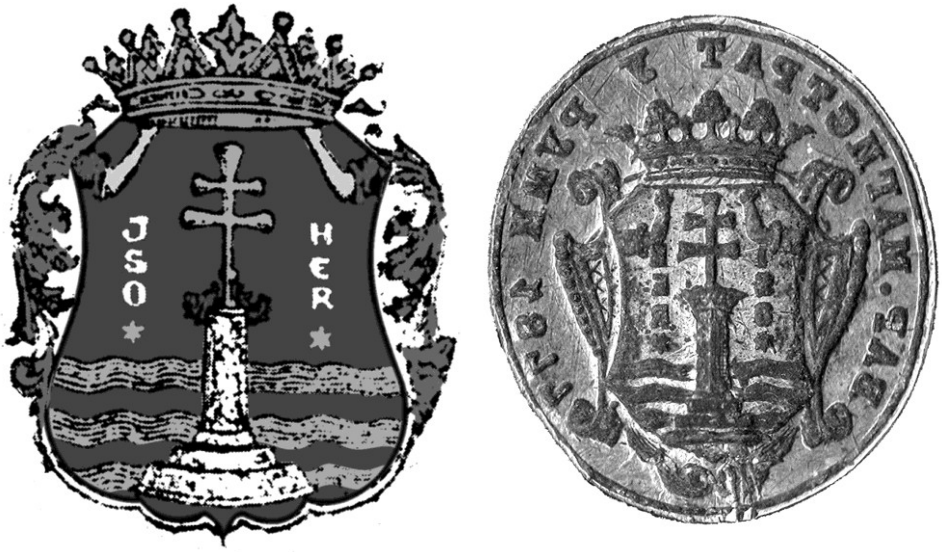

Originalni grb i pečat magistrata u Rumi

Ugovorom od 1. januara preuzeta obaveza da se naselje uveća do 1.500 domaćinstava ubrzo je postala glavni kamen spoticanja u odnosima Vlastelinstva i opštinske vlasti. Atar, koji su činili kućni placevi, bašte, oranice i livade, bio je predviđen za propisani broj stanovnika, ali su predstavnici opštine stalno pokušavali da sve te površine raspodele na postojeći, daleko manji broj stanovnika. Sporna je bila raspodela prihoda od dva vašara, kao i prihoda od drugih tzv. regalija: mesnice, krčme … Bilo je i prigovora da atar nije veličine 10 sati hoda u obimu, već 5-6 sati.

Sa druge strane, opštini je prigovarano da na razne načine sprečava naseljavanje, rasteruje pridošlice i bavi se poslovima koji prevazilaze njene kompetencije. Siromašni građani su se žalili vlastelinu zbog ugnjetavanja od strane bogatijih. Pojedini građani su se bavili trgovinom ili zanatstvom, pa su ipak zahtevali zemlju kao da su poljoprivrednici.

Da bi se obezbedilo dovoljno zemlje za potrebe stanovnika Nove Rume, raseljeno je selo Jelenci u njenoj neposrednoj blizini. Od četrnaest jelenačkih domaćinstava, dvanaest je premešteno u Kraljevce, a dva u Rumu.

Zbog toga što Ruma nije ispunila obavezu o naseljavanju 1.500 kuća, vlastelin je 1759. godine čak pokušao da raskine ugovor i Rumljane podvrgne "urbaru", odnosno svede je na rang običnog sela. U Rumu su dolazile razne komisije, premeravale atar, utvrđivale činjenično stanje, proveravale opravdanost žalbi jedne ili druge strane i sl. Na kraju, prevagnula je državna politika koja je išla u prilog održavanju novonastalih naselja u statusu koji im je prvobitno garantovan.

Dugo su stanovnici sela Stara Ruma bili pošteđeni sukoba Vlastelina i opštinske vlasti, čuvajući svoj, na neki način, povlašćen položaj, bar kada se radilo o obradivim površinama. Sredinom aprila 1776. pred Starorumljanima se našao izbor da li da se priključe Novoj Rumi, sa pravom građanstva ili da zbog gubitka obradivih površina, koje su pripale novom naselju, emigriraju iz mesta. Tako je 88 kuća (513 stanovnika) Stare Rume pripojeno Novoj Rumi.

Carska cehovska privilegija Franje I iz 1818.

Osnivač naselja je pored zemljoradnika u Rumu naseljavao zanatlije i trgovce. Njihov broj, isprva mali, vremenom je ubrzano rastao. Posle višegodišnjeg čekanja, 1818. godine zanatlije su dobile carsku cehovsku privilegiju, čime je podstaknut razvoj ove privredne grane. Katoličke zanatlije su za svog zaštitnika uzele Svetog Florijana, a Srbi Svetog Nikolu. U Rumi je tada bilo zastupljeno 38 različitih zanata (obućarski, sapundžijski, ćurčijski, krojački, tesarski, kovački, užarski, čizmarski, abadžijski, kolarski, puškarski, pekarski, mesarski, voskarski…), koji su upošljavali 185 majstora. Tom broju treba dodati još i šegrte i kalfe.

Trgovinu u Rumi su od početka većinom držali Srbi i Cincari (Grci). Ona se odvijala u dva vida - dućanska i trgovina stokom, najviše svinjama. Svinje, kao i druga stoka, nabavljane su u Srbiji, neko vreme držane u oborima u okolini Rume i kasnije liferovane dalje. Rumski trgovci su se javljali i kao zakupci pustara, krčmi i mesnica, i kao vlasnici vodenica. Na zakupljenom zemljištu trgovci su tovili stoku za prodaju. Dućanska trgovina se odvijala u naselju i okolnim selima. Prodavale su se svakodnevne potrepštine, kao što su: tekstil, gvozdena i staklena roba, hartija, ulje, so, sveće, olovo, barut, prehrambeni proizvodi,

povrće… Ova roba je nabavljana u Turskoj i u većim centrima Habzburške monarhije.

Kako je već napomenuto, Ruma je imala crkvu još od turskih vremena. Godine 1731. pominje se rumski sveštenik Stojan Orlović, a iz 1733. datira podatak da Ruma "od ranije" ima svoju crkvu posvećenu Svetom Nikoli, koja je tada bila iznova patosana, a vernici su oko crkve napravili portu. Crkva se 1850. pominje kao drvena sa portom i neograđenim grobljem, a par godina kasnije kao drvena, "vesma huda i stara". Pošto su prvih godina postojanja Nove Rume njeni pravoslavni stanovnici koristili crkvu Stare Rume, ona je postala pretesna. Zato se naporedo sa zidanjem crkve Svetog Nikole od čvrstog materijala, završene 1758. godine, pristupilo i gradnji nove crkve u Novoj Rumi, za potrebe pravoslavnih rumskih građana. U početku je bilo problema, jer je za mesto nove crkve odabrano staro i pusto pravoslavno groblje, za koje je sreski sudija smatrao da je preblizu katoličke crkve. U taj spor se umešala čak i carica Marija Terezija, presudivši u korist gradnje druge pravoslavne crkve u Rumi, tj. crkve Svetog Vaznesenja, na mestu gde se i danas nalazi. Ona je sagrađena 1761. godine.

Crkva Svetog Nikole

Vaznesenska crkva

U to vreme je već postojala i katolička crkva, u samom centru grada, ali od drveta i nedovoljna da primi sve vernike. Bila je bez tornja i ukrasa, jednostavna i skromna, te je više ličila na ambar nego na crkvu. Pored nje se, sazidan od ćerpiča i trske, manji nego seljačka kuća, nalazio župni dvor. Zato je 1813. godine, pod patronatom grofa Pejačevića, sagrađena nova crkva Uzdizanja Svetog Križa, koja je mogla da primi i do 2.000 vernika, a uz nju i prostrani župni dvor za sveštenika.

Crkva Uzdizanja Svetog Križa *Crkva Svih Svetih ("Grčka crkva")*

Treća rumska pravoslavna crkva, Svih Svetih, pominje se krajem XVIII veka, ali kao građevina od čamovih dasaka, trošna i sklona padu. Nije poznato gde se tačno nalazila. Naime, 80-tih godina XVIII veka veliki broj pravoslavnih trgovaca pokupovao je kuće u centru varoši. Mnogi od njih su bili grčkog tj. cincarskog porekla. Pomenuta stara crkva, kao i dve nove, bile su podaleko od njihovih domova, te je, kako su se žalili mitropolitu, zimi bilo teško doći do nje, a i za vreme službe su im domovi ostajali prazni i često bivali pokradeni. Mitropolit i Sremska

županija su načelno dali dozvolu za gradnju ove crkve, ovaj put u centru Rume. Međutim, tada su nastupili problemi, iako je materijal za njenu gradnju skoro bio obezbeđen. Najpre je izbio austro-turski rat, pa kuga, a za njima su sledile i brojne druge teškoće. Mitrovački prota tvrdio je da prema carskom propisu u Rumi mogu da postoje samo dve pravoslavne crkve. Zatim su usledile primedbe da crkvu ne dižu Srbi, već mali broj Grka trgovaca, na šta je odgovoreno peticijom za gradnju crkve, potpisanom od strane 114 građana, među kojima su bili: Atanasije Stojković, doktor fizike, Jovan Pantelić, slikar, i drugi. Sa svoje strane, katolici su govorili da je ova crkva preblizu katoličkoj i slično. Sve je to na duže vreme odložilo njenu gradnju.

Atanasije Stojković

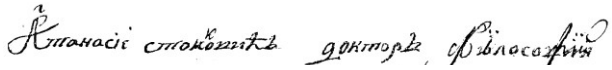

Prvi pomen jedne škole u Rumi datira iz 1756. godine. Bila je to "mala slovenskuja" pri crkvi Svetog Nikole. Najzaslužniji za njeno uspostavljanje bio je rumski sveštenik Pantelejmon Hranisavljević. On je posle izgradnje Voznesenske crkve tamo preneo svoju školu, gde je

funkcionisala do 1769. godine. Posle povratka iz Rusije, Hranisavljević je pristupio gradnji nove škole, koja je 1770. godine bila završena. Bila je to zgrada od tvrdog materijala, sa krovom od crepa i dasaka. Imala je četiri prostorije, komoru i zidani podrum. U njenom zidanju i održavanju su učestvovali Srbi iz Rume i iz drugih krajeva. Škola je imala tzv. gramatikalni karakter, što znači da se u njoj učila slovenska, latinska i nemačka gramatika, zatim istorija, geografija, verska nastava i drugi predmeti.

Zgrada Hranisavljevićeve škole iz 1770.

Zbog svega toga, škola je bila na glasu i na nivou tadašnjih latinskih škola. Pohađali su je đaci iz celog Srema, ali i iz Bosne, Srbije, Hrvatske i Mađarske. Kao “najbolju školu” pominje je i prota Mateja Nenadović u svojim memoarima. Predavači su bili ugledni i obrazovani ljudi tog doba, a među njima su Vasilije Krstić i Teodor Zikić, kojima je njihov učenik, Atanasije Stojković, posvetio neke od svojih dela. Godine 1784. izbio je veliki požar u kome su izgorele i crkva i škola. Ova škola se 1787. godine po sili zakona utopila u mešovitu školu.

Druga rumska škola bila je poznata pod imenom "Pejačevićeva gimnazija". Baron Marko Pejačević je testamentom iz 1762. godine obavezao svog naslednika Josipa da u Rumi podigne mešovitu školu za rimokatoličku i pravoslavnu decu sa rumskog i iločkog vlastelinstva. Hteo je da to bude mala gimnazija u kojoj će se učiti latinski i nemački jezik. U tu svrhu je zaveštao kapital od 15.000 forinti, koji je trebalo staviti pod interes od 6% i od njega izdržavati školu.

Sledi tekst zaveštanja preveden 1936. godine od strane javnog beležnika Šandora Fišera.

"Ja obavezujem barona Jozefa starijeg naslednika Rume i njegove sledbenike, da on, nakon prethodno postignutog sporazuma sa Magistratom slavne Sremske županije uz posredstvo jednog od gospode Nadbiskupa i Metropolita odaslati se imajućeg izaslanika i nakon izrade na ovo smerajućeg statuta, u Rumi osnuje škola u kojima se imadu sinovi koli rimokatoličke toli grčkog obreda, koji su rođeni na vlastelinstvima Ruma i Iloka, oni iz prvog po dva a iz drugog po jedan na taj način primati, da oni postepeno iz pojedinih srezova budu privedeni užitku ovog dobročinstva i budu kako u nemačkom tako na latinskom jeziku podučavani, da bi za najviše Kraljevske službe i za unapređenje državne dobrobiti spretni i sposobni bili.

Za podignuće zgrade, za izdržavanje nastavnika i koliko bude moguće za uzdržavanje siromašnih učenika odlučujem i određujem 15.000 forinata, koji posed Inđija i dobro Ljukovo tako dugo teretiti imadu, dok ovoj kapital po naslednicima na sigurnom mestu koristonosno bude uložen.

Hitnije provedenje ove izjave moje volje poverava se Magistratu slavne županijem time da se mojim naslednicima određuje dužnost da godišnje polažu račun, pred jednom komisijom koja se ima izaslati od slavnog Magistrata županije i nadbiskupskim izaslanikom.

Kako me ali obzir na buduću vernost i spremnost ljudi očekivana zahvalnost istih naspram porodice potakla ovoj odredbi, i da usled ovih početaka domovina opet stekne svoj raniji cvat, tako oslobođujem svoje naslednike od ove obaveze za uvek, za slučaj da bi za ovu nameru pune ljubavi požnjeli sami nezahvalnost."

Josip, međutim, nije žurio sa ispunjenjem testamenta. On je, po mišljenju skupštine Sremske županije namerno komplikovao i

odugovlačio stvar. Zato je Županija sama odredila mesto za školu, locirajući je pored drvene rimokatoličke crkve. Gradnja je počela početkom 70-tih godina, prvi sprat je podignut 1772, a 1776. je stavljena pod krov. Na ulaznim vratima se nalazio grb grofova Pejačevića sa tekstom: “Familia comitum Pejacsevich de Verocza ex zelo et amore erga suam sibi charam Patriam euisque filios has Aedes scholasticas fundavit 1772” (“Porodica grofova Pejačević Virovitičkih iz revnosti i ljubavi prema miloj otadžbini i njenim sinovima ovu školsku zgradu je utemeljila 1772”). Posle dužih pregovora nastavu su na sebe preuzeli franjevci, katolički crkveni red. Škola, koja se nazivala i Pedagogijum, konačno je počela sa radom 1779. godine. Imala je četiri razreda, a u perspektivi je bilo predviđeno osnivanje još dva. U početku je imala 52 učenika. Nastavni jezik je bio nemački, a učio se i srpski i latinski jezik. Pejačevićeva škola je ukinuta 1787. godine, jer nije bilo dovoljno đaka. Seljaci svoju decu nisu slali u školu, a bogatiji građani su ih školovali u većim gradskim centrima. Kao i prethodna, srpska škola, i ova je zamenjena mešovitom školom.

Zgrada "Pejačevićeve gimnazije"

Već od samog osnivanja Ruma je imala organizovanu zdravstvenu službu. Nju su činili lekar (fizik), hirurg, apotekar i babice. Prvi školovani lekar je bio Anton Furjaković. Apoteka u Rumi datira još iz XVIII veka, s tim da su se vlasnici u međuvremenu menjali (Vagner, Pajor, Hampfogel). Za potrebe vojske postojala je vojna bolnica. Bilo je i slučajeva nadrilekarstva. U toj ulozi su se obično pojavljivali berberi, koji su lečili puštanjem krvi pomoću pijavica, kao što je to bio slučaj sa rumskim berberom Kašom. U kasnijem periodu se već javljaju i oglasi rumskih trgovaca u kojima su preporučivani preparati za razne bolesti

(“grčevi, tvrd stomak, nesvestica, podrigivanje, srdobolja, nervozna slabost, kucanje srca, gluvoća, slabo pamćenje, muka, nesanica, jevtika, kašalj...”).

"Kipovi" – spomenik kugi iz 1795/6. godine

Na kraju XVIII veka Srem je pogodila kuga. Ova bolest, poznata i kao Iriška kuga, harala je od jula 1795. do avgusta 1796. godine. Odnela je 3.435 života, a najviše u Irigu. Zahvaljujući dobro organizovanoj zdravstvenoj službi i pravovremenim preventivnim merama, Ruma je pošteđena ove bolesti. U to ime, na granici rumskog i iriškog atara gde su Rumljani organizovali stražu, podignut je spomenik – jedinstven u ovom delu Evrope. Spomenik se nalazi sa leve i desne strane puta Ruma – Irig. Objekat sa leve strane puta ima oblik baroknog rimokatoličkog oltara, ukrašen kamenim skulpturama. Pretpostavlja se da su to bile figure Svetog Roka i Svetog Sebastijana. Deo spomenika sa desne strane puta je skromniji, u obliku prostih stubova sa kružnom osnovom. Tokom vremena spomenik je više puta obnavljan, o čemu svedoče četiri kamene ploče sa prigodnim tekstovima.

Evropu je početkom 1848. godine zahvatilo revolucionarno vrenje, koje se brzo proširilo i na Habzburšku monarhiju. Ovih zbivanja nije bilo pošteđeno ni srpsko stanovništvo. Ono je već odranije bilo zahvaćeno talasom "ilirizma" i "narodnjaštva", koji je promovisao liberalne i panslovenske ideje. U toku Revolucije, u Rumi je krajem marta 1848. godine stvoren prvi "narodnjački" program Srema, u kome su izneti opšti zahtevi (jedinstvo Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i Vojne granice, od Ugarske nezavisna vlada i Sabor, narodni jezik u školi, crkvi i javnom životu, građanske slobode), kao i oni posebni, koji su se uglavnom ticali nerešenih odnosa između Vlastelinstva i rumskih građana. U Rumi je, takođe, formiran jedan sud od dva županijska suda u Sremskoj županiji, a neko vreme se u njoj nalazio štab Jelačićeve Južne carske armije. Rumljani su aktivno učestvovali u stvaranju Srpske vojvodine, čiji su temelji postavljeni na Majskoj skupštini u Sremskim Karlovcima, gde je bilo i njihovih predstavnika. Neki od njih su publicista Konstantin Bogdanović i sveštenik Adam Molović, izabran je u Glavni odbor Vojvodine. I u samoj Rumi je formiran Narodni odbor, kao glavni organ vlasti u gradu, na čijem je čelu bio Nemac Dragutin (Karl) Rister. Kada su u junu 1848. godine izbili srpsko-mađarski sukobi, mnogi Rumljani su mobilisani u vojsku.

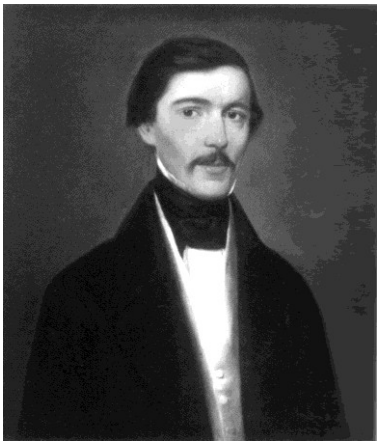

Konstantin Bogdanović
("*stooki Argus*")

***

Posle gušenja Revolucije, na prostoru Južne Ugarske stvorena je nova teritorijalno-administrativna oblast – Srpsko Vojvodstvo i Tamiški Banat. Bilo je to daleko od ispunjenja zahteva za Srpskom vojvodinom postavljenih na Majskoj skupštini, jer je Vojvodstvo obuhvatalo teritoriju u kojoj su Srbi bili u manjini u odnosu na ostale narode, a njegovo sedište je bilo u Temišvaru. Titulu vojvode je najpre dobio Stevan Šupljikac, a potom carski general Majerhofer. Niže instance vlasti činili su okružni predstojnici (viši komesari), okružni poverenici (carski komesari), sreski načelnici i starešine opština. Nakon izdvajanja iz sastava Sremske županije, rumski i iločki srez su ušli u sastav Vojvodstva, dok je Vojna granica ostala izvan. Ruma je postala centar istoimenog sreza u Vojvodstvu, a pripadao je Novosadskom okrugu.

Rumski srez su činila tri trgovišta (Ruma, Irig i Inđija), 37 sela, 12 prnjavora i majura, dok gradova nije bilo. Pripadalo mu je i 10 manastira (Krušedol, Velika Remeta, Grgeteg, Hopovo, Ravanica, Jazak, Bešenovo, Šišatovac, Rakovac i Beočin), kao i dve pustare (Solnok i Višnjevci). U Rumi su se nalazila sedišta raznih službi: poreski ured, žandarmerijska postaja, finansijsko odeljenje, zatvor, a od 1849. godine i jedna kavalerija - eskadron smešten u kasarni.

Iako se položaj srpskog stanovništva u nacionalnom i socijalnom pogledu malo promenio, u tom periodu je donet čitav niz mera koje su domaćem stanovništvu omogućile napredak u ekonomskom i kulturnom pogledu. Ukidanjem feudalnih odnosa na selu, omogućen je brži razvoj kapitalističkog načina proizvodnje. Zamah građanskog života se odrazio na prilike u kulturi i prosveti, čime su stvoreni preduslovi za dinamičniji razvoj nacionalnih pokreta naroda u Habzburškoj monarhiji.

Sprovodeći politiku Garašaninovog “Načertanija”, vlasti u Srbiji su u krajeve Habzburške monarhije gde su živeli Srbi slale agente da ispitaju raspoloženje i stanje tamošnjeg srpskog stanovništva. Austrijske vlasti su bile upoznate sa aktivnostima Demokratskog panslavističkog kluba, koji je slao misionare da propagiraju stvaranje jugoslovenskog kraljevstva sastavljenog od Srbije, Bosne, Bugarske, Hrvatske, Slavonije, Srema, Dalmacije i Južne Ugarske. U Rumi je 1850. godine postojala filijala ovog kluba, koji je delovao u tajnosti. Koristio je postojeće nezadovoljstvo naroda pojedinim merama vlasti za ostvarenje ovih nacionalnih ciljeva. Glavni akter Demokratskog kluba u Rumi je bio advokat Mihajlo Simonović.

Slično uznemirenje vlasti izazvala je poseta jednog od prvih ljudi Kneževine Srbije – Tome Vučića Perišića. On je pri povratku iz Beča krajem 1951. godine svratio u Rumu, gde mu je trgovac Petar Lakić, u ime opštine, “učinio podvorenje”. Tom prilikom je Vučić održao govor pun hvale upućene Rumljanima, naglašavajući njihovu veliku revnost prema srpskom narodu. Da bi izbegli probleme, Srbi u Rumi su kasnije negirali zvaničan karakter ove posete i njene političke implikacije.

U susednoj Kneževini Srbiji tih godina su na vlasti bili tzv. Ustavobranitelji i dinastija Karađorđević. Austrijske vlasti su u Aleksandru Karađorđeviću nalazile zahvalnog partnera u borbi za uticaj na Balkanu, tako da nisu sa simpatijama gledale na akcije pristalica Obrenovića, koje su polazile sa njene teritorije i bile usmerene na promenu vlasti u Srbiji. I Ruma je imala izvesnu ulogu u tim zbivanjima. Pojedini rumski trgovci su tajnim kanalima nabaljali oružje i municiju za

pristalice Obrenovića. Međutim, lokalne vlasti su nalazile načina da spreče ovu nezakonitu trgovinu.

Posle Revolucije oslabio je uticaj vlastelina na komunalni život. To je omogućilo proširenje opštinskih poslova i umnožavanje opštinskih službi i činovnika. Opština je imala svoj grb, koji se koristio na pečatima i trgovišnoj zastavi. Pored gradonačelnika, glavnu ulogu u opštinskoj upravi imao je opštinski beležnik ili notar. Njemu je pomagao jedan kancelista. Tu su bili i senatori (opštinski većnici). Ukupan broj plaćenih opštinskih službenika iznosio je četrdeset i sedam osoba.

Stanovništvo Rume se u ovom periodu najvećim delom bavilo zemljoradnjom, a nešto manje trgovinom i zanatstvom. Početkom ovog perioda, 1850/51. godine, u Rumi je od zanatstva i trgovine živelo 212 porodica. Zanatlije i trgovci su podmirivali potrebe grada i okoline, dok industrijskih preduzeća nije ni bilo.

Predeo u okolini Rume, zbog plodnog tla, odranije je važio za poljoprivredno središte Srema. Gajile su se žitarice i industrijske biljke (suncokret, šećerna repa). Pašnjaci smešteni u južnom delu atara bili su pogodni za stočarstvo, a doline za povrtarstvo. U toku Revolucije seljaci su oslobođeni svih ranijih obaveza prema vlastelinu. Međutim, u praksi su morali da ih otkupljuju, jer su vlastelinu plaćali odštetu, naročito za šume. Zato su često morali da rasprodaju imovinu ili da se zadužuju da bi platili ovaj otkup.

U ovom periodu je dovršena gradnja treće rumske pravoslavne crkve, koja je započela još krajem XIX veka. Crkva je bila smeštena na placu između kuća trgovca Mihajla Mladenovića i bačvara Stefana Krena. Oltar, ikonostas i ograda od čamovih dasaka postavljeni su 1851. godine, dok je crkveni inventar nabavljen sledeće. Ikonostas je, međutim, zbog izloženosti nepovoljnim atmosferskim prilikama ubrzo gotovo sasvim propao.

Rumskim školama je isprva upravljao mesni školski upravitelj, najčešće paroh, bar kada se radilo o srpskim školama. Sledeća viša instanca školske vlasti bio je okružni distriktualni direktor, i na kraju Vrhovna kraljevsko-ugarska deputacija sa sedištem u Pešti. Od 1853. do 1862. godine nadzor nad školama u Rumi sprovodila je sreska vlast, dok je vrhovnu vlast u tom pogledu imala Carsko-kraljevska srpsko-banatska “štathalterija” u Temišvaru. Godine 1855. ustanovljeno je novo ustrojstvo srpske škole u Rumi, po kome je ona podignuta na stepen glavne škole sa četiri razreda. Škola je bila smeštena u tri zgrade. Prva se nalazila u porti crkve Svetog Vaznesenja, poznata kao “stara škola“. Kasnije, 1817. godine, o trošku opštine, podignuta je i druga školska zgrada pri crkvi

Svih Svetih. U ovu školu su išla srpska deca iz zapadnog dela Rume. Treća školska zgrada podignuta je 1842. pri crkvi Svetog Nikole. U svakoj od ovih školskih zgrada, pored prostorija za nastavu, nalazio se i stan za učitelje.

Prilike u kulturi su obeležene boravkom značajnijih poslenika iz ove oblasti u Rumi. Pred sam kraj 1860. i početkom 1861. godine u Rumu je došla novoosnovana novosadska pozorišna družina, preteča Srpskog narodnog pozorišta. Aca Popović Zub i trgovac Jovan Bogdanović su pridobili rumsko građanstvo za ovo gostovanje, prikupivši neophodna sredstva. Pozorišna družina je ostala šest nedelja u Rumi, odakle je otišla u Mitrovicu. Gost Rumljana je bio i slikar Pavle Simić gde je započeo svoju čuvenu sliku učesnika Majske skupštine. On i njegov kolega Stevan Todorović ipak su najviše slikali portrete uglednijih Rumljana (porodica Mladenović). Novosadski slikar Dimitrije Avramović ukrasio je spomenik pastiru (krst na Starom vašaristu), koji je 1852. godine podigao "vlah" Simon Flora.

Krst na Starom vašaristu

Zdravstvena služba je funkcionisala na osnovama uspostavljenim u prethodnom periodu. Zabeleženo je da je u rumskoj

bolnici 1857. godine izvršena operacija raka usne pod etarskom anestezijom.

***

Krajem 50-tih godina XIX veka došlo je do slabljenja centralističkih tendencija u Monarhiji. Posle Oktobarske diplome i Februarskog patenta 1861. godine, usledio je kraj apsolutizma. Prema zakonu iz 1861. godine Hrvatska je bila u personalnoj uniji sa Ugarskom. Austrougarskom nagodbom 1867. godine cela država je preuređena u dualističku državu. Sledeće godine su svoje međusobne odnose u okviru Ugarske regulisali Hrvati i Mađari – Hrvatskougarskom nagodbom.

Najviši organi vlasti u Trojednoj kraljevini (Hrvatska, Slavonija i Dalmacija) bili su Sabor, Zemaljska vlada i ban. U teritorijalnom pogledu država je bila podeljena na županije. Jedna od njih je bila i Sremska županija, sa županom i županijskom skupštinom kao najvišim organima vlasti. Županija se sastojala od srezova, opština i gradova. Ruma je bila sresko mesto u Sremskoj županiji. Rumski srez su sačinjavale upravne opštine (Jarak, Klenak, Hrtkovci, Nikinci, Kraljevci, Ogar, Dobrinci, Grgurevci, Inđija, Brestač, Buđanovci, Grabovci, Putinci, Platičevo, Stejanovci, Veliki Radinci…). Godine 1896. bilo ih je čak 24. Polovinom 70-tih godina XIX veka Sremska županija je podeljena na dve podžupanije, sa sedištem u Rumi i Vukovaru.

Prema statističkim podacima, u Sremskoj županiji, bez Zemuna, 1890. godine, na površini od 6.809,89 km^2, živelo je 334.199 stanovnika. U narednom periodu taj broj je uglavnom rastao, tako da je 1913. godine iznosio 411.093 stanovnika i to: Srba – 189.007, Hrvata – 106.000, Nemaca – 68.086, Mađara – 29.000, Slovaka – 14.000 i Rusina – 5.000.

Iste, 1890. godine, u rumskom srezu bilo je 35.699 stanovnika, a 1911. godine njih 44.936. Najviše je bilo Srba, zatim Nemaca i Hrvata.

Prvi sistematski popis stanovništva Rume obavljen je 1881. godine, kada je popisan 8.541 stanovnik. Popisi su ponavljani svakih desetak godina: 1890 - 9.633, 1900 - 10.443, 1910 - 12.072 žitelja.

Tokom druge polovine XIX veka stanovništvo Rume se uvećavalo prirodnim priraštajem i pojedinačnim doseljavanjem. Intenzivirana je pojava migracije stanovništva. Razvoj kapitalizma je uslovio migracije okolnog seoskog stanovništva. Takođe, povećan je bio priliv zanatlija i trgovaca iz drugih krajeva Austrougarske. Među njima su prednjačili Nemci, ali i pripadnici drugih neslovenskih naroda. Ovaj proces se odvijao i u suprotnom pravcu. Najviše su se iseljavali poljoprivredni radnici, služinčad, nadničari, zanatski i trgovački radnici, samostalne

zanatlije i trgovci. Oni su, "trbuhom za kruhom", odlazili u druge krajeve države, kao i u prekomorske zemlje. Ovaj proces je toliko uzeo maha da su državne vlasti raznim merama pokušavale da ga spreče ili barem uspore.

Nemci i Srbi su i dalje činili većinu rumskog stanovništva. Među njima su se ispoljile bitne razlike u prilagođavanju novim ekonomskim okolnostima. Srpski političari, predstavnici crkve i kulturni poslenici kritikovali su rastrošnost i nemarnost srpskog stanovništva u pogledu sticanja imovine, ističući marljivost, pedantnost, preduzimljivost..., pripadnika nemačkog naroda.

Višenacionalnosti stanovništva u Rumi doprineli su i Jevreji, čiji se broj povećavao sa privrednim razvojem. U Rumi ih je bilo još u prvoj polovini XIX veka. Jevrejska zajednica je imala svoju versku opštinu, sa pečatom, koja je obavljala i prosvetnu funkciju među jevrejskom decom.

Posle ukidanja apsolutizma došlo je do oživljavanja političkog života. Prvi izbori za Sabor održani su 1861. godine. U narednom periodu izbori su održavani svakih nekoliko godina (1865, 1867, 1871, 1872, 1875, 1879, 1881, 1884 … 1910, 1911, 1913). Pored izbora za Sabor, u narednom periodu su organizovani izbori za županijsku skupštinu, lokalne skupštine, kao i oni koji su se ticali samo srpskog stanovništva u državi (izbori za eparhijske skupštine i za crkveno-narodni sabor u Sremskim Karlovcima).

Srpsko stanovništvo sa teritorije bivšeg Vojvodstva je na Blagoveštanskom saboru 1861. godine zahtevalo ponovno uspostavljanje vojvodina, u granicama prema zahtevima sa Majske skupštine. Međutim, od toga nije bilo ništa.

Političke stranke počinju da niču početkom 60-tih godina, a zastupale su različite političke interese. Među njima su bile najznačajnije sledeće:

- Samostalna narodna stranka na čelu sa Ivanom Mažuranićem i Ivanom Kukuljevićem, izrasla iz nekadašnjeg Ilirskog pokreta

- Štrosmajerova Narodno-liberalna stranka

- Ustavno-narodna stranka (Unionistička stranka), koja se zalagala za tešnju vezu sa Ugarskom, tako da su je još zvali i “mađaronska”

- Starčevićeva Hrvatska stranka prava

- Frankova Čista stranka prava (“pravaši”) – čiji se program zasnivao na istorijskim pravima Hrvata

- Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije.

Među srpskim stanovništvom su najuticajnije bile Srpska radikalna stranka i Srpska samostalna stranka. One su se razdvojile 90-tih godina. Zvanično glasilo radikala bio je list "Zastava", a samostalaca - "Branik". Ove dve stranke su imale sličan nacionalni program (ravnopravnost Srba i Hrvata, kao i ćirilice i latinice i pravoslavne i katoličke crkve, zamena naziva “grčko-istočna crkva” imenom “pravoslavna crkva”, pravo na srpsku trobojku, na osnivanje srpskih narodnih veroispovednih osnovnih, srednjih i stručnih škola…). Razlikovale su se po tome što su radikali više insistirali na socijalnom programu i bili agresivniji u borbi za nacionalno ujedinjenje srpskog stanovništva. Zbog toga su se, naročito tokom predizbornih aktivnosti, žestoko sukobljavali, boreći se za uticaj među Srbima u Sremu.

Politikom su se u Rumi aktivno bavili uglavnom bogatiji i ugledniji građani, dok su ostali, sa pravom glasa, samo učestvovali na izborima, opredeljujući se za jedne ili druge kandidate. Birači su bili podeljeni u dve kategorije: oni sa aktivnim izbornim pravom (veleporeznici) i oni sa pasivnim biračkim pravom (maloporeznici). Na izborima su za kandidate uvek birana “gospoda”: činovnici, advokati, lekari, inženjeri, mernici, trgovci, aristokratija…

Svaki novi izbori uzburkavali su rumsko javno mnjenje. Tokom predizborne kampanje, političke partije su održavale svoje izborne konferencije, utvrđivale kandidate i kritikovale političke protivnike. Agitujući za svoje političke ciljeve, kandidati su nastojali da obiđu što više mesta u svom izbornom okrugu i ostvare kontakt sa potencijalnim biračima, ne prezajući od demagogije i kupovine glasova.

Prema pisanju njegovih političkih protivnika, vladin kandidat, kraljevski javni beležnik u Rumi, Jovan Šević, organizovao je za kotarskog predstojnika Đorđevića, beležnike i načelnike okolnih seoskih opština (ukupno 23 osobe), u Dobrincima ručak kod Ilije Mihajlovića, “krčmara i špekulanta”. Cena ručka je bila 58 forinti. Birače je častio rakijom i u Donjim Petrovcima, “a bilo je i jaganjaca”. Zatim je za 76 “otmenih” gostiju priredio ručak sa pet jela: supa i govedina, dva sosa, zelje sa “telećim pečenim auflagom”, tri pečenja (od guske, patke i ćurke), dve salate (glavičasta i celer), testo, koh sa pirinčem u mleku, krofne “na masti” i crna kafa. Tom prilikom je popijeno i 111 litara belog, i 114 litara crnog vina. Posle ručka, druženje je nastavljeno u notaroševoj bašti sve do mraka, uz vino i pivo. Kažu da se Šević posle jedva popeo u kola i otišao u Rumu. Sve u svemu, ukupan trošak kod ovog mehandžije iznosio je 701 forintu, od čega je Šević platio samo 100. Za ostatak je odugovlačio i naposletku rekao: “Šta marim, tužite”. Ceo slučaj je kasnije završio na sudu.

U izbornu borbu su se uključivali i visoki vladini zvaničnici. Neretko Rumu su tada posećivali veliki župan, biskupi, saborski poslanici, pa i sam ban. Tom prilikom lokalne vlasti su organizovale svečane dočeke uz pozdravne govore, bakljade, pevače i horove, vatromete, bankete i sl. Bilo je i situacija da su ljudi pod prinudom dolazili na takve skupove, čak iz okolnih sela. Birači su glasali u magistratskoj dvorani, a u slučaju izbora za Crkveno-narodni sabor i u crkvenoj porti. Prethodno bi se okupljali na jednom mestu i organizovano, u povorci, sa nacionalnim zastavama, išli kroz grad prema mestu glasanja.

Kao ilustracija zbivanja u Rumi u vreme izbora može da posluži izvod iz tadašnje štampe: "Na dan izbora, 17. maja, birači su sa zastavama počeli da se okupljaju kod Krsta na pijaci, već u 7 sati ujutru. Zatim su svi zajedno krenuli prema opštinskoj kući. U povorci su bili i Srbi i Hrvati, stari i mladi, čak ni seljaci nisu išli na njivu toga dana. Kod vlastelinske kuće na centru, po običaju, kolona se zaustavila i omladina je zapevala pesme. Sima Krestić se obratio biračima istakavši da je svima cilj opšti napredak i blagostanje. 'Naši dedovi su istrajavali na bojnom polju, a mi to isto moramo uraditi na ustavnom polju'. Pred opštinskom kućom mogao se videti sledeći prizor: sva tri sokaka oko opštinske kuće zakrčila je carska vojska naoružana do guše; deo ulanera je od ugla opštinske kuće, pa sve do preko puta ležeće kuće Stevana Kritovca, preprečio put biračima, pri čemu su držali sablje u rukama; pored njih birači skoro da nisu mogli da prođu, čak ni jedan po jedan. Da bi se sprečio nered, koji je suprotna strana i htela, vojska se malo razredila, ali birači ne htedoše da se provlače između konja. Kada je počelo glasanje, prvo su glasali Nemci. Oni su se uplašili, jer su videli da ih je gradonačelnik Špiler naveo na nepošten posao. Za njima su glasali Srbi, i to svi za Dimitrijevića…".

Na izborima su uglavnom pobeđivali vladini kandidati, dok su srpske stranke ostajale u opoziciji, iako su u rumskom srezu osvajale značajan broj glasova.

Kada je početkom 70-tih godina došlo do velikih pokreta srpskog stanovništva protiv stranih vlasti u Austriji i Turskoj, Rumljani, bar oni srpskog porekla, listom su se digli da im pomognu.

Još 1862. godine, u Rumi je ustanovljen odbor gospođa, s ciljem da sakuplja priloge za crnogorske i hercegovačke ustanike. Predsednica ovog odbora bila je Elena pl. Mladenović. U periodu 1869-1870, Rumljani su u više navrata iskazali solidarnost sa stanovnicima Boke, sakupivši za njih preko 162 forinte. Tokom ustanka Srba u Bosni 1875. godine, "pohrlili su da pomognu hercegovačko-bosansku sirotinju".

Najčešće su prilagali novčana sredstva, odeću, obuću i slično, sakupljeno tokom organizovanih humanitarnih akcija.

Drugi vid angažovanja u aktuelnoj borbi srpskog naroda bio je javno i masovno izražavanje podrške ovoj borbi. Jedna od najvećih manifestacija ove vrste održana je u Rumi 21. avgusta (2. septembra) u 10 sati “na doljnoj pijaci” (Starom vašaristu). Plakat sa naslovom “Sremci braćo”, pozivao je narod Rume i okoline na podršku “borbi jednokrvne i jednoverne braće naše na Balkanskom poluotoku protiv kletog dušmana”.

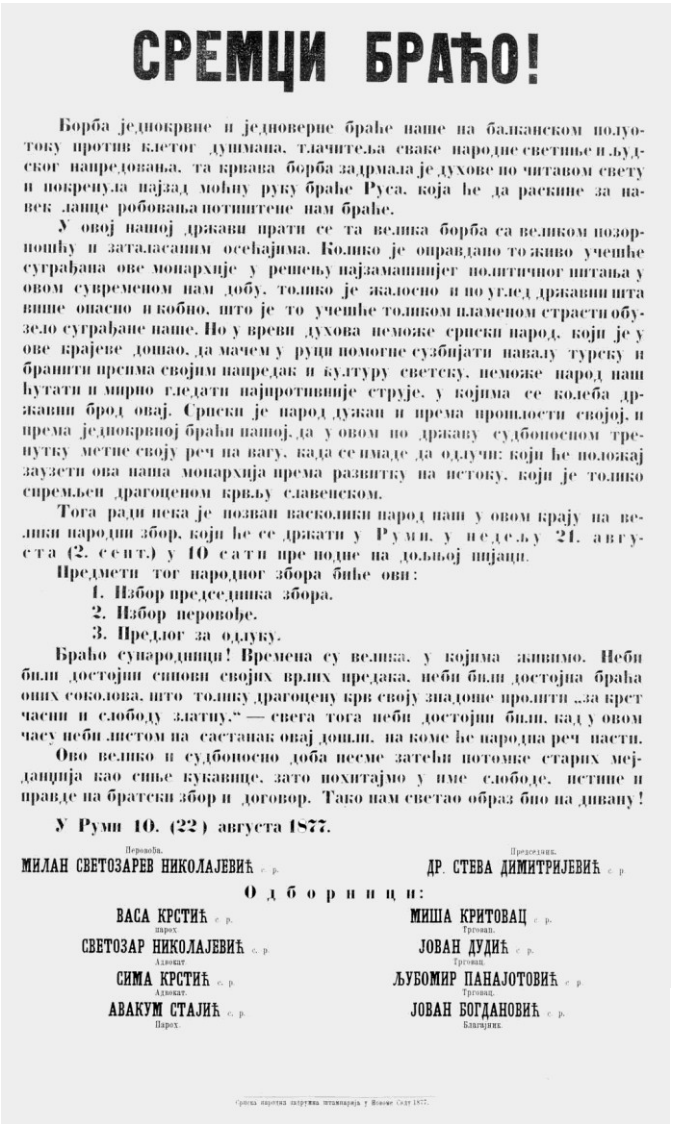

СРЕМЦИ БРАЋО!

Борба једнокрвне и једноверне браће наше на балканском полуотоку против клетог душмана, тлачитеља сваке народне светиње и људског напредовања, та крвава борба задрмала је духове по читавом свету и покренула најзад моћну руку браће Руса, која ће да раскине за навек лаће робовања потиштене нам браће.

У овој нашој држави прати се та велика борба са великом позорношћу и заталасаним осећајима. Колико је оправдано то живо учешће суграђана ове монархије у решењу најзамашнијег политичног питања у овом савременом нам добу, толико је жалосно и по углед државни штетно опасно и кобно, што је то учешће толиком пламеном страсти обузело суграђане наше. Но у вреви духова неможе српски народ, који је у ове крајеве дошао, да мачем у руци помогне сузбијати навалу туреку и бранити препреке својим напредак и културу светску, неможе народ наш ћутати и мирно гледати најпротивније струје, у којима се колеба државни брод овај. Српски је народ дужан и према прошлости својој, и према једнокрвној браћи нашој, да у овом по државу судбоносном тренутку метне своју реч на вагу, када се има да одлучи: који ће положај заузети ова наша монархија према развитку на истоку, који је толико спремљен драгоценом крвљу славенском.

Тога ради нека је позван васколики народ наш у овом крају на велики народни збор, који ће се држати у Руми, у недељу 21. августа (2. септ.) у 10 сати пре подне на доњој пијаци.

Предмети тог народног збора биће ови:

1. Избор председника збора.
2. Избор перовође.
3. Предлог за одлуку.

Браћо суродници! Времена су велика, у којима живимо. Неби били достојни синови својих врлих предака, неби били достојна браћа оних соколова, што толику драгоцену крв своју задоње пролити „за крст часни и слободу златну.“ — свега тога неби достојни били, кад у овом часу неби листом на састанак овај дошли, на коме ће народна реч наста.

Ово велико и судбоносно доба несме затећи потомке старих међаница као сиње кукавице, зато похитајмо у име слободе, истине и правде на братски збор и договор. Тако нам светао образ био на дивану!

У Руми 10. (22.) августа 1877.

Перовођа.
МИЛАН СВЕТОЗАРЕВ НИКОЛАЈЕВИЋ с. р.

Председник.
ДР. СТЕВА ДИМИТРИЈЕВИЋ с. р.

Одборници:

ВАСА КРСТИЋ с. р. парох
СВЕТОЗАР НИКОЛАЈЕВИЋ с. р. Адвокат
СИМА КРСТИЋ с. р. Адвокат
АВАКУМ СТАЈИЋ с. р. Парох
МИША КРИТОВАЦ с. р. Трговац
ЈОВАН ДУДИЋ с. р. Трговац
ЉУБОМИР ПАНАЈОТОВИЋ с. р. Трговац
ЈОВАН БОГДАНОВИЋ с. р. Благајник

Српска напредна штампарија у Новом Саду 1877.

Plakat za miting iz 1877.

Početak XX veka bio je dramatičan za srpski narod u Trojedinici. U Zagrebu su krajem avgusta 1902. održane velike antisrpske demonstracije, a 1909. godine tzv. Veleizdajnički proces. Među 53 Srbina optužena za veleizdaju države bio je i Rumljanin dr Žarko Miladinović. On je proveo više meseci u zatvoru pod optužbom da je vrbovao dobrovoljce i liferovao oružje i municiju u Srbiju. Nakon što je oslobođen, Miladinović je pušten kući, gde mu je priređen veličanstven doček.

Tih godina se pojavila nova politička snaga u državi, koja je bila proizvod razvoja industrije i kapitalističkih društvenih odnosa. To je bila radnička klasa, koja je započela političku i ekonomsku borbu za svoja prava. Jedna od značajnijih radničkih manifestacija u Rumi, bio je zbor održan 30. septembra 1906. godine, kojem je prisustvovalo oko 1.000 ljudi. U Rumi je tada bilo nekoliko stotina članova strukovnog sindikata poljoprivrednih radnika. Sledeće godine u Rumi je održana Prva zemaljska konferencija poljoprivrednih radnika Srema, poznata još kao Rumska konferencija. Njoj je prisustvovalo 128 delegata iz raznih mesta tadašnje Hrvatske i Slavonije, a najviše iz Srema.

Nastojeći da spreče održavanje planirane prvomajske proslave u Rumi, vlasti su, u noći između 30. aprila i 1. maja 1907. godine, pritvorile nekoliko lokalnih aktivista radničkog pokreta. Kao odgovor na to hapšenje, rano ujutru, na šetalištu “Tivoli” okupilo se oko 200 radnika, sa namerom da u povorci i sa crvenim zastavama prođu gradom. Na putu su im se isprečili “oružnici”, ali nisu uspeli da zaustave napredovanje kolone koja se uputila ka centru Rume. U isto vreme, na plato pored pijace na Starom vašaristu, stigla je još jedna grupa radnika. Pošto vlasti nisu uspele da radnike vrate kućama, u akciju je stupila vojska, koja je uhapsila više radnika, uglavnom organizatora i vođa demonstracija. Međutim, kada se vojska povukla u kasarnu, radnici su se ponovo okupili. Oni su od gradonačelnika Ferdinanda Ristera i Markotića tražili da se puste zatvoreni radnici, pod pretnjom da će ih silom osloboditi. Došlo je do nereda u kojima su polupani prozori na zgradi Magistrata. Malo je nedostajalo da dođe do prolivanja krvi. Masa se razišla tek kada su došli konjanici. Prvomajske proslave u Rumi organizovane su i narednih godina, sa uobičajenim programom (skupštine, povorke, zabave…).

Žarko Miladinović

Kako je već rečeno, Ruma je u ovom periodu bila sedište sreza, i visoko kotirana u hijerarhiji mesta u Sremskoj županiji. Ipak, Rumljani su hteli da svoje mesto podignu za još jedan stepen više i postanu centar Sremske županije. Prvi pokušaj u tom pravcu, uz navođenje svih prednosti Rume (povoljan geografski položaj, razvijena trgovina i zanatstvo, infrastruktura…), desio se još 1862. godine. Slična akcija Rumljana ponovljena je početkom 80-tih godina XIX veka, ali opet bez uspeha.

Prema Zakonu o uređenju opština i trgovišta iz 1870. godine, ustanovljene su seoske i gradske opštine. Nakon reorganizacije, Rumski magistrat je počeo sa radom 1. januara 1877. godine i, u nadležnostima, bio je izjednačen sa drugim gradskim municipijima i potčinjen direktno Zemaljskoj vladi. Te godine je Rumsko poglavarstvo podignuto na stepen političke oblasti "prve molbe". Gradsku upravu (magistrat) su činili: trgovišno zastupstvo (skupština), načelnik (gradonačelnik) i trgovišno poglavarstvo (gradska vlada). Magistrat je imao sledeća odeljenja: Odeljenje opštih poslova, Ekonomsko-finansijsko i Upravno odeljenje. Međutim, novim zakonom o ustrojstvu gradskih opština od 1895. godine, iako formalno gradska opština, Ruma je tada uređena po propisu za seoske opštine. Izgubila je status grada, odnosno, trgovišta uređenog “poput gradskog municipija”.

I pored toga Rumljani su insistirali na statusu grada, navodeći "opštepoznatu" činjenicu da je Srem "rajski vrt", a Ruma "glavno stovarište tog vrta" i "najinteligentnije i najživotnije mesto". Najznačajnija inicijativa po tom pitanju nastupila je neposredno pred izbijanje Prvog svetskog rata. Na sednici Trgovišnog zastupstva, 4. marta 1914. godine, zastupnik Ladislav Jančo predložio je da se Visokoj kraljevskoj zemaljskoj vladi u Zagrebu podnese predstavka da se Ruma uvrsti u red gradova. Naredni događaji su onemogućili ostvarenje ove inicijative.

Glavna ulica u Rumi

Redovne zastupničke sednice održavane su u proseku jednom mesečno, a vanredne po potrebi. Sednice su se oglašavale pisanom objavom na opštinskoj kući, sa planiranim dnevnim redom, a većnici su se pozivali putem pisma, dva dana pre održavanja sednice. Sednice su bile javne, a prema okolnostima, mogle su biti i tajne. Opštinski računi i proračun razmatrani su samo na javnim sednicama. Bila su ustanovljena i pravila o redu i ponašanju na sednicama (Poslovnik o radu). Vodio ih je predsednik, koji bi njihov početak najavio udaranjem u zvonce. Kvorum je predstavljala natpolovična većina od ukupnog broja zastupnika. Glasalo se javno i tajno (lopticama). Za usvajanje neke odluke zastupstva bila je potrebna natpolovična većina, dok je u slučajevima

podjednakog broja glasova odlučivao glas predsednika. Kada se glasalo o opštinskom budžetu, izboru gradskog načelnika i sl., moralo je da bude prisutno dve trećine svih zastupnika. Zastupstvo je radilo i u okviru odbora. Stalni odbori su bili: politički, pravni, gospodarski, građevni i bolnouboški.

Izbori za opštinsko zastupstvo odvijali su se na sličan način kao i izbori za Državni sabor. I ovde je bilo izborne borbe, agitovanja i raznih zloupotreba. Birači su bili podeljeni po nacionalnoj (Srbi i Nemci) i ekonomskoj osnovi (ratari i "kaputaši"). U zastupstvo se biralo osam lica iz redova veleporeznika i šesnaest iz redova maloporeznika – ukupno 24. Oni su prilikom stupanja na dužnost polagali zakletvu caru i kralju.

Zgrada Rumskog magistrata

Trgovišno poglavarstvo, kao izvršnu vlast, činili su: načelnik i zapisničarsko, strukovno i pomoćno osoblje. Gradski statut iz 1882. godine detaljno razrađuje poslove Poglavarstva: uprava i privreda (narodna privreda - poljoprivreda, zanatstvo i trgovina, državni porezi, bogoštovlje i nastava, zdravstvo…), političko-sirotinjski poslovi (stanje stanovništva, izbori, vojni poslovi, javno-politički poslovi…) i redarstveno-

građevinski poslovi (redarstvo, štampa, javna sigurnost, javni moral, javni poredak, tržni nadzor, opštinske građevine…).

Najvažniji opštinski akti bili su opštinski proračun (budžet) i završni račun. Usvajani su na sednicama opštinskog zastupstva, krajem tekuće ili početkom naredne godine. Budžet je iskazivao troškove za sledeće potrebe: plate opštinskih činovnika (načelnik, beležnik, blagajnici, zdravstveno osoblje, redari, dobošari, grobari, navijači satova, dudari, strvinar…), nabavka štampe i knjiga, putovanja, uniforme redarstvenim organima, opravka opštinskih zdanja, čišćenje varoši, osvetljenje varoši, nabavka drva, plate učitelja i druge školske potrebe, pomoć vatrogasnom društvu, dobrotvorne svrhe …

Ovi troškovi se bili pokrivani sledećim prihodima: zakupnina opštinske potrošarine, zakupnina opštinskog vašara, zakupnina opštinskog zemljišta, zakupnina opštinske štale, zakupnina opštinskog lovišta, zakupnina opštinskog kantara, razne takse… dakle, glavni opštinski prihodi su bili od poreza. Oni su se, uopšte, delili na direktne (zemljarina, razredna kućarina, najamna kućarina, tecivarina, vojno-oprosna taksa…) i indirektne (pravne i administrativne takse, porez na žestu, na pivo, na slad, potrošarina od piva, pristojbe na točenje, porez na mineralno ulje, potrošarina od sladora, porez na vino, prodaja duvana, prodaja soli…). Vašarske pristojbe su naplaćivane od: grla stoke (volova, krava, konja, kobila, junaca, tovljene krmadi…), od šatre, od trgovaca konfekcionara, bazara pod šatrom, od raznih zanatlija… i to paušalno za vreme trajanja vašara.

Zastupstvo je iz svojih redova biralo i (grado)načelnika, a za njegov izbor bila je potrebna dvotrećinska većina svih zastupnika. U periodu do Prvog svetskog rata gradonačelnici su bili: Ferdinand Hetinger, Jovan Kritovac, Paja Filipović, Stevan Dimitrijević, Milan Nikolajević, Jovan A. Đuričić, Vasa Kritovac, Sima Milutinović, Koloman pl. Jančo, Franc Gruber, Ferdinand Rister, Đura Stajić, Jovan Rogulić, Hajnrih Avgust Foltman i Tomas Krenajz.

Jedan od važnih poslova opštinske vlasti bilo je očuvanje reda i mira u gradu, kao i lične i imovinske sigurnosti svih stanovnika. Za to se, između ostalih, brinulo “redarstvo”, sastavljeno od deset redara, na čelu sa kapetanom. U toku noći red i mir u gradu su čuvale noćne straže. Činile su ih po dva stražara, koji su patrolirali po određenoj putanji, svako u svojoj ulici, u vremenu od 21 do 2 sata noću. Pored njih, postojala je i kontrolna patrola pod komandom narednika, koja je obilazila nekoliko ulica i pazila da svako bude na svom mestu. Kao jedan vid suzbijanja kriminalnog ponašanja u Rumi i okolini bile su propisane

preventivne mere, preduzimane od strane nadležnih opštinskih organa. U tu svrhu su sprovođene redovne kontrole krčmi i gostiona, pregledane putne i druge isprave lica koja nisu bili stanovnici Rume, a naročito cigana i prosjaka, obavljana je prismotra lokalnih besposličara, skitnica i osoba sa kriminalnim dosjeom, organizovana pogranična služba na prilazima gradu i straža na mestima masovnog okupljanja. Postojale su liste sumnjivih osoba iz Rume, koje su bile posebno nadzirane. One su morale da budu u svojim kućama u vremenu od sumraka do svitanja, da se javljaju redarstvu u bilo koje doba kada ih ono pozove i slično. Vođene su i evidencije osoba sumnjivog morala i onih koji žive u konkubinatu.

Dvorišni izgled vlastelinskog "dvora"

Već prema vrsti i karakteru krivičnih dela i prekršaja, njihovi izvršioci su kažnjavani novčanom globom, zatvorom, plenidbom imovine i njenom prodajom na licitaciji, progonstvom iz naselja. Novac od globa

zbog prekršaja išao je u razne “zaklade” (fondove, zadužbine), kao i za “obrtne i naukovne svrhe”.

Najčešći prekršaji u to vreme su bili: krađe i provale, prekršaji poljskog radarstva, nošenje oružja, tuče, nepristojno ponašanje, pravljenje nereda, prodavanje neispravne robe, nelojalna konkurencija…, a bilo je i onih težih poput silovanja i ubistva.

Jedan od najtežih zločina bio je napad na poštanska kola, koja su, pored pošte, prevozila i veću sumu novca. Dogodio se na putu prema Velikim Radincima, u Kurdinu. Tom prilikom su ubijeni pratilac pošiljke i kočijaš. Prvobitna istraga je pokazala da je u ovom zločinu bilo više učesnika iz Rume i okolnih mesta. Svi oni su posle nekoliko godina istrage uhvaćeni i primereno osuđeni, a najzaslužniji za rešavanje ovog zločina bio je rumski policajac Timotije Marković.

U uslovima kada se najveći broj stanovnika bavio zemljoradnjom i stočarstvom, neophodno je bilo organizovati poljarsku i pastirsku službu u okviru opštine. Svake godine su zapošljavani poljari, konjušari i govedari, koji su imali veliku odgovornost za čuvanje polja, letine i stočnog fonda. Prilikom stupanja na dužnost polagali su svečanu zakletvu, a za revnosno obavljanje posla garantovali su svojom imovinom.

Povećano cirkulisanje stanovništva, kao i njihove privredne i druge aktivnosti, nametali su pitanje organizovanja sanitarne službe, koja bi rešavala probleme nastale sa tim u vezi. Neki od tih problema su bili: velike količine blata u kišnim vremenima (ili prašine leti) na gradskim ulicama i putevima; smeće u gradu, naročito u vreme i posle pijačnih dana i vašara; sekundarne sirovine u privatnim kućama i na ulici, nastale kao posledica bavljenja poljoprivredom, trgovinom i raznim zanatima (mesarskim, kožarskim, zidarskim...)... Gradske vlasti su na razne načine nastojale da eliminišu uzroke nehigijene, ili bar ublaže njene posledice za stanovništvo. Iz godine u godinu su izdavane zabrane, naredbe i objave, kojima se propisuju postupci prilikom obavljanja delatnosti rizičnih za higijenu grada i određuju se kazne za njihov prekršaj. I sami stanovnici su revnosno prijavljivali slučajeve narušavanja higijene i pomenutih propisa.

Postojala je stroga zabrana bacanja smeća po putevima, kao i u kanale duž puteva prema okolnim selima. Ukoliko bi se blato i smeće ipak pojavili, čišćeni su ili o trošku Poglavarstva ili sredstvima od globa, naplaćivanim od prekršilaca higijenskih propisa. Jedan od opštinskih činovnika zaduženih za praćenje higijenskih prilika u Rumi, lekar Dušan Dima, tužio je neke građane zbog nehigijene u dvorištima i zahodima.

Deo odgovornosti za čistoću grada morali su da preuzmu i sami stanovnici. Početkom jula 1904. godine doneta je odluka da vlasnici kuća u Glavnoj i Železničkoj ulici, u letnjem periodu, moraju sami da čiste trotoare i polovinu ceste od prašine.

S vremena na vreme, kada bi se u okruženju pojavila epidemija neke zarazne bolesti, stepen pripravnosti je podizan na viši nivo i preduzimane su radikalnije mere. To je bio slučaj 1878. godine, kada je opštinska uprava objavila proglas, koji je potpisao lekar Mavro Fišer. U proglasu se navodi da je zbog približavanja bolesti ("rednje") iz susednih zemalja, neophodno preduzimanje mera predostrožnosti, i to na "sokacima", javnim mestima i u privatnim kućama. U tu svrhu "kao nužno" se preporučuje: da se "jendeci" u kojima voda dugo stoji i od koje se širi smrad, produže koliko je to moguće, kako bi voda otekla; da se rupe, jame, u kojima se nalazi voda ili ispune ili napravi neki odvod kojim bi se voda dalje sprovela; da se u cilju boljeg protoka vode potoci redovno čiste od smeća i "živinske materije"; da se Veliki sokak (Glavna ulica) čisti i onim danima kada je pijaca; da svaki "birtaš" mora da čisti mesto gde stoje kola, pred svojom kućom i u dvorištu; da svaki građanin drži svoju kuću u čistoći, da đubre redovno iznosi, pre nego što dođe toplo vreme, da ne hrani mnogo svinja, da čisti "prohode", te da smrad iz njih spreči upotrebom "Chlorkalka" ili da u njih sipa gvozdeni vitriol; da se strogo pazi da se ne prodaju ribe iz bare i da meso iz kasapnica ne smrdi…

Odžačarski račun

Još jedna od važnih komunalnih službi bila je odžačarska delatnost. Tom pitanju lokalne vlasti su posvećivale znatnu pažnju iz više razloga. Pored onog uobičajenog, održavanja dimnjaka zbog raznovrsnih potreba stanovništva, a najviše zbog grejanja, tokom vremena, pojavio se i zahtev za uspostavljanjem veće kontrole nad ovim objektima iz opštebezbednosnih razloga. U to vreme nije bila retka pojava da neispravni i neodržavani dimnjaci uzrokuju požare, koji su mogli da uzmu i veće razmere, pričinjavajući veliku materijalnu štetu pojedincima i celom gradu.

Rumski vatrogasci

Vatrene stihije, čiji su uzroci bili prirodne nepogode ili ljudski nemar, odranije su predstavljale veliku opasnost za stanovnike Rume. Najveći požar se dogodio 29. juna 1872. godine, na praznik sv. Petra i Pavla, ujedno i imendan grofa Petra Pejačevića. Tog dana je bila velika vrućina, a proslava se odvijala ispred katoličke crkve. Kako je to bio običaj, pucalo se pušaka napunjenih kučinom. Kod drugog plotuna, zapaljena kučina je pala na osušeni crkveni krov od šindre i izazvala požar. Svi pokušaji da se vatra ugasi sa školskog tavana nisu uspeli. Crkveni krov i toranj su izgoreli, a zvono se istopilo. Na sreću, unutrašnjost crkve nije bila oštećena. Ovaj požar je bio povod da se u Rumi ustanovi organizovana vatrogasna služba, u cilju bolje zaštite od požara. Sledeće godine je osnovano Dobrovoljno vatrogasno društvo ("Opšte svojevoljno vatrogasno društvo”), koje je od tada preuzelo brigu o zaštiti od požara. Tih prvih godina postojanja posedovalo je: staru

dvorednu štrcaljku, dvoje kola opremljenih drvenim buradima za dovoz vode, jedne merdevine na izvlačenje visoke 8 metara, dve kuke sa dugačkim držalom, četiri kabla za vodu i drugi sitni alat. Vremenom se ovaj inventar uvećavao i osavremenjivao.

Hotel "Orao" i poštanska stanica

Prvi poznati podatak o pošti u Rumi datira iz polovine XVIII veka, tačnije iz 1751, a svoj poštanski žig je imala 1825. godine. Najstarija poštanska stanica u Rumi najverovatnije je bila smeštena u tadašnjoj vlastelinskoj gostionici u Glavnoj ulici (kasnije hotel "Orao"). Kroz Rumu, prema Mitrovici, pošta je išla sredom i nedeljom, a od Mitrovice ka Rumi četvrtkom i nedeljom. Drugi poštanski put je išao prema Irigu, i preko Fruške gore, u Kamenicu, a njegova izgradnja je započeta 1820. godine. Pošta se prenosila poštanskim konjima. Vreme jahanja na relaciji Mitrovica – Čalma iznosilo je tri časa, a Golubinci – Ruma četiri i po časa. Od polovine XIX veka poštanski saobraćaj preko Srema se, na liniji Vukovar – Bačinci – Čalma – Mitrovica – Ruma – Golubinci – Zemun, odvijao putem brzih poštanskih kola (diližansa), koja su postepeno zamenjivala jahaću poštu. Kola su svakog dana pored pisama i novčanih pošiljki, primala i po jednog putnika. Polazak iz

Zagreba je bio u 17 časova, a iz Zemuna u petak, u jedan čas po ponoći. Ceo put je trajao 64 časa. Poštanski službenici su imali uniformu, koja se sastojala od gala i običnog šešira, već prema prilikama, kićanke od konjske dlake, poštanskog roga sa tri ili sa četiri piska, gajtana za rog (trubu) i tablice sa poštanskim znakom koji se nalazio na rukavu. Tokom druge polovine XIX veka poštar u Rumi je najduže bio Jovan Radmanović. Početkom XX veka bilo je četiri pismonoše, što je bilo nedovoljno. Pošta u gradu je smeštana u sandučiće raspoređene na raznim mestima.

Telegrafsko-telefonski saobraćaj u ovim krajevima se javlja u drugoj polovini XIX veka. Prvi podatak o telegrafu u Rumi datira iz 1884. godine. Završni radovi na uspostavljanju telefonske veze na liniji Zemun – Mitrovica, u dužini od 80 km obavljeni su 1898. godine. Telefone u Rumi su najpre imali Pejačevići, odnosno činovnici na njihovom vlastelinstvu. Godine 1900. centar Vlastelinstva i svih pustara povezivala je telefonska linija u dužini od 67 km i 920 m. Iste godine telefon je imala i rumska firma Štajner i Vesl, u dužini od 14,5 km, na relaciji Ruma – Jarak.

Drumski saobraćaj se dugo obavljao isključivo putem zaprege. Svaka kuća je imala svoja kola sa zapregom, a za duže relacije i udobniju vožnju bili su namenjeni fijakeri. Fijakeristi su bili poseban esnaf i kao takvi imali su svoj statut. Prevoz ljudi i robe se odvijao sve većom mrežom lokalnih i javnih puteva, koji su, prema izveštajima Sremske županije, bili u dobrom stanju.

Pojava železnice predstavljala je značajan preokret u saobraćaju. O ovoj novini u našim krajevima počelo je da se govori još polovinom XIX veka, a Ruma se prvi put u ovom kontekstu pominje 1869. godine. Tada je Ugarsko ministarstvo za javne građevine dalo jednogodišnju dozvolu za “prethodan tehnički posao” oko železničke pruge od Osijeka preko Vinkovaca i Rume, do Zemuna. Početkom 1875. godine u Rumi je održana konferencija posvećena pitanju izgradnje železnice. Rumski advokat Svetozar Nikolajević je prisutnima izložio potrebu postojanja pruge i u ovim krajevima, i to od Novog Sada preko Kamenice i Iriga do Rume, kao i prema Zemunu. Grof Pejačević je obećao da će dati svu zemlju koja bude bila potrebna za ovu prugu. Ipak, intenzivnija gradnja železnica počinje 80-tih godina XIX veka. Ovo pitanje je u Rumi ponovo aktualizovano 1882. godine, kada je gradsko veće, preko gradonačelnika, “Poduzeću građenja pobočne željezničke pruge Inđija – Mitrovica” dalo u zakup 3-6 kj. opštinskog pašnjaka.

Pruga u Sremu je konačno uspostavljena 1882. godine na relaciji Zemun – Novi Sad, s tim da je železničko čvorište bila Inđija. Početkom decembra 1883. godine u Rumu je došao prvi voz iz pravca Inđije, radi pregleda pruge, a 10. decembra ona je predata u saobraćaj.

Ruma je ubrzo dobila još jednu prugu. Bila je to pruga normalnog koloseka na relaciji Ruma – Vrdnik, izgrađena za potrebe eksploatacije rudnika u Vrdniku. Početkom veka izgrađena je nova pruga normalnog koloseka, koja je povezivala Rumu sa Klenkom i dalje sa obalom reke Save.

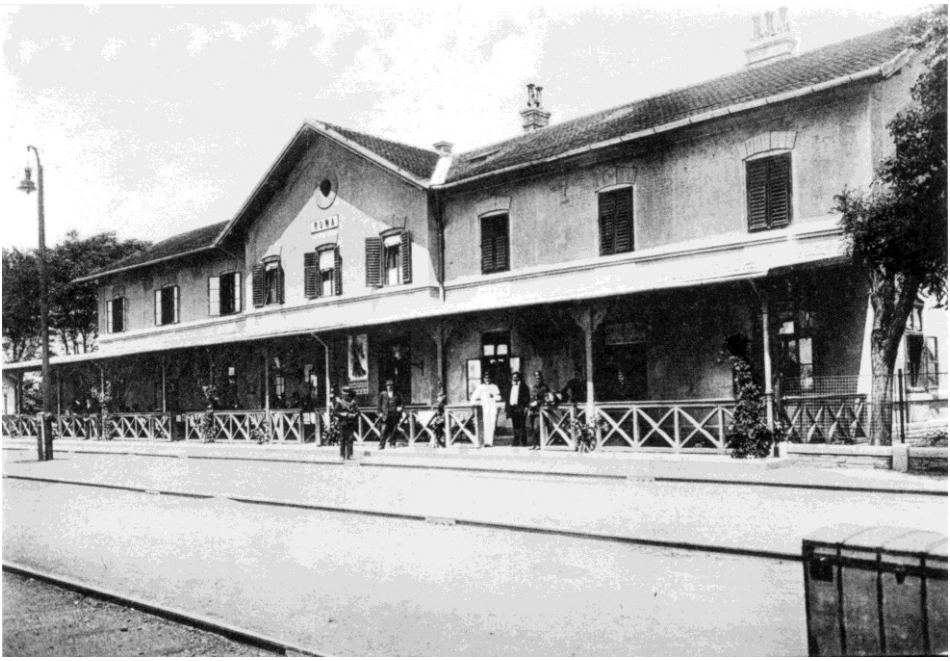

Železnička stanica u Rumi

Uz prugu, na oko 2 km južno od naselja, sagrađena je i tipska, ali za ono vreme moderna, železnička stanica. Stanica je proširena 1912/13. godine, i to je trebalo da bude "najlepša stanica u Hrvatskoj i Slavoniji". Glavna zgrada je nakon renoviranja trebalo da postane jednospratnica, sa leve i desne strane zakriljena sa dva velika parka. U njoj su smeštene čekaonica sa kasom, čekaonica prvog razreda sa restoranom, čekaonica drugog razreda sa restoranom i čekaonica trećeg razreda sa restoranom, zatim toalet, kiosk za duvan, službene prostorije, policijsko-inspekcijska soba, portirnica i dr. Na prvom spratu su bili stanovi.

I kao u svakoj železničkoj stanici, na vidnom mestu se nalazio aktuelni red vožnje. Prema prvom redu vožnje, vozovi su iz Inđije kretali u $6^{\underline{h}}$ i 40 min i u $9^{\underline{h}}$ i 20 min, u Rumu su stizali u $7^{\underline{h}}$ i 20 min, odnosno, u $10^{\underline{h}}$ i 20 min, a u Mitrovicu $8^{\underline{h}}$ i 20 min i $11^{\underline{h}}$ i 20 min. U povratku satnica je bila sledeća: Mitrovica ($15^{\underline{h}}$ i 40 min i $18^{\underline{h}}$ i 40 min), Ruma ($16^{\underline{h}}$ i 40 min i $19^{\underline{h}}$ i 40 min) i Inđija ($17^{\underline{h}}$ i 40 min i $20^{\underline{h}}$ i 40 min).

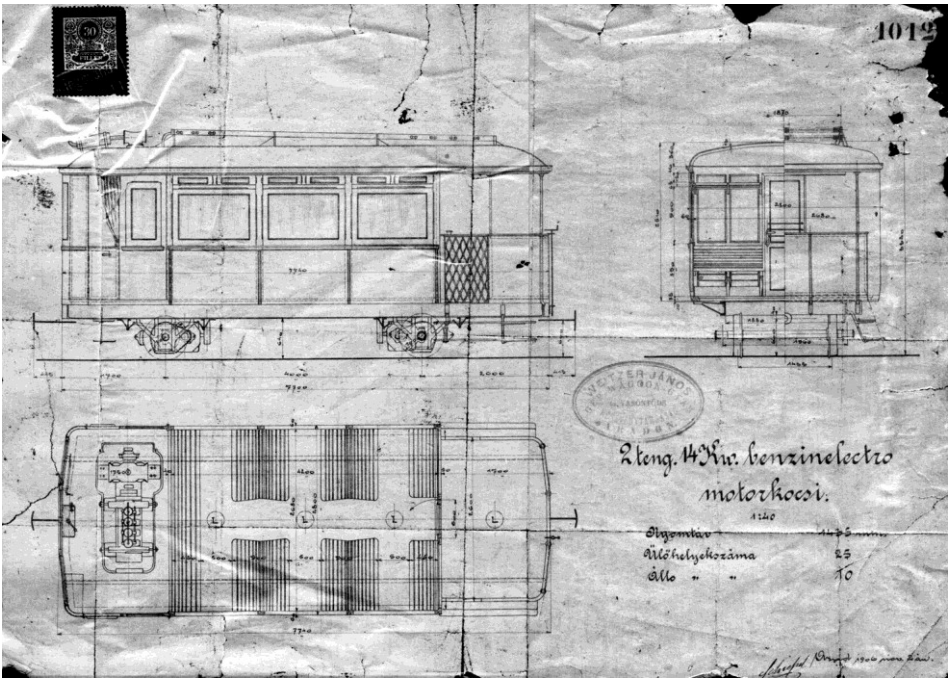

Plan vagona "automobilne železnice" u Rumi

Pored međumesnog železničkog saobraćaja, u kome je Ruma predstavljala važnu stanicu, početkom XX veka pojavili su se predlozi o ustanovljenju šinskog (tramvajskog) prevoza i u samom gradu, na relaciji centar – železnička stanica. Poput većih gradova (Zagreb, Osijek i Subotica) planove na uspostavljanju tramvajske pruge istovremeno su započeli Rumljani i Novosađani. U tu svrhu formirano je “Prvo rumsko deoničarsko društvo za graditi električnu prugu”. Brzina tramvaja u naselju bi iznosila 8 km/čas, a van naselja 12 km/čas. Pogon je bio na benzinski motor od 14 kilovata, a nosivost 35 osoba. Dokle se stiglo u realizaciji ovog plana nije poznato, kao što nisu ni razlozi za odustajanje od njega. Da li su u pitanju nagoveštaji skorašnjeg rata ili nešto drugo,

tek o automobilnoj železnici, ili tramvaju, u arhivskoj građi više nema pomena.

U drugoj polovini XIX veka Ruma je, poput drugih sličnih mesta, u večernjim i noćnim satima, bila osvetljena petrolejskim lampama i fenjerima. Tokom 1883. godine osvetljenje je zamenjeno naprednijim sistemom rasvete, "gasolinom" iz bečke fabrike "Žerson Bem i Rozental". U narednom periodu se razvila rasprava u javnosti da li da se uvede plinsko ili električno osvetljenje ("gas ili elektrika") za javnu i privatnu upotrebu. Na kraju je postignut kompromis, i 13. avgusta 1911. godine doneta je odluka o kombinovanoj javnoj rasveti – električnoj i plinskoj, kako je glasilo u jednoj ponudi firme iz Beča. Međutim, Zemaljska vlada nije odobrila ugovor o kombinovanoj rasveti, te je 1913. godine sklopljen Ugovor o elektrifikaciji između gradske opštine i deoničarskog društva za električna i prometna postrojenja u Budimpešti. Tako je struja "potekla" u Rumu iz mitrovačke elektrane 1913. godine. U narednim mesecima započeli su radovi na instaliranju mreže. Na jednoj od poslednjih sednica zastupstva pre izbijanja rata, 30. aprila 1914. godine ustanovljeno je da u gradu ukupno ima 402 svetiljke, 12 kružnih i 390 ostalih, te da nisu dobro raspoređene.

Tadašnji urbanisti i građevinari imali su pune ruke posla, koji bi se mogao podeliti na nekoliko grupa: poslovi oko čišćenja, proširivanja i regulacije potoka i kanala u naselju i u okolini; radovi na izgradnji puteva prema okolnim mestima; izgradnja, popravka i uređenje ulica i trotoara; izgradnja kuća i drugih objekata u gradu i u neposrednoj okolini.

Putna mreža koja je Rumu povezivala sa okolnim gradskim centrima je odranije bila solidna, između ostalog i zato što je, kao važno trgovačko mesto, ona bila nezaobilazna stanica mnogih trgovaca. Znatna sredstva su ulagana u održavanje i popravke puteva prema okolnim selima.

Velika pažnja je posvećivana i uređenju samog naselja. Iz godine u godinu, građeni su novi trotoari, nasipane ulice, kaldrmisani trgovi i podizani drugi prateći objekti. U početku su radovi ove vrste bili skoncentrisani na uži centar grada i Glavnu ulicu. Osamdesetih godina XIX veka bogatiji građani počinju da prave nove kuće, ponekad i spratnice, u centru naselja i u glavnim ulicama. Kada se radi o njenom spoljašnjem izgledu, Ruma u to vreme počinje da dobija obeležja modernog srednjoevropskog gradića. Početkom XX veka Ruma je dobila prvi spomenik posvećen jednoj ličnosti. U pitanju je spomenik Jovanu Jovanoviću Zmaju, podignut 1911. godine. Na raskršću Železničke i Ivanove (JNA) i Orlovićeve i Stevanove (V. Dugoševića) ulice su, u

posebnim kutijama, stajali drveni kipovi sv. Ivana Nepomuka i sv. Stevana. Statua sv. Ivana je uklonjena zbog ometanja saobraćaja i preseljena u baštu crkve. Na placu ispred tadašnje kasarne (OŠ "Veljko Dugošević") nalazila se tzv. rumska promenada. Osim kao šetalište, promenada je kasnije povremeno korišćena za potrebe kulturnih i sportskih priredbi. Izvan grada (preko pruge) se nalazio i hipodrom, na kome su se održavale konjske trke još u drugoj polovini XIX veka.

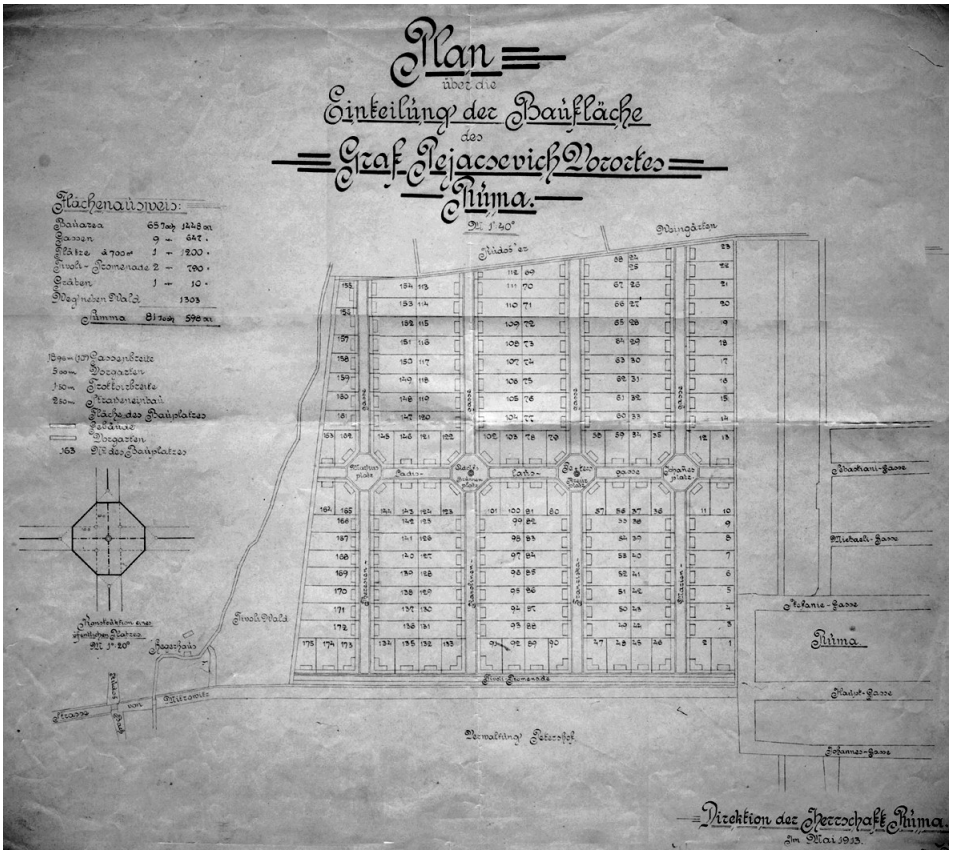

Plan naselja u Tivolu

Iz tih godina datira još jedan ambiciozan, ali nerealizovan plan. U pitanju je bila izgradnja naselja u Tivolu, na zemljištu koje su opštini u tu svrhu poklonile naslednice grofa Ladislava Pejačevića. Prema planu iz 1913. godine, novo naselje bi imalo jednu glavnu ulicu, nazvanu po Ladislavu Pejačeviću, koju bi presecale četiri poprečne, nazvane po njegovim ćerkama – darodavcima (Terezijina, Katarinina, Franciskina i

Marijina). Na mestu ukrštanja bila bi četiri trga (Markov, Adolfov, Petrov i Johanov), od kojih bi na jednom bio postavljen Petrov krst, a na drugom Adolfov bunar. Ceo prostor je raspodeljen na ukupno 175 kućnih placeva.

Prema statističkom pregledu zanimanja u Rumi početkom XX veka, bar kada se radi o srpskom stanovništvu, situacija je bila sledeća: za 126 rumskih srpskih porodica, sa 708 članova, zemlja je bila glavni izvor sredstava za život; od poljoprivrede su živeli i nadničari, kojih je sa kućom i malo zemlje bilo 75 porodica, sa 415 članova, a bez zemlje, samo sa kućom - 49 porodica, sa 239 članova; bilo je i nadničara i bez kuće i bez zemlje, i to 29 porodica, sa 112 članova; gostioničara je bilo 24 porodice, sa 69 ukućana; zanatlija je bilo 98 porodica sa 395 članova; trgovaca 41 porodica sa 153 člana; "nameštenika", opštinskih i privatnih činovnika i ostale inteligencije bilo je 60 porodica, sa 204 člana.

U Rumi i okolini su postojali odlični uslovi za razvoj poljoprivredne proizvodnje. U severnom delu atara nalazi se lesna zaravan, sa debelim slojem humusa, što je povoljno za gajenje žitarica, dok južni deo predstavlja prelaz između lesne zaravni i aluvijalne ravni. Zemljište je zastupljeno smolnicom, koja je dobra za gajenje industrijskih biljaka (suncokret, šećerna repa). Pašnjaci, koji su smešteni u južnom delu atara, pogodni su za razvoj stočarstva, dok su doline duž potoka predviđene za povrtarske kulture. Kiše ima dovoljno i to u vreme kada je najpotrebnija, a nad Rumom duvaju zapadni i istočni vetar, severac i košava. Ipak, i pored plodne zemlje, poljoprivreda Srema je bila opterećena mnogobrojnim problemima. To su močvarno (vodoplavno) zemljište, velike neproduktivne površine, izloženost elementarnim nepogodama i bolestima, neracionalna obrada zemlje (ekstenzivna obrada – ugar). Najviše su se gajile žitarice (kukuruz, ozima pšenica, zob, ozima suražica, ozimi ječam), zatim okopavine (krompir, kupus), trgovinsko bilje (ozima repica, konoplja), krmno bilje (grahorica).

U rumskom srezu 1895. godine, površine ispod jednog jutra bila su 1.583 (25,70%) gazdinstva; od 1 do 5 jutara – 970 (15,75%); od 5 do 10 jutara – 924 (15,01%); od 10 do 20 jutara – 1.221 (19,83%); od 20 do 100 jutara – 1.382 (22,44%); od 100 do 200 jutara – 61 (0,99%); od 200 do 1.000 jutara – 14 (0,22%); preko 1.000 jutara – 4 (0,06%). Ukupno je bilo 6.159 jutara zemlje. U samoj Rumi, početkom XX veka, najveći posednici su bili: politička opština (5.188 jutara), Vlastelinstvo (3.249), Lazar Vuić (794), Srpska crkvena pravoslavna opština (747), Miloš Jovanović (644) i Nedeljko Stolić (599).

Berba grožđa u Kudošu 1918.

Voćarstvo nije mnogo praktikovano na području Rume. Izuzetak je predstavljalo gajenje duda, uz konstataciju da pored cesta ima lepih dudinjaka. U Rumi su postojala dva dudinjaka, jedan sa 150 komada starih dudova i drugi sa 4.000 mladih. Godine 1895. stanovništvu je podeljeno 1.100 komada ove kulture. Gajenje duda, odnosno svilene bube, bilo je veoma podsticano od strane vlasti. Prema županijskom izveštaju iz 1894. godine u rumskom srezu je bilo 30.000 stabala duda.

Ipak, 1908. godine županijski izveštaj konstatuje da se svilogojstvom bave samo siromašni građani.

Iako je na području Rume bilo relativno mnogo grla različite stoke, ne može se reći da je stočarstvo u celini bilo razvijeno. Stanovništvo se bavilo stočarstvom uglavnom na ekstenzivan način. Stoka se dugo zadržavala na paši, a zbog slabije hrane tokom zime, na ovom području opstajala je samo podolska pasmina. Prelaz na racionalnije stajsko stočarstvo išao je sporo, ali se u tom pogledu osetio izvestan napredak početkom XX veka. Prema izveštajima Sremske županije prilike za gajenje stoke u rumskom srezu nisu bile pogodne. Pašnjaci su siromašni i nedovoljni za veći broj stoke. U letnjim mesecima nastupale su velike vrućine, što se loše odražavalo na kvalitet stoke – "marva je sitna i kržljava". Najviše su se gajila goveda i konji, dok su ostale vrste stoke bile slabije zastupljene. Obično stanovništvo je držalo domaće rase konja, koje su bile slabijeg kvaliteta. Govedarstvo je bilo zastupljenije od konjarstva, a najviše se gajila podolska rasa goveda. Od većih mesta Sremske županije Ruma je bila prva po broju konja. Od drugih vrsta stoke gajile su se ovce, svinje i živina (guske, ćurke, kokoške...). Guske i ćurke su se izvozile i na strano tržište. Svinje su bile domaće, buđanovačke rase i nije praktikovano oplemenjivanje. Krajem XIX veka počelo se sa oplemenjavanjem konja kvalitetnijim rasama – državnim ili licenciranim pastuvima. Na Rumskom vlastelinstvu ukrštanje arapskih kobila sa engleskim pastuvima sprovođeno je još oko 1860. godine. Pored vlastelinske, od 1910. godine postojala je i opštinska, tzv. Brežanska ergela. Stočarstvo su opterećivali mnogobrojni problemi. Stoka je često stradavala od stočnih bolesti poput slinavke, šapi, sakagije, bedrenice, vrbanca, šuge, besnila..., o čemu je rumski veterinar Robert King redovno izveštavao županijsku skupštinu.

Na sremskom selu je uveliko trajao proces raspadanja kućnih zadruga i deljenje i usitnjavanje poseda. To je dovelo do narušavanja tradicionalnih vrednosti, koje su vekovima održavale selo. Oslabila je kućna disciplina, dolazilo je do svađa među naslednicima, trošenja novca na pravljenje novih kuća, do podele inventara i stoke... Posledica toga bilo je smanjivanje broja ukućana, a time i radne snage, ekonomsko propadanje seljaka i čitav niz promena koje su dovele do slabljenja sela. U rumskom srezu je 1895. godine situacija u vezi sa kućnim zadrugama bila sledeća: manje od 35 kućnih zadruga imalo je do 5 jutara zemlje, 65 zadruga imalo je od 5 do 10 jutara, 223 od 10 do 20 jutara, 230 zadruga od 20 do 50 jutara, 28 zadruga od 50 do 100 jutara i 2 kućne zadruge su imale preko 100 jutara zemlje.

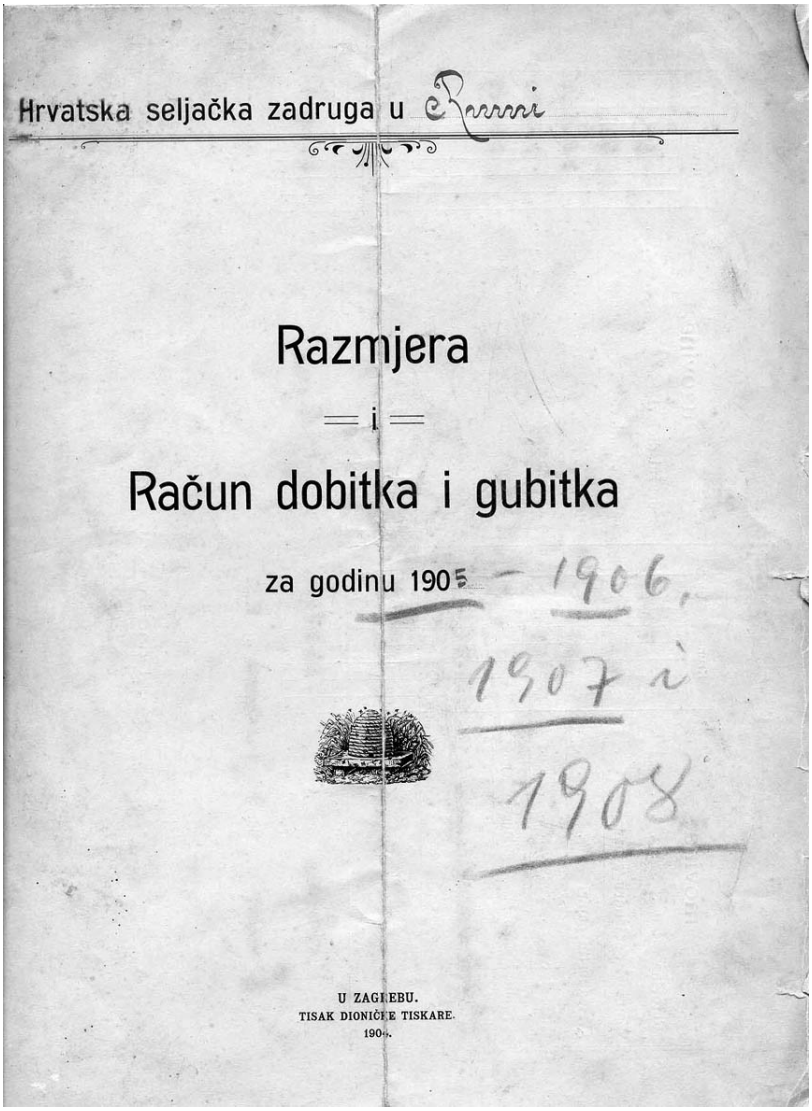
Hrvatska seljačka zadruga u Rumi

Razmjera

— i —

Račun dobitka i gubitka

za godinu 1905 – 1906, 1907 i 1908

U ZAGREBU.
TISAK DIONIČKE TISKARE.
1909.

Završni račun Hrvatske seljačke zadruge u Rumi

Izlaz iz teške ekonomske i socijalne situacije na selu tražen je i u okviru zadružnog pokreta. Većina zadruga imale su nacionalni predznak. Najbrojnije su bile zadruge Rajfajzenovog tipa. U odnosu na druge krajeve, Srem je prednjačio u zadružnom pokretu. Zadruge su funkcionisale na principu samopomoći, a neki od osnovnih ciljeva bili su im nabavka kredita, štednja, prosvetna funkcija… Osnivali su ih

prvenstveno siromašniji seljaci. Petnaest srpskih seljaka u Rumi su 1883. godine osnovali Oračku zadrugu. Njen cilj je bio da se udruženim snagama i uzimanjem zemlje u zakup unapredi zemljoradnja. Oni su od Rumskog vlastelinstva uzeli u zakup 38 lanaca na Barunovcu. Ovu zemlju su držali i radili punih sedamnaest godina. Predsednik zadruge bio je Mladen Lukić od koga je i potekla inicijativa za osnivanje zadruge. Oračka zadruga je prestala sa radom 1902. godine, kada su osnovane Prva i Druga srpska zemljoradnička zadruga u Rumi. Rumski Hrvati su, takođe, imali svoju zadrugu – Hrvatsku seljačku zadrugu.

Nakon promena u Revoluciji 1848/49. godine, Pejačevići su izgubili svoje ranije privilegije u odnosu prema stanovništvu Rume i okolnih sela, a deo svojih ranijih poseda ustupili su rumskoj opštini. Vlastelinstvo je, sa jedne strane ostalo u svesti seljaka kao izrabljivački činilac, dok je sa ekonomskog i edukativnog stanovišta ono blagotvorno delovalo na opšte privredne prilike. Grof Petar Pejačević je nesumnjivo odigrao najznačajniju ulogu u afirmaciji Rumskog vlastelinstva. U njegovo vreme je ustanovljen tzv. Petrov dvor u Tivolu, na kraju Rume, gde su u narednom periodu ostvareni značajni uspesi na polju poljoprivredne proizvodnje. Ipak, najznačajniju ulogu u pretvaranju Rumskog vlastelinstva u moderno poljoprivredno dobro imali su njegovi upravnici Rudolf Ernst Rauer i Rudolf Flajšman, krajem XIX i početkom XX veka. Tada su uvedene moderne metode u poljoprivrednu proizvodnju, osnovana prva biljogojna stanica u ovim krajevima, uvedene nove vrste žitarica i kukuruza, osnovana ergela... Rauer je utemeljivač prve nezvanične rumske poljoprivredne škole. Na jednom salašu u blizini Stejanovaca je selekcionisan “Rumski soj svinje fajferice”. Godine 1915. Vlastelinstvo je kupilo jedno stado ovaca tipa cigaje. Nakon selekcije, započelo se sa strogim uzgojem “Rumske ovce cigaje” na modernom principu. Glavna ekonomska vrednost ove ovce bila je u finoj i gustoj vuni, sastavljenoj od pravih niti, kao i u dobroj tovnosti. Pšenica uzgajana na Rumskom vlastelinstvu davala je mnogo veći rod od obične sremske pšenice. Žetve na vlastelinskim parcelama bile su standard za celu državu, a rod ozime pšenice ovde nije toliko zavisio od količine i raspodele padavina, zbog dobre strukture zemljišta koje sprečava prejako isparavanje vlage i može da reguliše njen nivo. Na rumskom imanju kultivisan je i tip banatske ozime pšenice. Takođe, ne bez razloga, jedna štetočina na lišću šećerne repe nazvana je “Aphis Rumicus”.

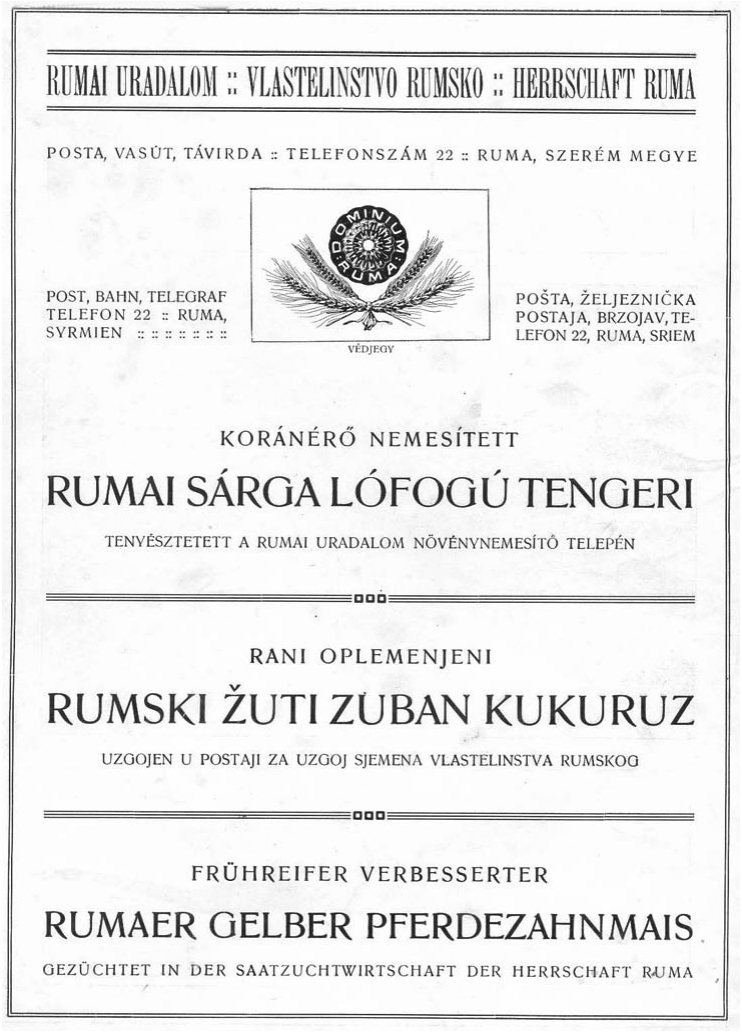

Reklama za kukuruz "Rumski zuban"

Za svoj rad Rumsko vlastelinstvo je nagrađivano priznanjima na poljoprivrednim izložbama. Između ostalog, to je diploma za kukuruz, koju je Vlastelinstvo dobilo na sajmu u Budimpešti 14. marta 1914. godine, kao i priznanje za izložene poljoprivredne proizvode, a naročito za uspešnu selekciju kukuruza i pšenice, na Gospodarskoj izložbi održanoj povodom II pokrajinskog sleta Jugoslovenskog saveza u Osijeku, na Vidovdan 1921. godine.

Diploma Rumskom vlastelinstvu za kukuruz 1914.

Iako je u Sremu većina stanovništva živela od poljoprivrede, zanatstvo i industrija su bili iznad državnog proseka. Po broju preduzeća i zaposlenih, Sremska županija je bila na prvom mestu. Na primer, čak i bez Zemuna, imala je više preduzeća nego Zagrebačka županija. Srazmerno broju stanovnika, Srba je bilo veoma malo, i među vlasnicima i među radnicima. Prema županijskim izveštajima u rumskom srezu je 1894. godine bilo 488 zanatlija, 111 kalfi i 101 šegrt. U samoj Rumi je stanje bilo sledeće: 346 zanatlija, 214 kalfi i 180 šegrta.

Kako se broj stanovnika Rume uvećavao, rasle su i njihove potrebe. Tokom 90-tih godina XIX veka u Rumu stiže sve raznovrsnija i kvalitetnija roba, što govori o povećanom standardu života pojednih slojeva stanovništva. O tome svedoče mnogobrojni računi firmi iz Beča,

Budimpešte, Zagreba..., adresirani na rumske trgovine, kao i prisustvo poverenika i agenata stranih firmi.

U Rumi su početkom 70-tih godina XIX veka osnovane dve zanatlijske zadruge, obe sa nacionalnim predznakom: Srpska zanatlijska zadruga i Prvo rumsko (nemačko) zanatlijsko društvo. Srpska zanatlijska zadruga je osnovana 24. januara 1872, dve godine posle Zadruge Srba zanatlija u Novom Sadu 1870. Rumski Nemci su imali svoje zanatlijsko udruženje. Ono je osnovano 1872. godine kao Prvo rumsko zanatsko društvo.

Jedan od najvažnijih zanata toga doba bio je mlinarski. Rumski mlinari su imali svoje "propise", izdate 1879. godine. Prema njima, između ostalog, za "teranje" mlinarstva i gradnju mlina trebalo je podneti prijavu Magistratu. Mlinar je morao da udovolji želji svojih mušterija u pogledu vrste brašna i da pusti dotičnog da ostane u mlinu dok se brašno ne samelje. Ukoliko je mlin predviđen samo za mlevenje žita, mlinar nije smeo da melje kukuruz, zatim, nije smeo da pokvareno ("žižljivo") žito drži sa onim ispravnim da se ne bi zarazilo. Glavničavo žito se nije smelo uopšte mleti. Svaki mlin je morao da ima baždarenu vagu, a merenje ("primanje i izdavanje") na mericu i primanje "đuture" bilo je zabranjeno. Svaki mlinar je morao javno da izloži ove propise na vidnom mestu. Žito se mlelo u vodenicama i tzv. suvačama – mlinovima na konjski pogon. Vodenice su bile stacionirane na tri rumska potoka i imale su svoja imena. Zabeležene su: "Grčuša", "Kalajđuša", "Kovačevica", "Sovrica", "Vujićeva", "Subotićeva", "Stanišićeva", "Daljnja Badnjača", "Stajićeva" i "Crnogorčeva" (u ataru Jarka), sve na Kudošu, zatim i: "Kojčevca", "Kovačevica, "Ciganovica", "Orlovica" i "Švabulja".

Polovinom sedamdesetih godina XIX veka pojavio se i prvi paromlin u Rumi. Otvorio ga je Mita Vuković 1875. godine. Nešto kasnije i Teodor Bogdanović je počeo da melje svojim novim parnim mlinom. Uz mlin je išlo i parno kupatilo, koje se najverovatnije nalazilo na uglu Lovrine i Pivarske (Stanka Paunović Veljka i Staropivarska ulica). Braća Rister su posle 1880. godine izgradila pivaru i mlin, koji je najpre radio na vodeni pogon, a početkom veka na paru. Nešto pre Prvog svetskog rata (1912) i braća Johan i Anton Rig su podigla mlin na paru u blizini Petrovog dvora. U to doba je u Rumi postojalo Paromlinsko društvo, a parni mlin su imali i firma Štajner-Vesel i Svetozar Spaić.

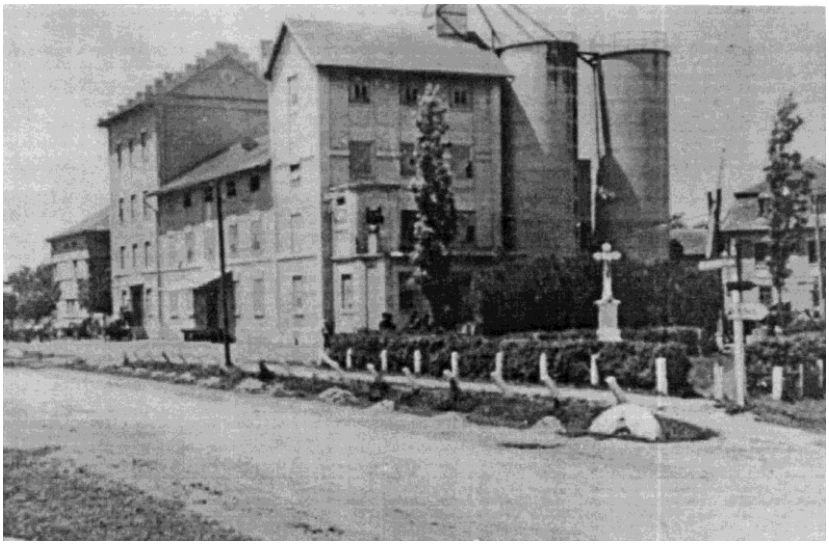

Mlin braće Rig

Pored mlinarske, u ovim krajevima je bila zastupljena i ciglarska industrija. Ciglane su krajem XIX i početkom XX veka bile jedno od glavnih obeležja rastuće industrijske proizvodnje. Prvi podaci o privatnim ciglanama u Rumi potiču iz 1880. godine, kada je ciglanu posedovao trgovac Sima Milutinović. Dve godine kasnije još jedan trgovac, Stevan Th. Jakovljević, dobio je od Magistrata dozvolu da podigne ciglanu u Rumi, na prostoru Sodola. U Borkovačkoj dolini ciglanu je 1883. godine imao Toša Bogdanović. Godine 1886. Josif Štajner je tražio dozvolu za proizvodnju opeke i crepa, početkom XX veka Štajner i Vesl su podneli zahtev za izgradnju nove parne ciglane na opštinskim ledinama. Tokom XIX i početkom XX veka ciglu su pekli i Vasa Vojnović, D. Pegonić (osnovana 1901) i Đura Stajić. Te 1911. godine kapacitet svih ciglana u Rumi je bio oko 2.000.000 cigala. Ipak, verovatno najpoznatiji ciglar u Rumi početkom XX veka bio je Stefan Tašner, koji je 1911. godine osnovao svoju ciglanu i zapošljavao 40 radnika u sezoni. Iste godine se pominje i njegova "Prva sremska tvornica cementnih ploča i betonske robe u Rumi" smeštena u Ivanovoj ulici.

Osim mlinova i ciglana u Rumi su još sedamdesetih godina XIX veka postojala i druga manja industrijska postrojenja, sa kraćim ili dužim vekom trajanja. Ortaci Sima Milutinović i Mita T. Jakovljević su 1870. godine osnovali "fabriku sirćeta i vinske esencije i špiritusa". Nešto kasnije se pominje jedna "fabrika soda vode" u Rumi, vlasnika Sime Đorđevića. U toku 1908. godine u Rumi je ukupno bilo 10 fabrika

(radionica), koje su zapošljavale 160 radnika. Neke od njih su: “tvornica zejtina”, vlasnika Jovana Ševića, fabrika cipela, papuča, čizama, opanaka i “bakandži”, Veljka Vilića, zatim fabrika za proizvodnju hemijsko-tehničkih proizvoda (laštila za cipele – vikse)… Iz nešto kasnijeg perioda treba pomenuti radionicu Marka Milovanovića, sa motorom na benzinski pogon, motornim testerama i drugim najsavremenijim alatom, mašinsko-tehničku radionicu i fabriku novih mašina Štajnera L. i Trojana, mašinbravarsku radionicu Pavla Topolskog, i livnicu gvožđa Martina Lincnera. Pre Prvog svetskog rata u Rumi su radile i: fabrika nameštaja, fabrika sirćeta, sa godišnjom proizvodnjom od 144.000 litara sirćeta i vinskog sirćeta, fabrika noževa “braća Janes”, First i Pomermajer su proizvodili lekove, boje, kao i druge hemijske preparate, fabrika plavog kamena braće Vagner, prva te vrste u Sremu. Ipak, najznačajnija je bila vinarija Andreasa i Georga Hercega. Oni su 1905. godine kupili vlastelinske podrume (Zemalko) i tu smestili svoju firmu. Proizvodili su rakiju i likere.

Zgrada Veningerove štamparije

Prvi podatak o štamparstvu u Rumi datira iz 1880. godine, kada je Andrija Vagner podneo molbu za otvaranje štamparije u Rumi. Ubrzo se u Rumi pojavio još jedan štampar, Milan Đorđević, koji je 1882. godine dobio dozvolu da, zajedno sa svojim bratom Mitom, otvori štampariju. Početkom XX veka u Rumi su osnovane dve nove štamparije. Jedna je bila ona nemačka, Roberta Veningera, a druga srpska, Đorđa Petrovića. Petrovića je u Rumu doveo Žarko Miladinović.

Pijaca u Glavnoj ulici

Sama činjenica da se uz naziv grada redovno pisalo i "trgovište" govori o ulozi ove privredne aktivnosti u Rumi. Znatan podstrek za razvoj trgovine predstavljala je izgradnja pruge Zagreb – Zemun, koja je prolazila i kroz Rumu. I dalje je najzastupljenija bila trgovina na malo – dućanska i sitničarska trgovina, ali se na rumskom tržištu sve više pojavljuju krupni trgovci – grosisti, kako strani, tako i domaći. Njihova pojava je ugrožavala opstanak sitnijih trgovaca, naročito srpskih, koji su decenijama unazad uspešno poslovali. Ipak, Ruma je bila mnogo poznatija po trgovini na veliko, naročito stokom, žitaricama i voćem. To je bila glavna izvozna roba iz ovih krajeva. Najveći broj krupnih trgovaca bili su pripadnici srpske nacionalnosti i posrbljenih Cincara. Rumski Nemci su se u znatno manjoj meri bavili trgovinom.

Pored trgovine, kao osnovnog zanimanja, rumski trgovci su uzimali u zakup krčme, mesnice, vodenice, vašare i pustare, kako u Rumi, tako i u okolnim selima. Koristeći svoja trgovačka iskustva uspevali su da tako steknu dodatan profit. Takođe, javljali su se i u ulozi poverilaca, pozajmljujući novac uz određenu kamatu.

Trgovina Mitra Bogdanova

Pijačna trgovina se odvijala u Glavnoj ulici, u centru naselja. Na mestu današnje pijace obavljala se prodaja živine. Žitna pijaca se nalazila na kraju Ivanove ulice (JNA), na Starom vašarištu, gde su se prodavali jaganjci i drva za ogrev, dok je za vašar bio rezervisan prostor između puteva koji su vodili u Inđiju i Pećince – Novo vašarište ili “Breg”.

Prema županijskim izveštajima može se steći uvid u brojčano stanje trgovaca u Rumi i rumskom srezu. Godine 1894. u rumskom srezu je poslovalo 86 trgovaca, jedan trgovački činovnik i 10 trgovačkih pomoćnika. U samoj Rumi je bilo 77 trgovaca, 12 činovnika, 30 pomoćnika i 19 šegrta u trgovini. Procentualno, među trgovcima u Rumi je bilo 49,5% Srba i 31% Nemaca. Što se tiče Srba, sitničarskom trgovinom se bavilo 48 trgovaca, mešovitu robu je prodavalo njih 5, špecerajsku 8, manufakturnu 9, galanteriju 1, konfekciju 2, gvožđarsku 3, kožarsku 1, građara i brašnara po 2, žitom je trgovalo 4, nameštajem 1 – ukupno 86.

Pijaca u Glavnoj ulici

Rumski trgovci su bili veoma neprijateljski raspoloženi prema trgovcima koji nisu imali stalno mesto boravka u gradu, ni sopstvene radnje, već su robu prodavali na subotnjim pijacama i godišnjim vašarima, a naročito prema pojavi "kućarenja". Nosioci ovog vida trgovine su uglavnom bili Jevreji, koji su putujući iz mesta u mesto, i od kuće do kuće, prodavali robu koju su sa sobom nosili. Tom prilikom nisu plaćali nikakve dažbine državi, što im je omogućavalo da budu konkurentniji sa cenom u odnosu na domaće dućanske trgovce.

Da bi očuvali stečeni položaj na tržištu i pobedili konkurenciju, rumski trgovci su 1873. godine osnovali Prvu obrtnu zadrugu, koja je početkom XX veka okupljala oko 160 trgovaca raznih profila. Posle višegodišnje borbe, opštinske vlasti su prihvatile njihov predlog koji se ticao zatvaranja dućana svecima i nedeljom, što bi, između ostalog, omogućilo trgovačkim pomoćnicima da pohađaju nedeljnu školu.

Što se tiče prometa robe, rumska trgovina je bila najzapaženija kada se radi o trgovini žitom i stokom, naročito konjima. Godine 1898, u rumskom srezu je prodato 1.363, a kupljeno 455 konja, a 1900, prodato je 1.354, a kupljeno 535 konja. Tada je nekoliko stotina konja prodato Englezima. Od drugih vrsta stoke dobro su išla goveda i svinje. Žito iz Rume je odlazilo u Budimpeštu, Beč, Rijeku, Sisak, Bosnu..., a 1900. godine je izvezeno 200.000 metričkih centi žita.

Gostionica Martina Fišera

Još odranije, Ruma je bila poznata po velikom broju ugostiteljskih radnji (krčmi, gostonica, svratišta...). Godine 1879. ovde su radile 54 gostionice, i to: u Glavnoj ulici – 29, Stevanovoj (V. Dugošević) – 3, Mihajlovoj (15. maj) – 2, Ivanovoj (JNA) – 4, Železničkoj i Jaračkoj (A. Stojković) – 10, Lovrinoj (SPV) – 2, Iriškoj – 1 i Staroj Rumi – 1. Kafane su bile mesta u kojima se odvijao najveći deo društvenog života grada. U njima su se održavali politički skupovi, sastanci društava, besede, predavanja, igranke, zabave (posela)... Jedan od najvažnijih ugostiteljskih objekata u Rumi je bila stara vlastelinska gostionica,

odnosno “Kod orla”. Ona je odranije izdavana u zakup drugim ugostiteljima i trgovcima, od kojih ju je u zakupu najduže držala porodica Klajn.

Privrednikovi pitomci sa poverenikom Vićom Grujićem

Poseban značaj za razvoj trgovine i zanatstva u Rumi imalo je osnivanje rumske filijale dobrotvornog društva "Privrednik" i Srpske trgovačke omladine za Rumu. Društvo "Privrednik" je osnovano 23. septembra 1897. godine u Zagrebu, kao srpsko privredno društvo, s ciljem da “čestitu, siromašnu i odabranu srpsku decu” sa sela šalje na zanate i trgovinu, uz pomoć dobrotvora i prijatelja društva. Prikupljanje dece se odvijalo preko poverenika, koji su vodili brigu o njima, sve dok ova ne postanu pomoćnici. "Privrednik" je u Rumi, za 40 godina rada (do 1939) smestio preko 600 učenika, i to 140 na trgovinu, a 460 na zanate. Prvi poverenik i dugogodišnji predsednik "Privrednika" za Rumu bio je poznati rumski trgovac Vića Grujić. Pored njega, veliki donatori ovog društva bili su trgovci Jovan Đuričić – Biorac, Veljko Vilić i Sima Milutinović, koji je testamentom imanje od 65.000 kruna ostavio

"Privredniku". Srpska trgovačka omladina u Rumi osnovana 1907. godine, a iste godine i Omladinska trgovačka škola.

Sliku o trgovini na malo, koja se odvijala u gradu i okolini, najbolje ilustruju oglasi rumskih trgovaca u tadašnjoj štampi i zaključci doneti na sednicama gradskog zastupstva, poput:

- M. Kritovac 1869. godine traži praktikanta ili šegrta za špecerajsku trgovinu pod uslovom "da ima dosta valjana svedočanstva".

- Đorđe Vuković oglašava da je 13. juna 1873. godine u Rumi otvorio agenturu u svim trgovačkim i prometnim granama ("u poslu komisionalnom i obavještalnom djelovodstvu"). Davao je obaveštenja o ovdašnjim i inostranim vrednosnim papirima, akcijama, lozovima i sl.

- Braća Rister su u periodu 1873-1874. godine davala u zakup gostionicu "Kod orla", sa prostranim gostionicama, 6 gostinskih soba, bilijarom, pasažerima, punom lednicom, štalom za konje i velikim dvorištem.

- Miša Kritovac i sinovi izdaju kuću "na glavnom drumu prema Mitrovici za bircuz". Kuća ima 4 sobe, kuhinju lep podrum, veliku štalu i šupu.

- Mihajlo Živanović, vlasnik gostione "Kod krune" na "donjoj" pijaci (staro vašarište) izdavao je istu u zakup.

- Poslastičar Avgust Foltman je 1886. godine tražio dozvolu, i dobio, od Magistrata da na "malom šetalištu" podigne kiosk za prodaju poslastica, koji bi posle šest godina postao opštinsko vlasništvo, zatim, dozvolu za točenje vina u zapečaćenim staklenkama i naplatu ulaznica od 5-10 K, u vreme kada se uveče priređuju koncerti na varoškom šetalištu.

- Koloman Jančo, star 44 godine, "besprekornog života i posve pouzdana ličnost", dobio je dozvolu za prodaju žestokih pića 1890. godine.

- Persida L. Panajotović je 1892. godine ponudila kafanu "Kod Kraljevića Marka" na "donjoj" pijaci u zakup. Objekat se sastojao iz dva velika lokala, kuhinje, 3 sobe, špajza, šupe za kola i štale.

- Srpski učiteljski konvikt u Novom Sadu prodaje kuću "na najlepšem i najživljem mestu u Rumi", sa pravom točenja pića. U njoj je gostionica "Konvikt".

- Ferdinand Krauz 1909. godine oglašava svoje stovarište piva u Glavnoj ulici br. 158, telefon br. 4.

- Mita S. Jakovljević je 1909. godine reklamirao svoju pomodno-manufakturnu radnju, kratke i pletene robe "Kod zlatnog lava" u Kingovoj kući na uglu Železničke i Glavne ulice.

- Filip Hercog 1913. godine za svoju pomodno manufakturnu trgovinu traži dobrog aranžera izloga.

Rumski kazandžija

Najzaslužniji za sliku o Rumi kao trgovačkom centru su bili godišnji vašari. Oni su nadaleko pronosili glas o Rumi. Bilo je šest vašara u toku godine, a održavani su na verske praznike: Trivunski vašar (3 dana), Cvetni (3 dana), Spasovski (3 dana), Petrovski (3 dana), Miholjski (3 dana) i Aranđelski (3 dana). Rumska opština je imala pravo na ubiranje prihoda od dva vašara (Cvetni i Petrovski). Za uređenje vašarišta i pijace išla su sredstva dobijena od raznih dažbina koje su ubirane tom prilikom ("pijacovina", "mestovina", "kanterevina", "vašarske pristojbe" – od stoke, šatre i sl.). Na vašarima se najviše trgovalo žitom i stokom (konji, svinje, goveda, ovce), koju su na stotine i hiljade grla doterivali domaći i strani trgovci. Tako su se, na primer, "mnogi raspitivali, a naročito Talijani", za "naknadni" trodnevni vašar u Rumi, koji će se održati 22, 23. i 24. juna 1903. godine. Tada se, upravo zbog Italijana, očekivala dobra prodaja konja. Za konje i goveda najbolji su bili Cvetni vašar, kada se konji kupuju za rad i jesenji (Aranđelski). Za svinje je najbolji Trivunski vašar, a za ovce Petrovski.

Povećanje novčane mase, kao prateća pojava razvoja privrede, dovelo je u drugoj polovini XIX veka do osnivanja novčanih zavoda (banke, štedionice i zadruge), najpre kao vid strukovnog zadružnog

samoorganizovanja, a kasnije i kao potpuno samostalne finansijske institucije. Novac dobijen tim putem koristio se ili za investicije u cilju poboljšanja proizvodnje, ili za privremeno izvlačenje iz krize, što je bio čest slučaj kod sitnijih seljaka. Godine 1896. u Sremskoj županiji postojala su 42 novčana zavoda, po čemu je ona zauzimala prvo mesto među županijama. U Sremu su naročito brojne bile zadruge organizovane na nacionalnoj osnovi (srpske, hrvatske ili opšte ugarske), koje su bile učlanjene u savez Zemaljske središnje kreditne zadruge u Budimpešti.

U Rumi, prva i najznačajnija ustanova ove vrste bila je Rumska štedionica, osnovana 1872. godine. Pored nje, značajna srpska bankarska ustanova bila je Srpska privredna banka, koja je osnivačku skupštinu imala 1906. godine. Tu su još i: Štedionica i pripomoćno društvo (1879); Kreditna banka kao akcionarsko društvo (1892); Kreditno dioničarsko društvo (1897); Veresijsko deoničarsko društvo Ruma (1898); Zadruga za štednju i predujmove u Rumi (1899); Srpska štedionica d. d. (1906); Nemačka narodna banka (1904); Srpska kreditna zadruga u Rumi (1912); Prva hrvatska štedionica…

Nemačka narodna banka

Na osnovu kraljevskog "reškripta" od 1868. i školskim uredbama i zakonima iz 1872. i 1874. godine došlo je do izmena u organizaciji srpskih škola. Osnovna škola je bila obavezna za decu od 6 do 12 (15)

godina, a za neopravdano nepohađanje škole propisane su kazne, koje su išle u korist mesne srpske zajednice. Ustanovljena je podela škole na šest godišnjih tečajeva. Međutim, rumska škola je i dalje ostala četvorogodišnja, samo sa nekim novim predmetima. Školska godina je trajala 10 meseci, sa 25 časova nedeljno (pre podne 3, a popodne 2 časa). Gimnastika i poslovi u školskom vrtu su se odvijali van redovnih časova. Đački raspust je trajao tri meseca, a pored njega škola je pauzirala za Božić (4 dana), Uskrs (8 dana) i za Duhove (3 dana). Propisani predmeti su bili sledeći: "nauka hrišćanska", "srpski jezik i crkvenoslovensko čitanje i razumevanje", "zemljopis", "otačastvenica sa povesnicom srpskog naroda", "račun i geometrijski oblici", "prirodopis i fizika", "prava i dužnosti državljanske", "nauka o čuvanju zdravlja", "praktično uputstvo u poljodeljstvu, vrtlarstvu, pčelarstvu i svilarstvu", "pojanje i pevanje", "krasnopis i crtanje", "obična gimnastika" za sve, a "vojnička" za dečake i ručni radovi za devojke. Raspored predavanja je utvrđivao Mesni školski odbor, a školske udžbenike propisivala Glavna uprava srpskih narodnih škola. Mesni školski odbor je bio dužan da obezbedi opremu za đake (knjige, tablice, pera, hartiju i mastilo), i to sve besplatno, osim knjiga i tablica, koje su davane na pozajmicu. Učitelji i učiteljice su morali da budu pravoslavne vere, moralno podobni i sa položenim učiteljskim ispitom. Platu im je određivao Mesni školski odbor. Pored toga imali su pravo na baštu, stan, ogrev i najmanje 1/4 jutra zemlje. Učiteljski stan je trebalo da bude komforan (dve sobe, kuhinja, podrum, komora, štala i šupa). Škola je morala da ima odgovarajuću zgradu, mesto za igralište i gimnastiku i školski vrt. "Povtorna" škola je imala tri godišnja tečaja i nju su pohađala sva muška i ženska deca, koja posle 10, 11. ili 12. godine nisu išla u neku školu ili na privatne časove. Škola, u celini, finansirala se iz postojećih školskih fondova, sopstvenih prihoda, darova i zaveštanja.

Novi školski propisi su protežirali komunalne škole na račun veroispovednih, čime je škola udaljavana od crkve. Srpsko stanovništvo je to doživljavalo kao deo hrvatskog plana denacionalizacije srpske dece. U cilju afirmisanja srpskih veroispovednih škola i njihovog opstanka, u Rumi je 11. decembra 1911. godine osnovana Srpska školska matica. Njen zadatak je bio da osniva i pomaže srpske veroispovedne škole i srpska dečija zabavišta.

U Rumi je bilo četiri škole: katolička osnovna škola ("Glavna rimokatolička učiona"), srpska osnovna škola ("Glavna istočno-pravoslavna učiona"), privatna devojačka ("rukotvorna učiona") i privatna jevrejska škola ("jevrejska učiona"). Što se tiče samo srpskih veroispovednih škola bilo ih

je tri u Rumi: pri crkvi Svih Svetih, pri crkvi Svetog Vaznesenja i pri crkvi Svetog Nikole.

Prema jednom izveštaju o komunalnim školama u rumskoj podžupaniji za školsku 1881/1882. godinu, zaključeno je da je stanje "uopšte povoljno", osim u nekoliko slučajeva gde je bilo neurednog pohađanja škole. Školska učila i pokućstvo su u dobrom stanju. U školama vladaju red i čistoća, a moralno ponašanje je takođe dobro. U vrtovima se neguje voće, loza i cveće, a ne samo zelje i povrće. Pored izvođenja nastave, učitelji se bave i pčelarstvom.

Srpska narodna škola

Krajem XIX veka zgrada srpske škole je očigledno postala pretesna. Tada je opština uzela zajam za gradnju škole, kupila plac i 1905. godine je nikla nova školska zgrada. Svečanom osvećenju, 17. septembra, prisustvovali su veliki župan, gradonačelnik, opštinski školski nadzornik, članovi školskog odbora, direktori nemačke i srpske škole, učitelji, učenici i mnogobrojno građanstvo. Osvećenje je obavio paroh Bošković, skupu se obrati veliki župan, a zatim je gradonačelnik Franc Gruber predao ključeve škole predsedniku školskog saveta dr Dušanu Dimi, a ovaj direktoru Gavri Putniku.

Skoro tokom celog XIX veka deca rimokatoličke veroispovesti su školu pohađala u zgradi nekadašnje Pejačevićeve gimnazije. Gradnja

nove nemačke škole je počela 1895. godine. Zgrada je u toku jeseni bila pod krovom, a potpuno završena u proleće 1896. godine. Bila je to jednospratna prostrana zgrada sa 22 prostorije, od kojih 13 “krasnih školskih dvorana”. Sa ulice je bilo dva ulaza, jedan za dečake, drugi za devojčice. Pred školom se nalazio cvećnjak, a iza veliko dvorište i voćnjak. Ceo plac je bio ograđen. Svečano osvećenje nove školske zgrade je obavljeno 22. septembra 1906. godine.

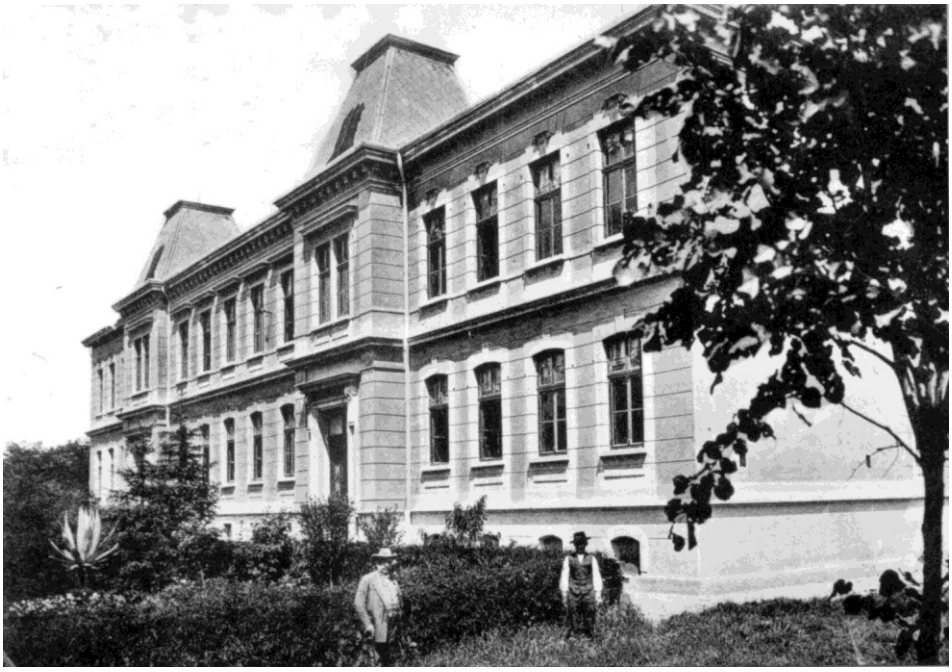

Nemačka narodna škola

Rumski učitelji su 1876. godine osnovali svoje udruženje pod imenom “Fruška gora”, s ciljem da “budnim okom” prati razvoj školstva i radi na unapređivanju narodnih škola, zdravstvenog vaspitanja i narodne prosvete uopšte.

Pored narodnih škola za pravoslavnu i rimokatoličku decu, u Rumi su tih godina radile i stručne škole, kao i one namenjene nacionalnim manjinama. Škola za ženski stručni rad postojala je u Rumi još u XVIII veku, a sastojala se od četiri kursa: štrikanje i heklanje (muške i ženske čarape, puloveri,…), krojenje i šivenje, krojenje i šivenje složenijih stvari iz žurnala i vezenje. Šegrtska škola U Rumi je otvorena 1887. godine, sa jednim razredom za zanatlijske učenike i jednim za trgovačke. Godine 1892. škola je imala nekoliko “skupina”: industrijsko-trgovačku (36

učenika), građevinsku (22 učenika) i mešovitu skupinu (7 učenika). Obe škole su, s vremena na vreme, organizovale izložbe učeničkih radova, svake godine učenici šegrtske škole su imali svoj "šegrtski bal", iako se nastavno osoblje sa tim nije slagalo. Početkom 50-ih godina XIX veka, tadašnji organista u rimokatoličkoj crkvi, Anton Cimbrić, utemeljio je prvu muzičku školu u Rumi. Jedna privatna škola za guslanje, sa hrvatskim ili srpskim nastavnim jezikom, postojala je i početkom XX veka, a vodio ju je Karl Ambroz. Takođe, tadašnji poznati muzičar, Rumljanin Toša Andrejević Australijanac 1888. godine osnovao je u Rumi Višu muzičku školu, koja je, međutim, radila samo jednu godinu. U zgradi nemačke škole dugo vremena se odvijala i nastava crtanja, koja se tretirala kao posebna škola – crtačka.

Rumski Jevreji i Mađari su, takođe, imali svoje škole. Jevrejska se pominje još 1875. godine, a od 1904. školsku zgradu u blizini železničke stanice su dobila i deca mađarske nacionalnosti. Postojalo je zabavište ili "dečje čuvalište", koje su obično vodile žene učitelja.

Jedan od najznačajnijih događaja za rumsko školstvo bilo je osnivanje Rumske gimnazije, na predlog zastupnika Đure Stajića. Na vanrednoj svečanoj sednici gradskog zastupstva od 6. avgusta 1912. godine, doneta je odluka da se otvori gimnazija za mušku i žensku mladež. U prvi razred Državne realne gimnazije u Rumi upisano je 118 učenika, od kojih je na kraju godine ostalo 113. Najviše je bilo pravoslavnih (60), katolika (46), Jevreja (6) i evangelista (1). Učenika je bilo 64, a učenica 49; zanatlijske i trgovačke dece 55, činovničke 19, advokatske, lekarske i privatnih merenika 4, državnih i zemaljskih činovnika 5, posednika i vlastele 2, velikih obrtnika, trgovaca i bankara 1, seljaka 21, sveštenika, profesora, učitelja, književnika i umetnika 3, slugu i nadničara 2 i oficira 1. Nastavu su školske 1912/13. godine držali: direktor Mojo Medić – krasnopis, Eugen Rein – hrvatski, nemački, muška gimnastika i zemljopis, Franjo Zelenko – matematika i "mjerstvo i prosto-ručno risanje", Ivan Baretić – hrvatski, nemački i ženska gimnastika, Đuro Mrkobrad – matematika, "mjerstvo", mađarski jezik i prirodopis, Ivan Fridrih – rimokatolička veronauka i Aleksandar Kostić – pravoslavna veronauka. Svi su bili interni učitelji. Eksterni učitelji za obligatne predmete bili su Pavle Klajn – evangelistička veronauka i Franjo Rihtman – "Mojsijeva" veronauka. "Uvjetno obligatne i neobligatne predmete" su predavali Dušan Popović – horsko i crkveno pevanje i Dragutin Hekman – crkveno pevanje.

Zgrada Gimnazije

Gimnazija je najpre bila smeštena u prostorijama nove srpske škole, a 1913. godine je doneta odluka da se izgradi gimnazijska zgrada. Kamen temeljac je položen 30. juna 1914. godine, u okolnostima koje su vladale neposredno posle atentata u Sarajevu, a zgrada je podignuta tek u jesen 1924, pod rukovodstvom inženjera Milana Cvejića iz Beograda.

Prvi znaci buđenja iz učmalosti svakodnevnog života pojavili su se početkom 60-tih godina. Tada su učinjeni i prvi koraci u formiranju Srpskog pevačkog društva. Ono je svojim radom u najvećoj meri obeležilo kulturni život Rume u narednih stotinak godina. Inicijatori osnivanja Pevačkog društva bili su Panta A. Đuričić i Vasa Kritovac. Svoj prvi nastup društvo je imalo na dan Svetog Save 1863. godine. Od tada društvo je radilo i učestvovalo na skoro svim priredbama koje su tada organizovane u Rumi, a često je gostovalo i u drugim sredinama. Neki od njegovih najznačajnijih nastupa su bili na proslavi 500 godina od Kosovske bitke, u Ravanici 1889. godine i onaj u banji Koviljači, pred prestolonaslednikom Aleksandrom Karađorđevićem 1911. godine. Od 1904. godine u sastavu Srpskog pevačkog društva je i Tamburaški orkestar, na čelu sa Dušanom Popovićem.

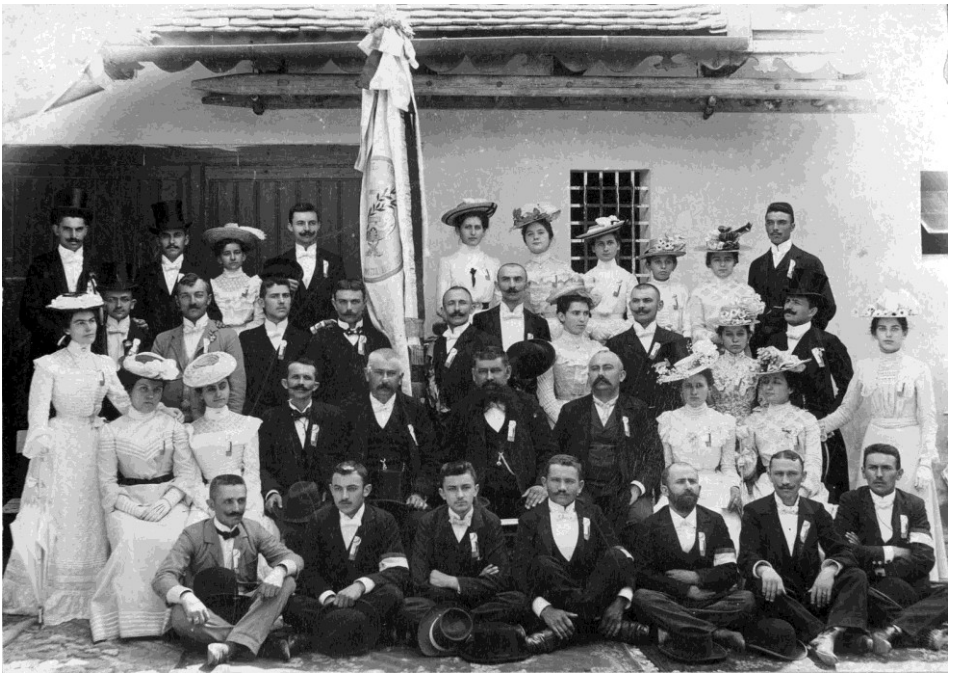

Srpsko pevačko društvo

Rumski Nemci su imali svoje pevačko društvo, čiji su koreni datirali iz ranijeg crkvenog hora. Dosta kasnije, krajem 1891. godine, u okviru novoobrazovanog Prvog rumskog čitalačkog društva ustanovljeno je pevačko društvo. Jedna grupa pevača se 24. juna 1894. godine izdvojila i osnovala Prvo rumsko nemačko muško pevačko društvo. Na velikom festivalu u Novom Sadu 1908. godine, ovaj rumski hor je odneo pobedu i postao veoma popularan u muzičkom svetu. Postojala su i druga nemačka pevačka društva, od kojih izdvajamo Prvo rumsko nemačko seljačko pevačko društvo. Rumski Hrvati su 1912. godine imali svoje Hrvatsko pevačko društvo "Jelačić".

Pored muzičkih, na polju kulture i negovanja društvenog života, bila su angažovana i druga rumska društva. Neka od njih su: Rumska kasina, jedna od prvih srpskih čitaonica u Sremu, osnovana 1881. godine, Srpska ženska dobrotvorna zadruga (1884. godina), Prvo rumsko čitalačko društvo (1891), Rumska čitaonica (1894), Jevrejsko gospojinsko dobrotvorno društvo (1904), Katoličko žensko dobrotvorno društvo, Devojačko kolo… Sastanci ovih i drugih društava su uglavnom održavani u mesnim gostionicama, ili klupskim prostorijama. Hrvatska društva su od 1912. godine imala svoj Hrvatski dom.

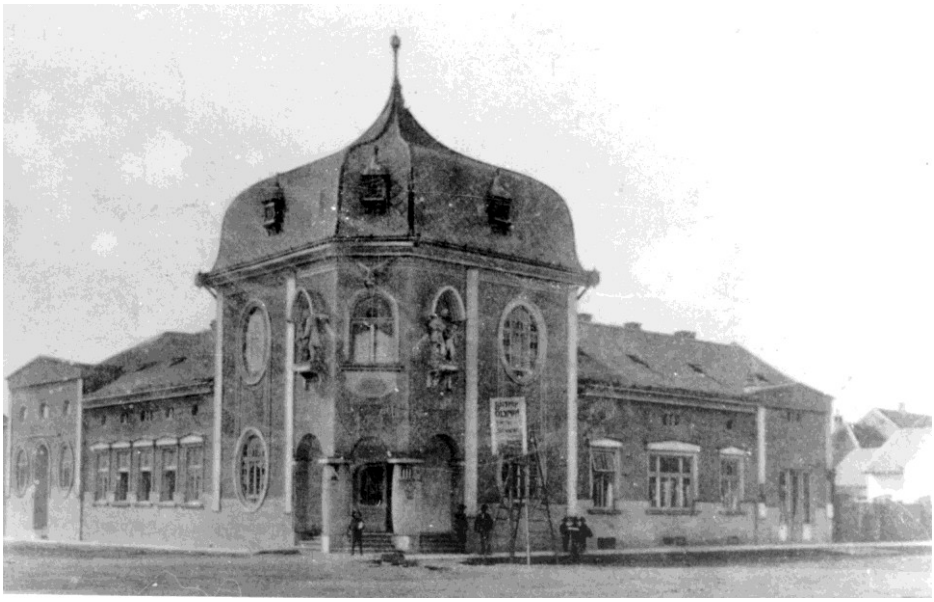

Zgrada Hrvatskog doma

U prvoj polovini 60-tih godina XIX veka pominje se jedna amaterska dobrovoljna pozorišna družina iz Rume, “sklopljena” januara 1863. godine. Međutim, za pozorišni život grada najviše su zaslužna društva koja su gostovala u Rumi. Među njima, najznačajnije je bilo Srpsko narodno pozorište iz Novog Sada, koje je iz godine u godinu boravilo u Rumi po više dana, održavajući predstave.

Zabave, sela, besede, predavanja, igranke, pevačke večeri, balovi, tombole... bili su, ipak, najmasovniji vidovi društvenog života u tadašnjoj Rumi. Organizovali su ih pojedini staleži (omladina, zanatlije, trgovci, učitelji, učenici), razna društva ili ugostitelji, svako u svojim objektima. Povodi su bili različiti: verski i državni praznici, aktuelni događaji, godišnjice... Najčešće su imali nacionalni karakter, zbog čega su ponekad bili trn u oku vlastima, koje su naročito bile sumnjičave prema onim srpskim. Takođe, često su imale i obeležje humanitarnih i dobrotvornih akcija.

Šezdesetih godina srpska štampa je zabeležila da na besedama u Rumi ima dosta stranih uticaja. Neki građani paze da neko ne bi slučajno došao na zabavu prostije obučen. Autor teksta zato daje savet da omladina mora da odbije “kužnu nadri-civilizaciju, koja će od Srbina načiniti gomilu mekušaca i slabotinje, što će ropski služiti strastima

svojega tela i vremena". U promovisanju nacionalne kulture prednjačila je rumska omladina. Između ostalih, ona je 1868. godine priredila besedu u korist narodnog pozorišta u areni "Kod zelenog venca". Areni se pristupalo kroz jedan hodnik sačinjen od grmlja, koji je vodio prema osvetljenom srpskom grbu. Zatim, na drugi dan Božića 1877. godine, održana je zabava sa ciljem pribavljanja pomoći "postradaloj braći" tokom rata u Srbiji. Tu je i velika priredba, na drugi dan Uskrsa 1901. godine pod imenom "Brankovo veče", u korist prenosa kostiju pesnika Branka Radičevića. Govoreći o narodnoj poeziji uopšte i o ličnosti Branka Radičevića, otvorio ju je Josif Falta, student prve godine prava. Nastupali su: mešoviti hor sa pesmom "Ori mi se" i "Kolo Brankovo", Miloš Ćirić, sa Zmajevom pesmom "Brankova želja", Draginja Andrijević, na pijaninu odsvirala "Što se bore misli moje", Toša Ogrizović, uz gusle recitovao "Kad mlidijah umreti", Jovan Maksimović, odrecitovao Zmajevu pesmu "Ciganska hvala"... Posle priredbe je, tim povodom, u štampi objavljena jedna pesma Srpskog pevačkog društva:

"U tuđini nema njemu stanka
iz tuđine dovedosmo Branka
Spomen Brankov nek plodom urodi
nek nas vodi sreći i slobodi".

Jedan "Elit – bal" iz 1886. godine, od strane konzervativnih kritičara propraćen je negativnim komentarima, kao anacionalan i nemoralan. Na njega "dolazi oženjen gospodin, ali sam, u tremu sreće ženu – samu, ali udatu. Takođe, na vratima dvorane devojče od 16 godina samo". Bal je spremao odbor sačinjen od Mađara, Srba, Nemaca i Jevreja. Napravili su "francuske" pozivnice, u kojima su gosti pozivani bez žena, odnosno, muževa. Uz sve, bio je i post.

Srpska zanatlijska zadruga je na praznik Svetog Save 1887. godine organizovala priredbu sa koje je prihod išao za obnavljanje pravoslavnog krsta na "donjoj pijaci" (Starom vašaristu). Krst nije bio samo obnovljen, nego i popravljen i ukrašen lepim umetničkim "živopisom" i ograđen gvozdenom ogradom. Slikarski posao je bio poveren mladom i "darovitom" slikaru Josifu Falti iz Rume, pitomcu Matice srpske i završnom studentu slikarske akademije u Monakovu. Svečano osvećenje je obavljeno 14/27. novembra 1893. godine, uz prigodan kulturno-umetnički program.

Posle predstave "Srbi oko guslara", 1906.

U Rumi je krajem leta 1909. godine, u dvorištu nove srpske škole održana velika pčelarska izložba. Izložba je za posetioce bila otvorena više dana, a u okviru izložbe organizovane su i druge manifestacije: 7. zemaljski kongres srpskih i hrvatskih pčelara; javna vežba Srpskog sokola i drugarski sastanak, zabava Srpske trgovačke omladine…

Jedan od najznačajnijih kulturnih događaja u Rumi početkom XX veka bilo je podizanje spomenika srpskom pesniku Jovanu Jovanoviću Zmaju, sa kojim su Rumljani odranije bili u prijateljskim odnosima. Spomenik je postavljen ispred srpske osnovne škole, a otkriven je 23. oktobra/5. novembra 1911. godine. Otkrivanju su prisustvovali Branislav Nušić i Sima Pandurović, koji je održao i prigodan govor. Početkom Prvog svetskog rata spomenik je porušen i odnesen u nepoznatom pravcu, ali je zahvaljujući supruzi Žarka Miladinovića, Mileni, pronađen, sačuvan i ponovo otkriven na Ivandan 1920. godine.

Sportski život u Rumi, kao uostalom i u drugim krajevima zemlje, bio je tek u začecima. Obično su u sklopu pomenutih priredbi prikazivane i izvesne "gimnastičke produkcije" pojedinaca, ili, kasnije, sokolskih društava. Takođe, od 1878. godine u Rumi je postojao

poverenik Hrvatskog planinarskog društva za Srem. Jedan od "gospodskih" sportova je bio tenis. Tenisko igralište se nalazilo pored današnje škole Ivo Lola Ribar, a kasnije na placu na uglu Vrdničke i Stevanove ulice (preko puta osnovne škole Dušan Jerković). Na tom mestu je kasnije bila škola jahanja. Nemačko gimnastičko društvo u Rumi, prvi savez ovakve vrste u Sremu, osnovano je 1905. godine. Iste godine, 19. maja, osnovan je Srpski soko, a 31. maja Hrvatski soko. Bili su među prvim sokolskim društvima osnovanim u ovim krajevima. Sokoli su, kroz gimnastičke, atletske i druge sportske discipline, propagirali nacionalnu kulturu i ideju "u zdravom telu, zdrav duh".

Rumski sokoli

Centar zdravstvene službe u gradu je bila bolnica ("Marodehaus" - nemoćnica). U njoj je još 1857. godine izvršena operacija raka usne pod etarskom anestezijom. U narednom periodu se pominje kao Opšta javna bolnica, koja je bila u lošem stanju i nije zadovoljavala potrebe naraslog naselja. Godine 1911. u njoj je bilo smešteno 80 pacijenata. Zato je grof Ladislav Pejačević darovao opštini zemljište za gradnju moderne bolnice u Tivolu, na površini od preko 18 jutara. Međutim, kao i drugi veliki projekti (tramvaj i klanica) ni ovaj nije realizovan u narednom periodu.

Od medicinskog osoblja u Rumi su radili sreski lekar, nekoliko opštinskih i nekoliko privatnih lekara. Uz njih, bilo je i nekoliko apotekara i organizovana babička služba. Godine 1883. zdravstveno osoblje u Rumi su činili: Nikola Runjanin ("podžupanijski lečnik"), Mavro Fišer ("trgovišni lečnik"), Ernest Furjaković ("penzionisan županijski fizik"), Ignjat Ernst ("privatni lečnik"), Georg Šreger ("vlastelinski vidar"), Josip Hondl ("liekarnik" - apotekar), Andrija Kozjak ("liekarnik"), Klara Tor ("podžupanijska primalja"), Elizabeta Pekler ("opštinska primalja"), Ana Šneler ("opštinska primalja"), Ana Koncept ("opštinska primalja"), Marija Gruber ("opštinska primalja"), Ana Petković ("privatna primalja"). Još uvek je bilo i nadrilekara, kao što je bila Marija Vist, koja je lečila vradžbinama i bajanjem. Bilo je i suprotnih primera, kada su se bogatiji Rumljani lečili kod tada najpoznatijih lekara. Takav je bio slučaj Jovana Bogdanovića, trgovca iz Rume, koji je svog petogodišnjeg sina Branka, ujedenog od besnog psa, odveo u Pariz u institut Luja Pastera.

Bolesti tog vremena su najčešće bile: difterija, boginje, skerlet, dobrac, osip, trbušna pošalina, kašalj hripavac, srdobolja, očni žar – trahom, katar, zapaljenje disajnih organa, reumatizam zglobova i mišića. Povremeno su vladale epidemije ovih bolesti.

Među pacijentima rumskih lekara ponekad su se nalazile i osobe koje je sticaj okolnosti odveo daleko od njihovog zavičaja. Francuski zarobljenici, posle bitke kod Asperina 1809. godine, našli su se u Rumi. Razboleli su se od neke epidemije, pri čemu ih je tridesetak umrlo. Sahranjeni su na jednoj parceli starorumskog atara (između Doma starih i Orlovićeve ulice), kasnije nazvanoj "Francusko groblje". Slična sudbina je zadesila i 92 italijanska zarobljenika iz Napoleonove vojske 1813. godine. Na tom mestu je 1906. godine Eva Nagl podigla kameni krst sa natpisom: "Ovde leže hrabri borci, mir pepelu njihovom". Ostaci ovog krsta se danas nalaze u porti katoličke crkve.

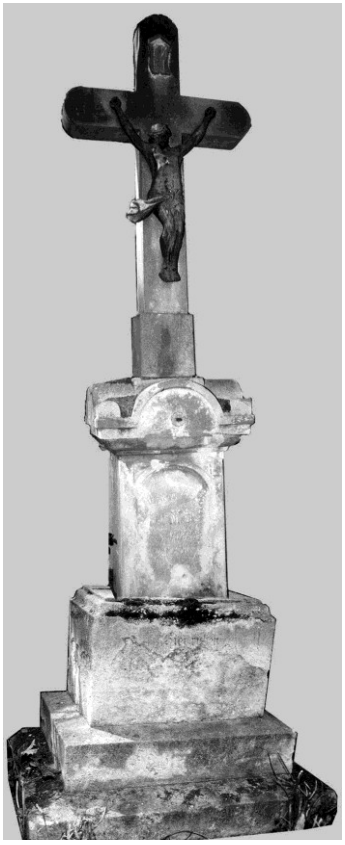

Krst posvećen umrlim francuskim vojnicima

***

U Rumi se još tokom 1912-13. godine osećala opasnost od predstojećeg rata. U skladu sa svojom ekspanzionističkom politikom na Balkanskom poluostrvu i daljem prodoru na istok, Austrougarska je uveliko sprovodila ratne pripreme. Posle aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine, svima je bilo jasno da je na redu Kraljevina Srbija. Na to su, između ostalog, ukazivali i mnogobrojni izveštaji lokalnih civilnih i vojnih vlasti o prilikama u Sremu. Tako je Kraljevska zemaljska vlada u Zagrebu obavestila kotarsku oblast u Rumi o vojnim vežbama u toku 1912. godine. Početkom 1913. godine, "Zastava" je pisala da se u Rumi opaža "neobična žurba i kretanje policije i žandarmerije, praćene vojskom". Tokom zime 1913/14. godine, kada inače nije vreme takvih radova, proširivana je železnička stanica, polagani su novi koloseci i podizane nove rampe. Temeljno su pregledani poštanski uredi, zavedena je stroga cenzura štampe, napravljen je i spisak knjiga, izdatih u Srbiji, koje su bile zabranjene i slično.

Austrougarska vojska u Rumi

Već 26. jula 1914. godine u Rumi su se širile glasine da je rat sa Srbijom počeo. A onda, sutradan oko 2 časa ujutru, iznenada je odjeknuo kratak, potmuo zvuk – bio je to prvi topovski pucanj. Njega je

na Kalemegdansku tvrđavu ispalila jedinica kojom je komandovao Rumljanin, Nemac Georg Humel. Nemačko stanovništvo se radovalo što je njihovom najvećem neprijatelju stigla zaslužena kazna, a jednog Srbina, koji se usudio da na ulici uzvikne "živeo kralj Petar", na licu mesta lišio je života jedan husar. To je bila prva prolivena krv u Rumi.

Prvih dana mobilizacije, vlasti su preduzele mere da izoluju one koje su smatrali za potencijalne neprijatelje. Tako su u Rumi uhapšeni Žarko Miladinović, Emilijan Grbić, Kosta Dimić, Dušan Ostojić, Đoka Žigić… Posle više meseci većina ih je bila puštena kućama, ali su ostali pod policijskim nadzorom. Žarko Miladinović je sve vreme rata proveo u internaciji u Mađarskoj.

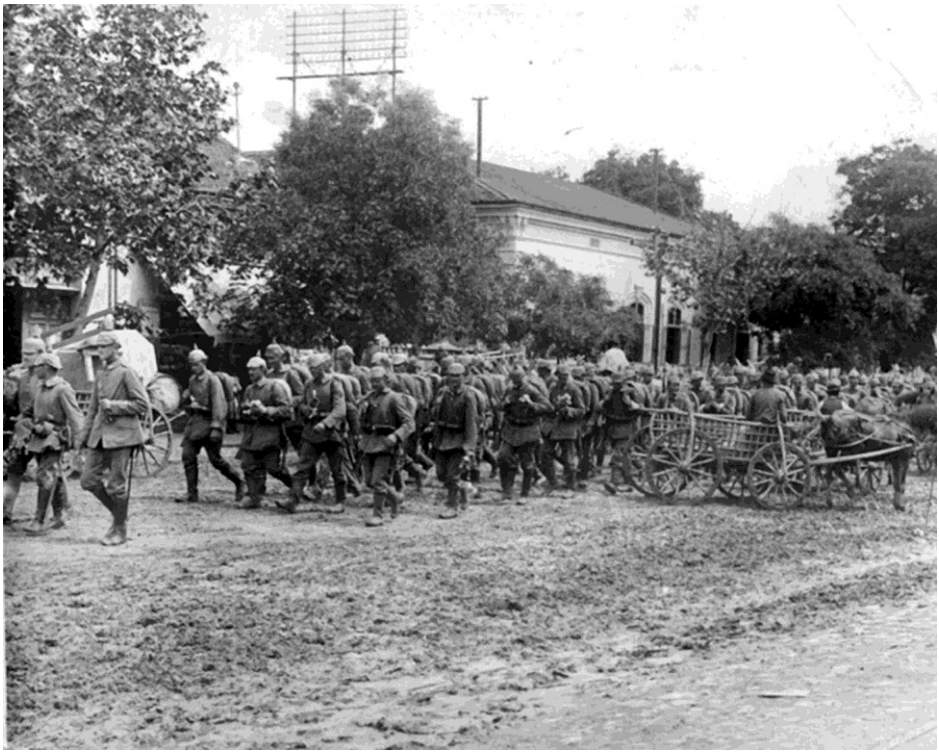

Prolazak nemačke vojske kroz Rumu 1915.

Uspesi srpske vojske u prvoj godini rata osetili su se i u Rumi. Prema planovima srpske vojske, po ulasku u Srem, Prva armija je trebalo da od Kupinova nastupa prema liniji Ruma – Mitrovica, s ciljem da potuče neprijatelja i ovlada Sremom. "Silna vatra" u području Jarka,

Hrtkovaca i “negde oko Rume”, ukazivala je da je srpska vojska duboko prodrla u Srem. U Rumu je stizalo sve više ranjenika austrougarske vojske, a u samom mestu došlo je do panike i delimične evakuacije.

Iako je Ruma bila važno nemačko uporište u Sremu, mnogi Rumljani, Srbi, priključili su se srpskoj vojsci kao dobrovoljci, ili se skrivali od mobilizacije u sremskim šumama i selima kao “zeleni kadar”. Izveštaji kotarskog upravitelja iz Rume tokom 1918. godine konstatuju brojnost “zelenog kadra” u rumskom srezu, koji “ugrožavaju sigurnost pojedinaca i države”.

Srpska vojska, na čelu sa majorom Ljubomirom Maksimovićem ušla je u Rumu 6. novembra 1918. godine, pri čemu je bila “najoduševljenije” pozdravljena od strane rumskog građanstva. Kasnije je u Rumi ostala samo četa srpske vojske, na čelu sa kapetanom Stanislavom Krakovim. Upravu nad gradom je preuzelo Narodno veće od 45 članova. Predsednik je bio Ž. Miladinović, a među članovima su bili: Emilijan Grbić, Petar Isajlović, Lazar Jovanović, Dušan Ostojić, Branko Spajić, Petar Tomić, Žika Ostojić i dr.

Tragovi Prvog svetskog rata su vidljivi na rumskim grobljima. Na pravoslavnom groblju su sahranjena 52 vojnika u 32 groba, a na jevrejskom 13 Jevreja vojnika stradalih u Prvom svetskom ratu. Takođe, na katoličkom groblju stoji spomenik posvećen poginulim Nemcima u istom ratu.

Ubrzo po ulasku srpske vojske, u Rumi je održan veliki narodni zbor, sa ciljem da se iskaže odlučnost sremskog stanovništva za prisajedinjenje Kraljevini Srbiji. Veliki narodni zbor je održan 24. novembra 1918. u kući dr Žarka Miladinovića, iako bez njegovog prisustva, jer je bio zauzet državničkim poslom u Zagrebu. Okupilo se nekoliko stotina delegata iz mnogobrojnih sremskih mesta, koji su doneli rezoluciju kojom se u tri tačke precizira položaj Srema u narednom periodu. Izražava se očekivanje da se stvori jedinstvena i demokratska država Srba, Hrvata i Slovenaca, sa zajedničkom vladom sa sedištem u Beogradu i pod dinastijom Karađorđevića. U suprotnom, narodni zastupnici iz Srema se opredeljuju za neposredno prisajedinjenje Srema Kraljevini Srbiji. Sa ovog zbora upućena je jedna delegacija u Novi Sad koja je pomenutu rezoluciju dostavila predsedniku Skupštine Vojvodine.

Proslava oslobođenja u centru Rume 1918.

***

Posle Prvog svetskog rata na Balkanu je stvorena nova država – Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, u granicama određenim na Versajskom mirovnom kongresu 1919. godine. Na Vidovdan 1921, država je dobila svoj prvi ustav. Bila je to ustavna parlamentarna monarhija, na čelu sa dinastijom Karađorđevića (kralj Aleksandar). U administrativno-teritorijalnom pogledu podeljena je na 33 oblasti, među kojima je bila i Sremska oblast. Njen centar je bio u Vukovaru, a poklapala se sa teritorijom nekadašnje Sremske županije. Ruma je bila centar sreza u novoformiranoj oblasti.

Posle događaja u Narodnoj skupštini 1928. godine, Zakonom o podeli Kraljevine Jugoslavije na upravna područja od oktobra 1929, država je podeljena na nove teritorijalno-administrativne oblasti – banovine. Ruma je pripala Dunavskoj banovini sa sedištem u Novom Sadu.

Pogled sa katoličke crkve

Prema popisu stanovništva iz 1921. Ruma je imala 12.467 stanovnika i to: Nemaca – 7.035, Srba – 3.505, Hrvata – 1.208, Mađara – 425, ostalih – 294. Posle deset godina, prilikom sledećeg popisa, broj stanovnika Rume se povećao na 13.397. Prema socijalnoj strukturi najviše je bilo zemljoradnika, zatim, zanatlija, trgovaca, privatnih i javnih činovnika. Sledeći popis stanovništva je obavljen 1931. godine. Ruma je tada brojala 13.398 stanovnika, od čega: Nemaca – 6.952, Srba – 4.434, Hrvata – 1.299, Mađara – 424, Jevreja i stranaca – 221 i ostalih Slovena – 68.

Jedan od najvažnijih zadataka novih vlasti bilo je sprovođenje agrarne reforme u krajevima koji su ranije pripadali Austrougarskoj.

Početkom 1919. godine Ruma je imala posede samo u katastarskoj opštini Ruma, koji su, na osnovu zemljišnoknjižnih uložaka, iznosili 1.455 jutara i 271 kv. hvati, dok je na osnovu katastarskog posedovnog lista, u isto vreme, posed iznosio 1.366 jutara i 931 kv. hvat. Od toga oranica je bilo 317 j. 444 kv. hv., vrtova 12 j. 332 kv. hv., vinograda 1 j. 1.260 kv. hv., livada 59 j. 311 kv. hv., pašnjaka 947 j. 377 kv. hv., šuma 1.120 kv. hv., kuća i dvorišta 2 j. 179 kv. hv., neproduktivnog zemljišta 27 j. 1.368 kv. hv. – ukupno 1.366 j. i 931 kv. hvat. Od poseda opštine Ruma su, odlukom od 8. septembra 1919, oduzeta i data u jednogodišnji privremeni zakup siromašnim agrarnim

interesentima 342 jutra oranica. Opština se žalila da su "zemljoradnici dobrog stanja" i slično, ali su žalbe odbačene. Takođe, opština je tražila da se opštinska zemlja zameni zemljom neslovenskih posednika, kao što su Pejačević, Ernest Jančo, Fišer i drugi.

Posed Pejačevića je prema zemljišnim knjigama iznosio 15.059 j. 1.225 kv. hvati. Najviše zemlje je bilo na Solnoku (5.912 j.), u Ljukovu (3395 j.), Marđelosu (2.019 j.), Vognju (853 j.), Dobrincima (468 j.) i u Rumi (411 j.). Ruma je za agrarnu reformu od Pejačevićevog poseda dobila 1.500 j.

Agrarnoj reformi podlegao je i posed Dušana i Aleksandra Ševića od 620 j. i 984 kv. hv. Njima je u toku 1921. godine oduzeto 39 j. 265 kv. hv. i podeljeno mesnim dobrovoljcima u Subotištu.

Za sprovođenje agrarne reforme u Rumi je formiran Agrarni odbor. Njegovom odlukom je oktobra 1919. godine "dobrovoljcima i ostalim siromašnim zemljoradnicima opštine rumske" izdata zemlja u zakup. Međutim, nastali su problemi. Agrarni interesenti iz Rume su se žalili da je dobijena zemlja suviše udaljena od njihovih kuća (14 km), te stoga nepodesna za obradu. Takođe, veliki broj njih nije ni dobio zemlju. Na drugoj strani opština je prigovarala da se zemlja dobijena ovim putem ne koristi za obradu, već je pretvorena u pašnjake, te je od nadležnih vlasti tražila da se više ne oduzima zemlja od opštinskog poseda. Sve je to bio razlog da se grupa članova Agrarnog odbora početkom 1920. godine obrati Ministarstvu za agrarnu reformu molbom da se poništi odluka Agrarnog poverenstva, kao i da se postojeći Agrarni odbor raspusti. Ministarstvo je ovu molbu odbacilo. Godine 1933. Poglavarstvo trgovišne opštine Ruma javilo je komisiji Banske uprave da opština nema ni 100 jutara oranica, koliko bi po Zakonu o maksimumu mogla da ima, te da stoga ne može biti objektom agrarne reforme.

Kao posledica agrarne reforme i kolonizacije, tokom 1920. i 1921. godine, na području Tivola se naselilo 25 porodica dobrovoljaca, kolonista i mesnih agrarnih interesenata. Oni su 1924. osnovali agrarnu zajednicu s ciljem lakšeg obezbeđivanja sredstava za gradnju kuća. Uz pomoć kredita, do kraja 20-tih godina izgradili su kuće. Rumsko vlastelinstvo koje je ranije postojalo na tom prostoru je likvidirano agrarnom reformom. Nestao je park u Tivolu, kao i pustarska postrojenja sa mlekarom. Dušan Ostojić, žitarski trgovac, otkupio je Petrov dvor i posekao obližnju šumu.

Želja, iz ranijih decenija, da se Ruma uvrsti u red gradova, konačno je ostvarena 15. januara 1933. godine. Tada je Ruma zvanično proglašena jednim od 75 gradova u Kraljevini Jugoslaviji. Kao takva, bila

je na 35. mestu po broju stanovnika; po finansijskim, ekonomskim i trgovačkim prilikama na 25. mestu; u prosvetnom pogledu odmah posle većih gradskih centara, a kao žitna pijaca na prvom mestu.

Ipak, nedugo posle toga, pitanje selo ili grad je ponovo aktivirano. Sve je više bilo onih koji su smatrali da je za Rumu bolje da se vrati u red seoskih opština. Na redovnoj sednici trgovišnog odbora Ruma, 7. septembra 1933. godine, pod predsedništvom gradonačelnika Ferdinanda Rajnprehta, uz prisustvo sreskog načelnika Jovana Dotlića, Dušana Orlovića, prvog beležnika, i još 23 člana, izglasano je da se Ruma vrati pod zakon o seoskim opštinama. Rezultat glasanja je bio 15 prema 4, a četvorica odbornika su napustila sednicu pre glasanja. Razlog za to je bila zabrinutost što je Ruma, kao grad, imala znatno veće obaveze i rashode. Ona, poput sličnih gradova, nije imala drugih taksa i trošarina, osim trošarine na alkoholna pića, sečenja mesa, pijacovine i vašarine. Tako se manjak nadoknađivao opštinskim prirezom, koji je dodatno opterećivao budžet stanovnika.

Glavna ulica u Rumi

Ova odluka nije zaživela, jer se iz Predloga budžeta opštine Ruma za 1937/38. godinu vidi da je on donet na osnovu Zakona o gradskim opštinama, čl. 11 i Uputstvom Ministarstva finansija. Prema tom predlogu opštinski budžet je iskazivao sledeće potrebe opštine: izgradnja klanice, bušenje nekoliko dubokih bunara, rekonstrukcija puta

do železničke stanice (koji je naročito u lošem stanju), izgradnja kanalizacije, podizanje uboškog doma i uređenje stare ili izgradnja nove bolnice, kao i drugo što se ne može izvesti samo povećanjem prireza na građane, već su za realizovanje toga neophodni dugoročni zajmovi. Pored zajmova, predlaže se uvođenje taksi na objave na trgovinama, kafanama, radnjama i sl., dok su za ostale predviđene neke promene u tarifama. Takođe, artikli koje troše siromašni građani treba da budu oslobođeni taksi ili one treba da se umanje. Novi prirez je tzv. "socijalni prirez" iz koga će se davati milostinja prosjacima "koji su nas preplavili i predstavljaju teret za građane dobre duše". Stopa prireza je veća za 24% u odnosu na prošlu godinu kada je bila 56%, a sada 80%. Takođe izneta je konstatacija da su raniji budžeti bili nerealni, pa je za ostvarenje planiranog potrebno povećati prirez.

Lični rashodi za dotičnu godinu su se odnosili na kancelarijsko osoblje, stručno osoblje (lekar, veterinar, baždar, šofer, babice), osoblje koje prikuplja takse i trošarine, zatim na školstvo, policiju i ostalo (mesni sudac, ovrhovoditelji, službitelji…). Celokupni lični rashodi prema budžetu iznose 27% i povećani su u odnosu na prethodnu godinu.

Jevrejska sinagoga u Rumi

Materijalni rashodi su bili: opšta upravna vlast, putni troškovi povećani, ogrev i osvetljenje, telefonske takse, trošak za vođenje poreske ovrhe, kućne potrepštine, lična i imovna bezbednost, vatrogasna četa, redarstvo (20 redarstvenika), narodna prosveta,

finansijska grana, građevinska grana, gradnja i održavanje puteva, opravka trotoara i čišćenje ulica, održavanje 10 opštinskih zgrada (naročito je stan za živodera u lošem stanju), izgradnja klaonice, poljoprivreda, stočarstvo i šumarstvo (nabavka rasplodnjaka plemenite pasmine), narodno zdravlje (opravke bolnice i poboljšanje hrane za bolesnike), socijalno staranje (povećan prinos penzionom fondu i za suzbijanje prosjačenja, a milostinja će se ubuduće deliti od strane Gradskog poglavarstva), trgovina, industrija, zanatstvo i turizam, opštinska privreda…

Planirani opštinski prihodi su bili sledeći: povećanje stope gradskog poreza za 26%, razne takse, trošarina, prihod od imovine, razni nepredviđeni prihodi i dugovni prihodi.

Iz nešto kasnijeg perioda (1939) datira jedan popis opštinskih službi: predsednik opštine (Nikola Vukadinović), pravni referent (Rudolf Ajzele), šef ekonomsko-finansijskog odeljenja (Radovan Strika), sekretar opštine (Dušan Orlović), vojni referent (Stanoje Koščićarić), računsko-blagajnički kontrolor (Živojin Lazić), oficijali (Miloš Vorkapić, Stevan Budimčić, Ivan Gračan), arhivar (Bogoljub Vojnović), pisar (Fridrih Hufnagel), dnevničari (Milivoj Jovanović, Negoslav Jovanović, Miloš Janković, Nikola Rafajlović, Jovan Krompić), ovrhovoditelji (Ćira Mikša, Borivoj Stojačić), ekonom (Florijan Rajnpreht), tržni nadzornik (Josim Savković), šofer (Sebastijan Krevedl), mesni sudac (Milorad Dimitrijević), poslužitelji (Paul Drer, Lazar Pauković, Stefan Torajter), policijski kapetan (Radivoj Žigić), policijski narednik (Mitar Stojanović), dva policijska kaplara, redarstvenici, putari (Sava Stanković, Johan Korhamer), veterinar (Dragutin Hamfogel), gradski fizik (dr Dušan Petrović), bolnički pisar (Stevan Budimčić), bolničar (Nikola Bošnjaković), primalje (Milica Krstić, Miroslava Marković), jevrejski veroučitelj (Vilim Goldštajn), upravnik omladinske trgovačke škole (Ivan Baretić), školski blagajnik, delovođa školskog odbora, školski poslužitelji, trošarinci, bikar, konjušari…

U periodu između dva rata gradonačelnici Rume su bili**: …,** Ferdinand Rajnpreht, Lazar Jovanović, Nikola Vukadinović i, tokom Drugog svetskog rata, Stefan Tašner.

Stare opštinske prostorije na uglu Ivanove (JNA) i Železničke ulice su očigledno postale nepodesne za narasle potrebe organa uprave. Zato je napravljen projekat nove opštinske zgrade locirane na uglu Grgurove (Partizanske) i ulice kralja Petra (Glavna). Bio je to dvospratni objekat sa svim neophodnim prostorijama. U suterenu su smešteni stan za šofera i montera, slagalište, kupatilo sa tuševima, perionica; u prizemlju je bila

pošta, telegraf i telefon, odeljak finansijske kontrole, žandarmerijska stanica, garaža, i na spratu poreska uprava, katastar i dva stana za poslužitelje. Ovaj projekat, međutim, nije realizovan.

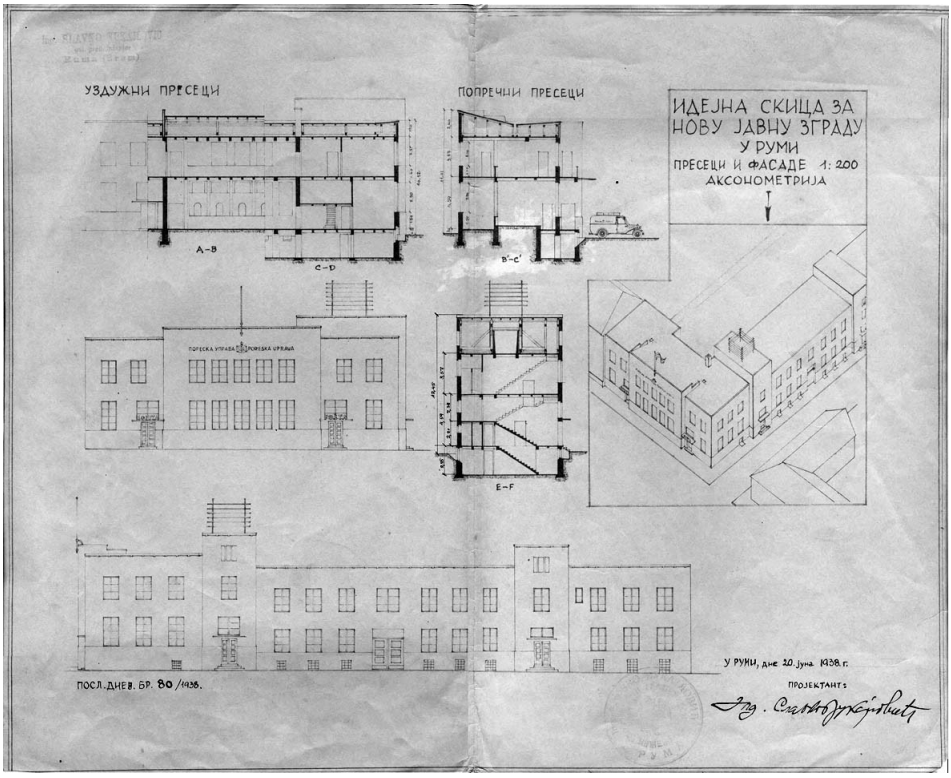

Nerealizovan plan nove opštinske zgrade u Rumi

Iako je imala status grada, bilo je mišljenja da treba još dosta uraditi da se ovaj status opravda. Tadašnja štampa je zabeležila da “u našoj Rumi vlada velika vrućina, nema hlada, a prašina guši. Kod Nemačke banke prodaju robu Bugari piljari, pa se mora izvaditi maramica za nos da se ne padne u nesvest od nečistog vazduha. Ulicama lutaju psi lutalice, a šoferi prebrzo voze, uprkos propisa o brzini, dižući veliku prašinu. Kola za polivanje su se pokvarila prošle godine od silne upotrebe".

Ipak, u vreme praznika i proslava situacija je bila bitno drugačija. Godine 1938. obeleženo je dve decenije od oslobođenja Rume. Tom prilikom, u prisustvu čelnika opštine i građana, Rumljanima se obratio

major Ljubomir Gavrilović, koji je 1918. godine sa vojskom ušao u Rumu:

"6. novembra 1918. sudbina nas je bacila na ulice grada Rume i zavila oko nas oreol pobednika. U srdačnosti i ljubavi rumskih građana mi smo i naši vojnici dobili najveću nagradu za odricanje sebe, na koje nas je naučila dužnost prema Otadžbini. Ruma je tada za nas bila triumfalna kapija kroz koju smo ušli u Jugoslaviju. 6. novembra 1938. videli smo ponovo da u vašem Bogom obdarenom Sremu živi i plamti ono staro bezgranično rodoljublje. Postajući na ovaj istorijski dan počasni građani Rume, ponosni smo ovim priznanjem, koje nas, posle 20 godina, vezuje ponovo jakim osećanjem ljubavi za vaš grad, koji je ostao najlepša etapa našeg sedmogodišnjeg ratnog pohoda preko Balkana."

Dve decenije postojanja države SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije, između ostalog, obeležene su i burnim političkim životom. Ni Ruma nije ostala pošteđena ovih zbivanja. U tom razdoblju održano je više izbora za Narodnu skupštinu i ostale organe vlasti.

Prvi izbori su obavljeni novembra 1920. godine. Prema izbornom zakonu Srem je bio jedna izborna jedinica, sa 10 srezova. U rumskom srezu je bilo 6.719 birača, a na izbore je izašlo njih 4.316 ili 62,45%. Rezultati izbora su bili sledeći: Radikalna stranka – 2.694 glasa, Hrvatska pučka seljačka stranka (Stjepan Radić) – 503, Socijaldemokratska stranka – 453 glasa, Demokratska stranka – 306, Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) – 144, Hrvatska zajednica – 113, Savez zemljoradnika – 103 i Hrvatska pučka stranka (Jugoslovenski klub) – 31 glas. Sličan odnos snaga je zabeležen i u celom Sremu. Nemci na ovim izborima nisu imali pravo glasa.

Iste godine, nešto ranije, održani su izbori za Trgovišno zastupstvo trgovišta Ruma (opštinski izbori). U izborne liste upisan je 2.521 birač, od čega je glasalo njih 1.395. Prvi put su i žene imale pravo glasa, a u Rumi je ovo pravo iskoristilo njih 126. Birala su se 24 odbornika. Na ovim izborima je pobedila Srpska radikalna stranka, osvojivši 8 mandata (464 glasa). Slede: Komunistička partija sa 7 mandata (422), Nemačka narodna stranka – 7 mandata (420) i Hrvatska zajednica – 2 mandata (89). Mandate nisu osvojili: Socijaldemokratska stranka, Frankovačka stranka i Nezavisni kandidati.

U narednom periodu izbori su održavani svakih nekoliko godina (1923, 1925 i 1927). Na ovim prostorima su učestvovale: Radikalna stranka, Hrvatska republikanska seljačka stranka, Socijaldemokratska stranka, Samostalna demokratska stranka, Nemačka stranka, Demokratska stranka, Srpska stranka, Nezavisna radikalna stranka, Savez zemljoradnika, Invalidska stranka, Hrvatska pučka stranka,

Ratnička stranka… Najviše glasova su osvajale Hrvatska republikanska seljačka stranka, Radikalna stranka i Nemačka stranka. Posle 1921. godine Komunistička partija je bila zabranjena i nije se pojavljivala na izborima.

Na izborima 1923. godine preko 50% glasova osvojila je HRSS (1.117 glasova), a sledile su je Radikalna stranka (581) i Nemačka stranka (256). Slično je bilo i 1925. godine. Zanimljivo je da su Nemci, inače najbrojniji glasači u Rumi, glasali za Radićevu HRSS. Razlog za to je bio njihov opozicioni stav prema tadašnjem radikalskom režimu, prihvatljiv ekonomsko-socijalni program HRSS i simpatije za socijalističke ideje zabranjene Komunističke partije.

Uoči predstojećih parlamentarnih izbora, avgusta 1927. godine održana je u Rumi sreska konferencija Radikalne stranke, koja je trebalo da reši nagomilane probleme unutar same stranke. Ipak, na izborima iste godine, pobedili su Nemci, dobivši 1.829 glasova svojih sunarodnika. Sledila je Hrvatska seljačka stranka (521) i Narodna radikalna stranka (429).

Železnička ulica u Rumi

Naredne godine su obeležene nacionalističkim sukobima, prenetim i na samu Narodnu skupštinu, nakon čega je kralj Aleksandar zabranio

rad strankama sa nacionalnim predznakom. Tako je na sledećim izborima, održanim novembra 1931. godine, istaknuta samo lista Jugoslovenske radikalsko-seljačke demokratske stranke – inače vladajuće. Iz rumskog sreza na ovoj listi su bili sveštenik Emilijan Grbić i advokat Stevan Stojković. Uz do tada najmanji odziv birača (53,4%) ubedljivo je pobedio Emilijan Grbić.

I sledećim izborima je prethodila nepovoljna društveno-politička situacija u državi, nastala posle ubistva kralja Aleksandra 1934. godine. Tada su, maja 1935, u izbornu borbu ušle dve veće političke grupacije: Jugoslovenska nacionalna stranka i Udružena opozicija. U Rumi je pobedila Udružena opozicija, na čelu sa Aleksandrom Ševićem, a u rumskom srezu vladajuća Jugoslovenska nacionalna stranka, koja je i dobila mandat.

Kao odgovor, opozicija je u septembru iste godine organizovala u Rumi veliki zemaljski zbor. Bilo je prisutno oko 15.000 ljudi, među kojima i 300 studenata iz Beograda. Studenti su nosili transparente “Tražimo savez sa Sovjetskim Savezom”, “Dole fašizam” i sl. Potom je povorka duga 1 km prošla kroz Rumu, uz pratnju pleh muzike.

Na poslednjim izborima, decembra 1938. godine, učestvovale su vladajuća Jugoslovenska radikalna zajednica, Udružena opozicija i ZBOR Dimitrija Ljotića. U rumskom srezu je pobedila JRZ, dobivši 6 hiljada glasova, dok je opozicija osvojila 4,5 hiljade.

Posle Prvog svetskog rata, povratkom zarobljenika iz Rusije i zahvaljujući teškim ekonomskim prilikama, naglo je ojačao radnički pokret u državi. Povratnici iz Rusije započeli su da šire republikanske i socijalističke ideje u ovim krajevima, zbog čega su posebno bili na meti vlasti. Uz komuniste, kao državni neprijatelji su okarakterisani i tzv. "radićevci", koji su se zalagali za izdvajanje Hrvatske iz državne zajednice.

U Rumi je 1919. godine postojalo Centralno sindikalno radničko veće, koje je brojalo 1.300 radnika. Njegovi aktivisti su bili Josip Beker, Franjo Šmit i Franjo Lincner. Ova dvojica poslednjih bila su proterana iz Rume 1919. godine. Istovremeno, u Rumu su došli komunisti Nikola Grulović i Đuro Salaj. Organizovan je čitav niz štrajkova, demonstracija i sličnih radničkih manifestacija. Posle izbora 1920. godine, komunisti su postali najjača grupacija u opštinskoj skupštini. Komunisti povratnici i njihovi simpatizeri u Rumi sastajali su se u gostionicama Franje Grubera i Josipa Rankovića, dok su hrvatski nacionalisti (radićevci i frankovci) sastanke održavali u kafani “Hanga” preko puta Hrvatskog doma i u mlinu Hercoga Kovača.

Glavna ulica u Rumi

U cilju suzbijanja radničkog pokreta, Kraljevska uprava u Rumi je sredinom 1919. raspustila ovdašnju Socijaldemokratsku stranku zbog širenja boljševizma, a potom izdala naredbu kojom se zabranjuje svako okupljanje na ulici, pod pretnjom upotrebe oružja i “pucanja u meso”. Zavedena je neka vrsta policijskog časa. Krčme i gostione su morale da se zatvaraju u 20, a svratišta u 22 časa. U privatnim kućama kapije su se zatvarale u 20 časova, a otvarale u 6 ujutru. Takođe, vlasti su budno motrile na sve pridošlice i pravile spiskove sumnjivih lica na teritoriji opštine. U mnogobrojnim izveštajima nadležnim institucijama navode se imena lica članova i simpatizera Komunističke partije iz Rume.

U jednom izveštaju lokalnog doušnika se kaže da u Rumi ima veći broj "opasnih komunista", koji se skoro svaki drugi dan sastaju u kafani Pere Karakaševića. Policija to sve zna, ali ništa ne preduzima. Dotični smatra da se komunistički elementi nalaze i u samoj policiji. Kao komunisti pominju se: kafedžije Obrad i Pera Vlaisavljević, trgovac Ivan Banjac, šnajder Sava Adnađević, radnik Vasa Kulić i Grulović. Međutim, kasniji izveštaj sreske uprave Sremskoj županiji potvrđuje da su svi ovi, osim Grulovića, ispravni i dobri građani. Pominju se i komunistički plakati u Rumi – "Radnom narodu varoši i sela", koji je ubrzo zaplenjen i uništen.

Slično je bilo i sa hrvatskim nacionalistima. Rumska vojna komanda poslala je dopis načelniku rumskog sreza Savi Jakovljeviću u kome se kaže da u Rumi postoji Frankovačka organizacija. Pominju se knjižar Robert Veninger, žena i sin vlasnika kafane "Hanga", “neki Mitar" iz Glavne ulice i Hercog Kovač iz Ivanove ulice. Oni su imali austrougarske trobojke i vikali “dole Srbija”.

Pošto je slična situacija bila u celoj državi, vlasti su sprovele drastične mere. Putem tzv. Obznane i Zakona o zaštiti države, zabranjena je svaka komunistička, i svaka druga “rastrojna” propaganda, njihove organizacije, manifestacije, štampa i zatvorene su njihove prostorije. Protiv vođa su preduzete oštre mere, poput hapšenja, proterivanja, otpuštanja iz službe i sl. U Rumi je raspušten Savez građevinskih radnika, kao komunistička organizacija. Iz službe su zbog komunizma, između ostalih, otpušteni trgovišni ovrhovoditelj Nikola Krička i sedmorica trgovinskih zastupnika. Raspisane su poternice za Lazom Manojlovićem i Antonom Šulcom, boljševičkim agitatorima iz Rume. Uhapšen je bivši žandarm Vili Zec iz Rume, pod optužbom da se bavio špijunažom u korist boljševičke Mađarske.

Glavna ulica u Rumi

Pritisnut ovim merama veliki broj Rumljana je napustio Komunističku partiju. Zahteve za brisanja iz članstva SRPJ(k) krajem 1921. i tokom 1922. godine podneli su: krojač i gostioničar Jakov Crnković, Petar Balog, Andrija Krevedl, Johan Herman, Matija Herman i Marjan Volf, Josip Medak, Marko Benčić, Paja Bačević, Nikola Bodor, Marko Štimac, Molna Šikoš, Josip Štreker, Mijo Benčić, Đura Benčić, Andrija Benčić, Adam Šikeždi, Toma Šikeždi, Stjepan Balnoš, Ilija Matešić, Marko Jakovljević, Steva Štimac, Andrija Maletić, Marti Klajn, Anton Matešić, Paja Kaluđerski, Đura Rakoš, Josip Benčić, Steva Bodor, Ilija Ruzmarinović, Toma Matešić, Anton Bunović, Marko Štimac, Ivan Bodler, Petar Džeger, Tomo Bodor, Vasa Kulić, Štefan Jambrec, Petar Faj, Jakob Lener, Josip Ranković.

Posle toga u Rumi je zamro socijalistički pokret, sve do sredine 30-tih godina. Tada je u gostionici "Hardon" održana konferencija na kojoj je izložen program Socijalističke stranke. Među prisutnima je najviše bilo Nemaca, ali i pripadnika opozicije (mačekovaca), koji su uzvikivali "živela opozicija". Dve godine kasnije (1937), u kući Aleksandra Ševića održana je konferencija Socijaldemokratske partije, kojoj su prisustvovali: advokatski pripravnik Živan Spasojčević, advokat Marko Lamešić, advokatski pripravnik Arnold Rajh, trgovac Marko Momčilović, penzionisani oficir Stevan Spasojčević, cipelar Sava Radić i zemljoradnici Mihajlo Dobrosavljević, Branko Jovanović, Milivoj Jovanović, Milan Krstić, Dušan Lukić, Pera Milinković, Sava Jovanović, Sava Jović, Martin Lanc, Matija Volf i Ilija Šikeždi.

U tom periodu organizovan je veći broj štrajkova i sličnih radničkih akcija, motivisan ekonomskim razlozima. Najveći štrajkovi su bili: štrajk krojačkih radnika u Rumi (1935), stolarskih radnika (1936), obućarskih radnika (1937) i štrajk molersko-farbarskih radnika (1937). Zahtevi su uglavnom bili sledeći: veće nadnice, radno vreme od 8 do 10 časova, naknade za rad u vreme državnih i narodnih praznika, zapošljavanje onih radnika koji su organizovani u sindikate, prekovremeni rad samo u izuzetnim slučajevima, poštovanje kolektivnih ugovora…

Privredni razvoj Rume, započet u ranijem periodu, još intenzivnije je nastavljen posle Prvog svetskog rata. O tome govori i podatak o 26.912 radno aktivnih stanovnika rumskog sreza, od čega je radnika bilo 30% (8.091), seljaka 55% i ostalih 15%. Najviše radnika je bilo uposleno u poljoprivredi, a zatim u industriji, zanatstvu, trgovini, bankarstvu i saobraćaju. Zaposleni su uglavnom bili muškarci, dok su žene radile uglavnom u poljoprivredi. Godine 1931. bilo je 1.727 zaposlenih žena, od toga u poljoprivredi 1.692. Prema privrednoj snazi rumski srez je bio među najrazvijenijima u Sremu. Kada je 1936. godine Inđija uključena u

novoformirani sremskokarlovački srez privredna snaga rumskog sreza je donekle oslabljena.

Na području Rume, u poljoprivredi su dominirala manja gazdinstva – do desetak jutara zemlje. Iako ih je bilo brojčano najviše (preko 50%), ona su zauzimala 15-tak% svih poljoprivrednih površina. Ostatak zemlje su posedovali veleposednici, kojih je bilo svega nekoliko desetina. Najveći broj manjih posednika nije mogao da živi od svoje zemlje, te su izlaz tražili u dopunskim zanimanjima – najčešće kao radnici u industriji ili poljoprivredi, često i van Rume.

Od ratarskih kultura i dalje su se najviše gajili pšenica, kukuruz, ječam, raž, repa, krmno bilje… Zahvaljujući primeni savremenih metoda i sredstava u ratarstvu povećan je prinos i kvalitet uzgajanih kultura, naročito na većim poljoprivrednim imanjima. U stočarstvu su preovlađivale svinje, goveda i konji. U stočarstvu se, takođe, odvijao prelaz na intenzivni uzgoj stoke i zamenu neproduktivnih rasa produktivnijim. Godine 1941, stanje stočnog fonda u Rumi je bilo sledeće: 11 bikova, 27 volova, 865 krava, 3 junice do dve godine, 293 junice preko dve godine, 128 teladi, 52 pastuva, 972 konja, 855 kobila, 187 ždrebadi, 49 nerasta, 1.287 rasplodnih krmača, 6.065 prasadi, 1.866 svinja u tovu, 46 ovnova, 195 ovaca, 921 jagnje, 5 jaraca, 208 koza, 11 jaradi, 4 magarca.

Tradiciju uzornog gazdovanja Rumskog vlastelinstva, likvidiranog agrarnom reformom, na neki način, nastavilo je gazdinstvo rumskog Jevreja Šandora Fišera. Na njemu su se, na površini od 300 jutara oranice, gajile pšenica, rumski zuban, šećerna repa, krmno bilje, lucerka, ozima i proletnja graorica. Stočni fond su činili: 8 pari konja, 60 grla rogate marve, 40 krmača sa podmlatkom i oborom od 100 svinja fajferica, 25 krava muzara simentalske pasmine, 6 prvoklasnih steonih krava nabavljenih na budimpeštanskoj izložbi… Stoka je bila smeštena u modernim stajama, sa provetravanjem i vodovodom.

Pored Fišerovog, postojali su i drugi salaši u široj okolini Rume. Uoči Drugog svetskog rata salaše su imali: Jozef Nagl (Cerje – Radinački drum), Ilija Jovanović (Kraljevački drum), Dušan Lovrenski (prema Vognju do pruge), Dušan Ostojić, (prema Vognju do pruge), Bek (Žirovac), Jos (Žirovac prema Jarčini), Petar Stojaković (Žirovac – Buđanovački drum), Jakob Koh (Žirovac), Miloš Adnađević (Zlatara), Branko Jovanović (Zlatara), Minih (Zlatara), Luka Georgijević (M. Radinci), Biorac (M. Radinci), Veljko Georgijević (M. Radinci), Filip Hercog (Žarkovac); Katolička crkva (Žarkovac), Ladislav Jančo (Šatrinci), Dedouh (Kipovi), Dušan Šević (Subotište), Branko Šatrić

(Erem), Branko Spajić (Erem), Branko Košutić (Erem), Josip Dajč (Erem), Svetolik Malenković (Erem), Bajić-Jarić (Erem), Purgarka (Erem), Živan Vesković (Stejanovci), Jovan Đurišić (Pavlovci)…

Objekat na Fišerovom salašu

Veliki deo zanatske i industrijske proizvodnje odvijao se na sirovinskoj bazi zasnovanoj na razvijenoj poljoprivredi. Iako je industrijalizacija Rume bila uveliko u toku, najveći deo potreba Rumljana i stanovnika okolnih mesta podmirivale su zanatlije svojim proizvodima. Sa oko 350 registrovanih zanatskih radnji, ispred Rume su bili samo Novi Sad, Subotica i Sombor. Među zanatlijama najbrojniji su bili krojači i krojačice, berberi, opančari, kovači, stolari, zidari, kolari, pekari, mašinbravari, papudžije, limari, sobolikari, užari, šeširdžije… Prema Zakonu o radnjama iz 1931. godine, Ruma je pripadala Zanatskoj komori u Beogradu. Početkom 30-tih godina rumske zanatlije su dobile "Dom Srba zanatlija", gde su, pored ostalih prostorija, bile smeštene zanatlijska biblioteka i čitaonica.

Prema podacima iz 1921-22. godine u Rumi su se nalazila sledeća industrijska postrojenja: Sredotočna pecara žeste, Velepecara i

veleprodaja žestokih pića (Eduard Herceg), paromlin braće Rig, Rumski paromlin (Brendl & co), Rumsko paromlinsko društvo, mlin Štajnera i Vesla, Brendl Jos. & So, Komanditno društvo za proizvodnju sapuna i hemijsko-tehničkih proizvoda, Tvornica za proizvodnju hemijsko-tehničkih proizvoda (Brendl i sin), Mašinsko-tehnička radiona i tvornica novih mašina (Štajner L. i Trojan), mašinska radionica Pavla Topolskog i Tiskara i knjigoveznica Roberta Veningera.

Franc Pinc je u Orlovićevoj ulici imao fabriku cipela, koja je 1941. godine zapošljavala 90 radnika, sa proizvodnjom od 250 pari obuće dnevno. Pred Drugi svetski rat Andreas Hercog je osnovao fabriku kože, u trospratnom objektu, sa 20.000 kvadratnih metara površine. Tu su još i: livnica Martina Lincnera, fabrika sirćeta Georga Hercoga, firma "braća Janes" koja je izrađivala noževe, fabrika “Benol” Firsta i Pomermajera, sa proizvodnjom lekova, boja i drugih hemijskih preparata, fabrika plavog kamena braće Vagner, fabrika nameštaja braće Vajs, kao i ona u vlasništvu Štefana Brauna i Šmea.

Кожара

Tekstilnu industriju su praktikovali: braća Hranisavljević (trikotaža i predionica), Vasa Petrović (češljaona vune), Kurt Servaci (ženske svilene marame), Petar Isajlović (trikotaža “Zvono”), Paul Lincner (kudeljara) i kudeljara Sremskog saveza proizvođačkih zadruga.

Među ciglanama, najveća je bila Tašnerova (na putu prema Stejanovcima), sa povećanim obimom proizvodnje i asortimanom proizvoda. Pored njegove, u to vreme postojale su Stajićeva, Lenerova (u Borkovačkoj dolini), Rauševa (Sodol) i ciglana Štajnera i Vesla.

Posle Prvog svetskog rata osnovana je štamparija “Venac” Ivana Cvejića (u zgradi današnjeg Muzeja), zatim, štamparija Katinke Petrović, kao srpske štamparije, dok su Nemci još uvek imali svoju (zgrada u

Železničkoj ulici preko puta nekadašnjeg Magistrata), koju je vodio Robert Veninger.

Firstovu fotografsku radnju su preuzeli “Hanga” i “Hodina”, a pored nje radile su i fotografske radnje “Hejna”, "Miler”, soboslikara Koče Vanđelovića i Stevana Burnaća.

Između dva svetska rata u Rumi je stalno radilo preko stotinak trgovačkih firmi. Preciznije, početkom 30-tih godina u Rumi je postojalo 159 trgovačkih radnji. Najviše je bilo trgovina mešovitom robom, dok je bilo i specijalizovanih radnji poput gvožđara, staklara, knjižara, prodavnica alkoholnih pića, kože, boja, bombona, odevnih predmeta i ogreva. Pored Sokolskog doma, u Orlovićevoj ulici, nalazila se ribarnica, gde su ribu, nanizanu na kanap ili vrbin prut, prodavali trgovci iz Rume i Iriga.

Tih godina u Rumi se moglo obedovati i popiti piće u 83 ugostiteljske radnje. One su bile razvrstane na kafane, kojih je bilo i najviše (27), bifee (21), gostione (13), krčme (11), svratišta (5) i restorane (2). U taj broj ulaze i dva hotela različite kategorije (“Orao” i “Kruna”), kao i dva objekta za smeštaj, “Imperijal” i Železnička gostiona.

Najviše trgovačkih radnji su i dalje imali Srbi, dok su rumski Nemci u svom vlasništvu imali jednu trećinu trgovina. Prodavala se i kupovala najrazličitija roba: sve vrste životnih namirnica, odevni predmeti i tekstil, nameštaj, staklo i porcelan, alatke, tehnička roba, drvna građa, gorivo, knjige i kancelarijski materijal, satovi i draguljarska roba, lekovi… Glavna trgovačka roba na veliko i dalje je bilo žito. U ovom periodu, u Rumi je bilo sedam trgovina žitom, a najveće su držali Nemci Šme i Volf. Cvetala je i trgovina stokom, naročito svinjama. One su na železničkoj stanici tovarene u vagone i odvožene za veće gradove Jugoslavije. Svinjske obore van Rume imali su između ostalih porodice Šatrić, Ostojić, Zdravković, Hranisavljević i druge.

Posle Prvog svetskog rata u Rumi je osnovano Srpsko trgovačko udruženje, koje je 1932. godine preraslo u jedinstveno Udruženje trgovaca za grad i srez Rumu. U trgovačkim društvima su najznačajniju ulogu imali Vića Grujić, Mirko Bajić, Branko Spajić, Anton Hofman, Anton Servaci i drugi. Rumski trgovci i ostali privrednici su imali i svoje “Rumske privredne novine - list za narodnu prosvetu i privredu”.

Tokom celog međuratnog perioda redovno su održavani vašari i pijace. Vašar je i dalje održavan četiri puta godišnje, a pijace sredom i subotom. Na jedan vašar održan 10. oktobra 1930. godine doterano je: volova - 743 (prodato 70), krava - 453 (120), teladi - 55 (20), junica - 135

(19), junaca - 187 (22), bikova - 18 (4), konja - 660 (68), kobila - 774 (62), ždrebadi - 102 (6), ovaca - 535 (161), koza - 19 (0), svinja - 1551 (148), prasica - 404 (69) i magaraca - 19 (0). Za uređenje vašarišta i pijace išla su sredstva dobijena od raznih dažbina koje su ubirane tom prilikom ("pijacovina", "mostovina", "kantarevina", "vašarske pristojbe" - od stoke, šatre i sl.). Pored toga, sredstva dobijena od "pijacovine" korišćena su za komunalne potrebe, naročito za održavanje higijene grada.

Izbijanje Drugog svetskog rata omelo je opštinske planove, koji su vodili daljem unapređenju trgovine. Tu se na prvom mestu misli na izgradnju moderne tržnice u dvorištu stare škole (prostor iza zgrade Muzeja, do ulice JNA) i kvantaške pijace na Trgu kraljice Marije (Veliki park).

Кућа породице Остојић

Pored starih, pojavile su neke nove banke i novčani zavodi u Rumi, poput Srpske sremske banke i Banke za obrt i industriju – filijala u Rumi.

Među mnogobrojnim zadrugama, najbrojnije su bile one poljoprivredne: Zemljoradnička stočarsko-žitarska zadruga, Zadružna centrala poljoprivredno-proizvođačkih i nabavljačkih zadruga, Sremsko poljoprivredno društvo, Agrarna zajednica kao zadruga sa ograničenim jemstvom u Rumi (Agrarna kreditna zadruga Ruma), Sremsko poljoprivredno društvo kao zadruga s.o.j. Ruma, Zemljoradničko kreditna i gospodarska zadruga "Seljačka ispomoć" s.o.j. Ruma, "Njemačka poljoprivredno-nabavljačka proizvođačka zadruga s.o.j. Ruma", Treća srpska zemljoradnička zadruga s.o.j. Ruma (Srpska zemljoradnička zadruga s.o.j. Ruma), Zadruga za gajenje i iskorišćavanje svinja s.o.j. Ruma, Sremski savez žitarskih, stočarskih i ostalih poljoprivredno proizvođačkih zadruga Ruma, Sremska oblasna poljoprivredna stočarska zadruga s.o.j. Ruma, Sremska oblasna poljoprivredna zadruga za proizvodnju i preradu šećerene repe i ostalog industrijskog bilja s.o.j. Ruma (Sremska poljoprivredna zadruga za proizvodnju i preradu industrijskog bilja s.o.j. Ruma), Oblasna privredna zadruga za unovčenje seljačkih proizvoda Ruma, Oblasna zemljoradničko-žitarska zadruga s.o.j. "Samopomoć" Ruma, Sreska proizvođačko potrošačka zemljoradnička zadruga s.o.j. Ruma…

Od ostalih to su: Zanatska zadruga za grad i srez rumski s.o.j. Ruma, Nabavno proizvodna i prodajna zadruga nemačkih obrtnika s.o.j. Ruma, Radničko nameštenička potrošačka zadruga s.o.j. Ruma, Građevinska zadruga Ruma, Zadružna banka kao zadruga u Rumi, Hrvatska seljačka štedovna i zajmovna zadruga s.o.j. Ruma, Rumska hrvatska seljačka zadruga (Kreditna hrvatska seljačka zadruga s.o.j. Ruma), Zadružni dom zadruga Kralja Aleksandra I, s.o.j. Ruma, Zadruga državnih službenika za nabavku kredita s.o.j. Ruma (Kreditna zadruga državnih i samoupravnih službenika s.o.j. Ruma), Zadruga za nabavku električne struje s.o.j. Ruma…

Duga i zapažena tradicija rumskog školstva nastavljena je i u novim okolnostima, nastalim posle Prvog svetskog rata. Prema Zakonu o narodnim školama iz 1929. godine, škole su postale državne ustanove čiji je zadatak da đake, putem nastave i vaspitanja, obrazuju u duhu državnog i nacionalnog jedinstva i verske tolerancije. Nastavni predmeti su bili: verska i moralna nastava, nacionalni jezik, nacionalna istorija sa najvažnijim momentima opšte istorije, geografija, računanje i geometrija, nauka o prirodi, praktično učenje prema potrebama sredine, nauka o zdravlju, nauka o domaćinstvu, ručni rad sa naročitim osvrtom na

nacionalne motive, crtanje, lepo pisanje, pevanje, telesno vaspitanje i sokolski sistem. Uspeh se vrednovao sa: 5 – odličan, 4 – vrlo dobar, 3 – dobar, 2 – slab i 1 – rđav. Posle 1925. godine nadzor nad školama je preuzelo Ministarstvo za prosvetu u Beogradu, a Ruma je bila sedište sreskog inspektora za narodne škole.

Učenici u rumskim školama su bili razvrstani po veroispovesti. Srpska deca su pohađala srpsku, a katolici nemačku školu. Tako je bilo do 1930. godine od kada su hrvatska, mađarska i jevrejska deca morala da pohađaju državnu jugoslovensku narodnu školu "Kralj Petar Prvi", a nemačka "Državnu narodnu školu Kralj Aleksandar Prvi, nemački odel". U toj školi, od prvog do četvrtog razreda nastava je bila na nemačkom jeziku, osim nacionalnih predmeta, koji su predavani na službenom državnom jeziku, a od petog do osmog, celokupna nastava se odvijala na zvaničnom jeziku zemlje.

Prvi maturanti Rumske gimnazije sa direktorom i profesorom

Pored osnovnih i stručnih škola (šegrtska i ženska stručna škola), najznačajnija školska ustanova u Rumi je bila gimnazija. U toku Prvog svetskog rata gimnazija jedno vreme nije radila, pošto je u njoj bila

smeštena vojna bolnica. Posle rata nastava u gimnaziji je normalizovana. Pohađa je sve veći broj učenika oba pola i svih nacija, a brojniji je i nastavnički kadar. …

Naročito su bile raznolike vannastavne aktivnosti učenika. One su se odvijale u okviru gimnazijskih društava: Ferijalni savez, Steg izvidnika i planinika, Podmladak društva Crvenog krsta, Društvo za pomaganje siromašnih a vrednih učenika, Kolo trezvene mladeži, Zajednica doma i škole, Podmladak Jadranske straže, Jedriličarska grupa Aero kluba "Fruškogorski zmaj", "Fruškogorac" – fudbalski klub nemačkih đaka rumske gimnazije (ranije "Zigfrid")… Naročito je bilo aktivno literarno udruženje "Obrazovanost" sa svojom bibliotekom i čitaonicom. Gimnazijski hor je nekad dostizao i do 150 članova, a horovođa je bio Branko Cvejić. Na plesnim tečajevima se učilo kolo, vranjanka, polka, valcer, kadril, tango, fokstrot… Zabeleženo je da se "skoro svakih 5-6 dana" održavala neka priredba, zabava i sl. Dolazili su mađioničari, hipnotizeri, lutkari, gimnastičari…, organizovane su izložbe učeničkih likovnih radova, poljoprivredne izložbe, prikazivani prigodni filmovi, obeležavani praznici (Štrosmajerov dan, Zrinjsko-Frankopanska proslava, Vidovdan i Sveti Sava) i drugo.

Knjige gimnazijskih oglasa oslikavaju njenu svakodnevnicu i duh tadašnjeg vremena.

Đacima je zabranjeno da idu u svečare, jer to je dužnost njihovih roditelja. Ne poštuje se svetitelj ako se tom prilikom đaci opiju i prave razne izgrede.

Zabranjeno je učenicima nižih razreda ići u park.

Učenik 3. razreda Borkovac Svetozar isključen je na jednu godinu pošto je pokazao "krajnju prostotu" kada je poljubio svoju saučenicu.

Đaci puše u klozetu, zbog pušenja će biti isterani iz škole.

Ravnateljstvu je priopšteno da članovi nogometnih klubova kada igraju na ledinama izgovaraju takve psovke na opšte zgražavanje prolaznika, zato "kapetani" od svih klubova moraju da dođu u ravnateljsku pisarnicu i donesu popis svojih članova, jer ako se tome ne učini kraj smanjiće se nekima ocene iz vladanja na "nedolično", a klubovi će se rasturiti.

Đaci pretresaju džepove kaputa u hodnicima i kradu iz njih, zato je zabranjen izlaz za vreme časova, a da fiziološke potrebe obavljaju za vreme odmora.

Učenicima je zabranjeno ići u kino i na druge ne-đačke predstave. Kino predstave nisu podesne da oplemenjuju dušu gledaoca. Kasnije je to dopušteno samo učenicima 7. i 8. razreda i to dok su dobrog vladanja. Dozvoljeni su verski komadi i oni koje uprava preporuči.

Učenici mogu da budu u gradu samo do 9 sati uveče. Primećeno je da donose u školu razne političke i pornografske novine, “Figaro” i “Đavo”. Ako se sazna da učenici čitaju i sarađuju u ovim novinama biće kažnjeni, pa čak isključeni iz škole.

Zabranjeno pozdravljanje sa “ljubim ruke”, već samo skinuti šešir i blago se nakloniti.

Haljina kod učenica viših razreda mora biti 20 cm ispod kolena, a nižih 10 cm, a svi đaci moraju nositi francuske kape (beretke).

Đaci fudbaleri i članovi sportskih udruženja smeju igrati samo u određene dane i sate i to ne van Rume.

Za klevetu nastavnika i za “pohađanje” kafane đaci su kažnjavani sa 2 godine isključenja iz Gimnazije.

Učenicima je zabranjeno da učestvuju u raznim javnim i tajnim sportsko-gimnastičarskim društvima i organizacijama koje imaju separatističku, plemensku i versku tendenciju protiv narodnog i državnog jedinstva.

U Gimnaziji je bilo dosta pristalica Ljotićevog pokreta (“nacionalna omladina”) kako među učenicima, tako i među profesorima. Na literarnim sastancima i u drugim prilikama često su izbijali polemički, pa i fizički sukobi između nacionalista i pristalica levičarskih ideologija (komunista), takođe veoma zastupljenih u školi. Povremeno su iz Ministarstva prosvete u gimnaziju upućivani inspektori, a nakon istrage politički nepodobni đaci su izbacivani, a profesori premeštani.

Kulturni život u Rumi 20-tih i 30-tih godina XX veka se odvijao na sličan način i od strane sličnih aktera kao i u prethodnom periodu. Još uveku su aktivni Srpsko pevačko društvo, Rumska nemačka čitaonica, Hrvatska čitaonica, Srpska ženska dobrotvorna zadruga, Nemačko pevačko i muzičko društvo, Katoličko dobrotvorno gospojinsko društvo, Srpska čitaonica… U međuvremenu su osnovani: Kolo srpskih sestara, Kraljevski jugoslovenski Aero-klub “Naša krila”, Podružnica planinarskog društva "Fruška gora", Lovačko društvo, Udruženje četnika, Društvo prijatelja Francuske, turističko društvo “Priroda”, Švapsko-nemačko kulturno društvo (Kulturbund), Izraelska zadruga gospođa… Delegacija Kola srpskih sestara predala je princezi Jeleni ćilim za zid od čiste svile sa likom kralja Petra Prvog.

Pisanim testamentom dr Žarka Miladinovića i usmenim testamentom njegove žene Milene, osnovana je zadužbina “Srpski dom”. Imovina zadužbine se sastojala od parcele sa kućom i gotovine. U kuću se se smestila srpska društva.

Prvi tonski film u Rumi prikazan je 1930. godine, a tadašnji bioskopi su se nazivali: "Apolo", "Olimpija", "Rojal", “Central” i “Evropa”.

Na rumskom hipodromu

U Rumi je izlazilo više novina koje su se bavile lokalnim prilikama na razne teme. To su: "Srpski pčelar", "Sokolska zastava", "Vesnik sokolskog društva Ruma", "Glasnik sokolskog doma Ruma", "Sremski sportski list", zatim, "Podrinjska demokratija" i "Narodna misao" (oba politička lista), "Sremski glasnik" (list za prosvetu i ekonomiju), "Zastava" (list trgovačke omladine), "Sremski zadrugar", "L' Orient Journal", "Sremski glasnik".

Za ono vreme u Rumi se odvijao bogat sportski život. Njegovi nosioci su bili Sokolsko društvo i fudbalski i drugi sportski klubovi.

Sokolsko društvo, sa više stotina članova, učestvovalo je na sletovima u Beogradu, Skoplju, Ljubljani, Pragu, Sarajavu, Zagrebu, a pet njegovih članova na sletu u Parizu. U okviru društva radile su zdravstvena, pozorišna, lutkarska i sekcija za narodno prosvećivanje. Imali su podružnice u Platičevu, Vognju, Buđanovcima i Hrtkovcima. Tridesetih godina društvo je dobilo svoju zgradu u Orlovićevoj ulici, preko puta nekadašnjeg vlastelinskog dvora.

Još 1916. godine osnovano je Nemačko gimnastičko društvo u Rumi. Društvene vežbe su se odvijale na placu za jahanje, na uglu

Vrdničke i Stevanove ulice (V. Dugošević). Krajem 30-tih godina sagrađena je gimnastička zgrada na uglu ulice JNA i Partizanske.

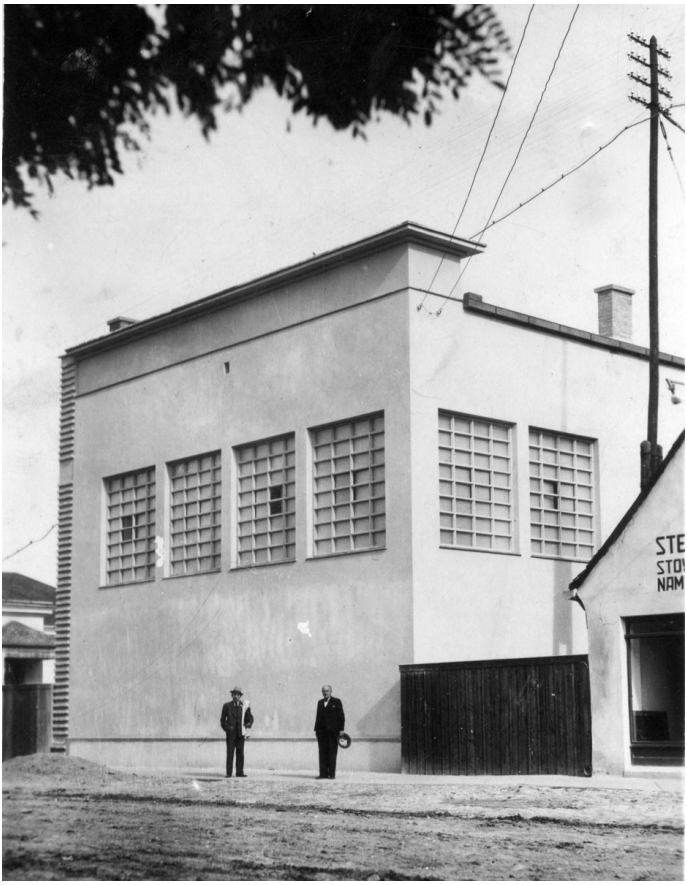

Sokolski dom

Od ostalih sportskih društava treba pomenuti: fudbalski i lakoatletski klub “Rumski šport klub” (osnovan od omladinaca – akademaca 1919. godine), "Sport klub Železničar" (teren na kraju Železničke ulice), sportski klub “Sparta” (fudbalska, atletska sekcija i hazena, teren na kraju Orlovićeve ulice), fudbalski klub "Zvezda" (teren u Jelenačkoj ulici), fudbalski klub "Sremac" (teren na livadi kod Zmaj Jovine škole), "Radnički sportski klub", "Tenis klub", kuglaški klub “Fruška gora”, Streljačka družina (strelište u Jelencima). Hazena za žensku mladež se igrala na Starom vašarištu. Na uglu Orlovićeve i

Stevanove ulice Hondl je napravio klizalište, a izdavao je i skije za skijalište u Borkovačkoj dolini.

Fudbaleri "Sparte" iz Rume

Treba pomenuti da su se i tada navijačke strasti rasplamsavale u vreme lokalnih derbija. O jednom takvom incidentu je pisala i lokalna štampa.

Tokom utakmice između Sparte iz Rume i Građanskog iz Mitrovice, 1931. godine, najpre je došlo do obračuna među samim igračima. Kasnije su se uključili i navijači sa spremljenim štapovima. Rumljanin Lazar Pauković hteo je da se nožem razračuna sa Mitrovčanima, ali su ga redari odveli u policiju, gde je ovaj nastavio da preti. Igrači Sparte (Đoka Jovanović, Nikola Jovanović i Canko Šimulak) hteli su štapovima da napadnu Mitrovčane, dok je navijač Negovan Jovanović uzeo sekiru. Slično su se ponašali i građani Spasa Tomić i drugi. Rulja je navalila kamenjem i blatom. I sam sreski pristav Boško Dekanski, koji je o ovome pisao i kritikovao nemile događaje, zadobio je udarac tom prilikom. Rumljani su polupali stakla na autobusu gostiju. Pri povratku, Mitrovčani su opet dočekani kod Karakaševića i opet je stradao autobus. Tada je uhapšen 18-godišnji Mocika Osvald.

Na redovnoj sednici trgovinskog zastupstva 1930. godine usvojen je Statut o uređenju zdravstvene službe na području samostalne zdrav-

stvene stanice opštine rumske. Prema njemu, osoblje ove službe činili su opštinski lekar, jedan bolničar, sestre pomoćnice i dve kvalifikovane babice. Opština je dužna da svoje siromašne stanovnike besplatno leči u bolnici, tj. za njih plaća bolničke troškove. Dužnost opštinskog lekara je da besplatno leči siromašne stanovnike, a ostale po propisanim taksama.

Dom narodnog zdravlja

Prema izveštaju Gradskog poglavarstva, Ruma je 1941. godine na 13.398 stanovnika imala dva državna i jednog opštinskog lekara, jednog lekara u opštinskom uredu, pet privatnih lekara, tri zubara i tri zubotehničara, jednog nediplomiranog lekara, jednog bolničara i pet babica i pet pripadnika drugog medicinskog osoblja. U periodu između dva svetska rata lekari su bili: Ljudevit Dedouh, Dušan Dima, Mavro Fišer, Vilim Libiš, Đorđe Maksimović, Jovan Mišković, Dragan Peter, Dušan Petrović i Slavko Rehnicer, Vasa Vukadinović, Stevan Suvajdžić, Svetolik Malenković, Aleksandar Ćirilović, Franc Koh, i Stanko Menges. Apoteke su držali Josip Plivelić, Josip Hondl i Edo Hus.

***

Početak Drugog svetskog rata 1939. godine, Ruma je dočekala kao jedan od centara nemačke nacionalne manjine u Kraljevini Jugoslaviji. Dve godine ranije, nacistička Nemačka je objavila zaštitu svoje manjine u drugim zemljama. U gradu su započele pripreme za zaštitu stanovništa u predstojećem ratu. Ustanovljen je mesni odbor za zaštitu od napada iz vazduha. Referent za vazdušnu odbranu u Rumi upućen je u Sremsku Mitrovicu radi upoznavanja sa potrebom podizanja skloništa od napada iz vazduha. Plan je bio da se za javnu upotrebu stanovništva izrade četiri zaštitna rova (za po 24 lica), i to na praznom placu u ulici Kralja Petra ("Mali park"), na pijaci do katoličke crkve, na Starom vašaristu ("Veliki park") i voćnjaku iza škole Kralj Aleksandar (OŠ " Zmaj Jova Jovanović "). Kraljevska banska uprava Dunavske banovine je odobrila sredstva za izgradnju ovih rovova. Gradsko poglavarstvo 1940. godine je naručilo štampanje 3.000 uputstava za zaštitu od vazdušnog napada. Obavljen je pregled i popis podruma pogodnih za sklonište. Štab vazduhoplovne vojske doneo je odluku da se teren južno od Rume proglasi za pomoćni aerodrom.

Na drugoj strani, polovinom marta 1941. godine, Rumu je posetio tadašnji predsednik vlade Kraljevine Jugoslavije Dragiša Cvetković. Prisustvovao je sveslovenskom kostimiranom balu u organizaciji Srpske ženske dobrotvorne zadruge. Pokrovitelj zabave je bila Mara Cvetković, predsednikova supruga, rodom iz rumske porodice Nikolajević.

Nedugo potom, 25. marta, isti ministar je potpisao pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu. Nakon pada vlade Cvetković-Maček i preuzimanja vlasti od strane kralja Petra II, 27. marta su u Rumi, kao i u drugim gradovima, održane demonstracije podrške novoj vlasti, koja je odbacila Trojni pakt. Tom prilikom je više hiljada građana defilovalo rumskim ulicama. Držani su govori, pevane rodoljubive pesme, uzvikivane parole ("Živeo kralj Petar", "Bolje grob, nego rob", "Branićemo zemlju") i slično. Rumski Nemci nisu učestvovali u demonstracijama. Među njima je već nekoliko godina delovala nacionalsocijalistička propaganda. Lokalne i vojne vlasti su imale informacija o antidržavnom delovanju delova nemačke manjine u Rumi i nastojale su da hapšenjima, proterivanjima i sličnim merama suzbiju ovu subverzivnu aktivnost.

Predsednik vlade Dragiša Cvetković
na Sveslovenskom balu u Rumi, marta 1941.

Napad Nemačke i njenih saveznika na Kraljevinu Jugoslaviju započeo je 6. aprila 1941. godine. Već posle nekoliko dana, 12. aprila, nemačka vojska je ušla u nebranjenu Rumu. Rumski Nemci su spremno dočekali svoje sunarodnike, stavivši im se na raspolaganje. Ubrzo je u gradu uspostavljena okupatorska vlast, u kojoj su uzeli učešće i rumski Nemci, koji su tada činili preko 50% stanovništva. Tokom celog rata u Rumi su se nalazile znatne nemačke vojne snage, koje su, između ostalog, obezbeđivale važne komunikacije koje su ovuda prolazile. Uz regularnu vojsku, po potrebi mobilisani su i domaći Nemci. Uz to, bilo je i nekoliko stotina domobrana. Pošto je Srem ušao u sastav novoformirane Nezavisne države Hrvatske, došlo je do spora oko preuzimanja vlasti u gradu između Nemaca i ustaša, koje nisu imale uporište u gradu. Iako su sporadična trvenja nastavljena tokom celog rata, vlast je ipak pripala Nemcima, na čelu sa Stefanom Tašnerom - gradonačelnikom. Jedna od prvih mera novih vlasti bila je proterivanje kolonista dobrovoljaca u Prvom svetskom ratu. Već u aprilu 1941. godine, njima je naloženo da u najkraćem roku napuste Rumu, sa imovinom koja je mogla da stane u jedna zaprežna kola, uz dva konja i jednu kravu. Slično su prošli i stanovnici Žarkovca. Preimenovane su rumske ulice, tako da je Ulica Kralja Petra (Glavna) postala Ulica Adolfa Hitlera, Kralja Aleksandra

(Železnička) - Ulica Ante Pavelića, Ivanova (JNA) ulica - Hauptmana Meningena, Stevanova (Veljka Dugoševića) ulica - Hermana Geringa…

Demonstracije 27. marta u Rumi

U prvim danima okupacije u Rumi se nalazilo nekoliko stotina Jevreja, što starosedelaca, što emigranata proteranih iz drugih zemalja pod nacističkom okupacijom. Kao i u drugim krajevima, dolaskom Nemaca u Rumu, započelo je sistematsko uništavanje Jevreja. Započelo je pljačkanje njihove imovine, zatim je sravnjena sa zemljom njihova bogomolja (sinagoga) u Ivanovoj ulici, a završilo se hapšenjima i deportovanjem u koncentracione logore. Posle 1942. godine u Rumi više nije bilo Jevreja.

U prvim danima okupacije skoro da i nije bilo žrtava među srpskim stanovništvom. Dolazilo je do otpuštanja Srba činovnika u opštinskim službama, pojedinačnih hapšenja viđenijih građana i pljačkanja njihove imovine. Povremeno je sprovođena mobilizacija stanovništva u domobransku vojsku. Međutim, odziv je bio slab, u martu 1942. godine od 140 pozvanih odazvalo se samo 9. Slično je bilo i sa odlaskom na prisilan rad u Nemačku.

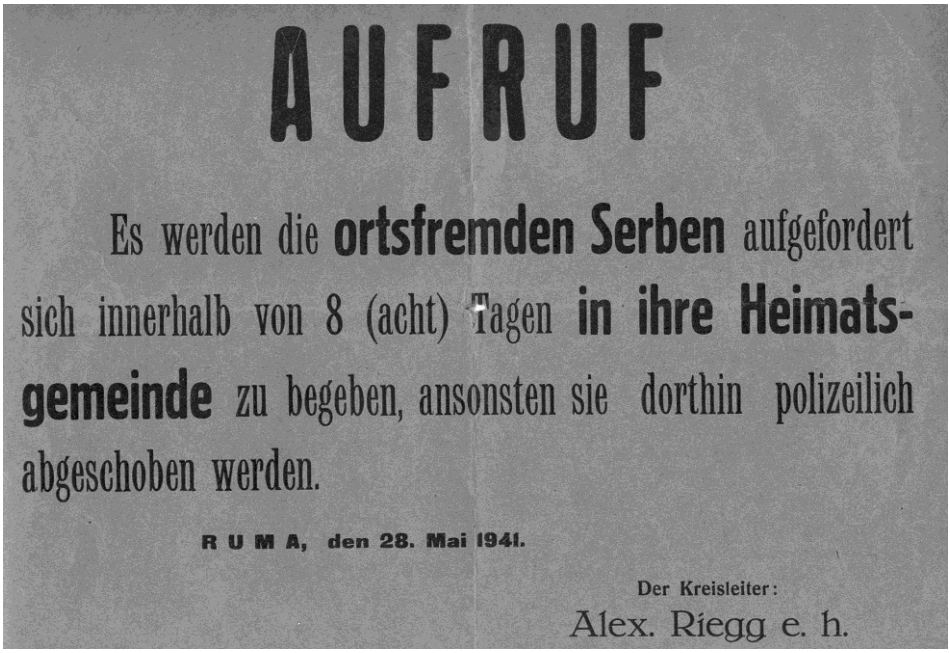

AUFRUF

Es werden die **ortsfremden Serben** aufgefordert sich innerhalb von 8 (acht) Tagen **in ihre Heimats-gemeinde** zu begeben, ansonsten sie dorthin polizeilich abgeschoben werden.

RUMA, den 28. Mai 1941.

Der Kreisleiter:
Alex. Riegg e. h.

Naredba za iseljenje iz Rume Srba kolonista

Prvi znaci otpora okupatorskoj vlasti u Rumi i okolini došli su od strane malobrojnih pripadnika i simpatizera legalne Komunističke partije. Njihove akcije su postale organizovanije i masovnije posle napada Nemačke na Sovjetski Savez 22. juna 1941. godine. Započelo se sa prikupljanjem oružja i drugog materijala za oružanu borbu, izvođene su sabotaže i diverzije (sečenje telefonsko-telegrafskih stubova, uništavanje neprijateljske imovine, spaljivanje opštinskih knjiga, rasturanje letaka sa pozivom na borbu…).

Na ove akcije vlasti su odgovorile hapšenjima, najpre komunista i njihovih simpatizera, a onda i drugih građana koje su zadržavali kao taoce. Taoci su bili smešteni na više lokacija (na prostoru nekadašnje sinagoge i u magacinima u blizini železničke stanice – za Rome), dok su isleđivanja obavljana u zatvoru smeštenom u Skopalovoj kući u Ivanovoj ulici.

Sve veći broj Rumljana se pridružuje partizanima na Fruškoj gori, sa kojima su Rumljani odranije održavali kontakte. Nakon jedne partizanske akcije, u kojoj je ubijeno nekoliko nemačkih vojnika, komandant oružanih snaga u Sremu je 6. juna 1942. godine izdao

proglas u kome se kaže da će se za svakog ubijenog ili ranjenog Nemca (vojnika ili pripadnika nemačke manjine) preduzeti mere najoštrije odmazde. Isto je važilo i za sabotaže, diverzije i druge akcije, naročito protiv imovine državne.

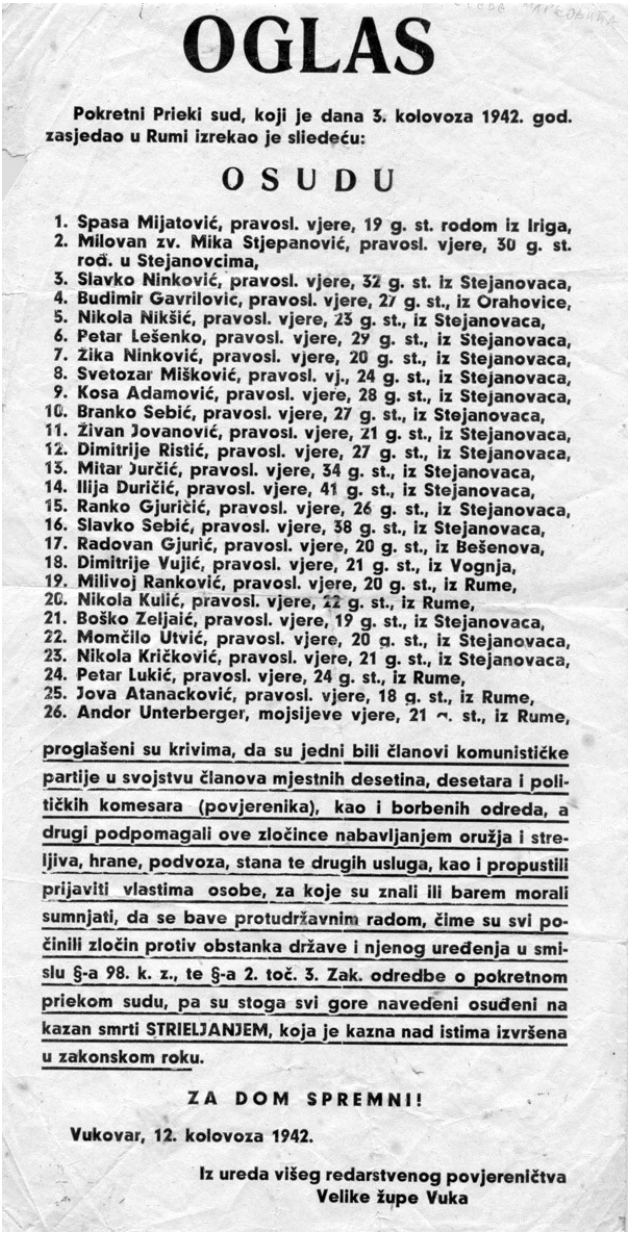

OGLAS

Pokretni Prieki sud, koji je dana 3. kolovoza 1942. god. zasjedao u Rumi izrekao je sliedeću:

O S U D U

1. **Spasa Mijatović, pravosl. vjere, 19 g. st. rodom iz Iriga,**
2. **Milovan zv. Mika Stjepanović, pravosl. vjere, 30 g. st. rod. u Stejanovcima,**
3. **Slavko Ninković, pravosl. vjere, 32 g. st. iz Stejanovaca,**
4. **Budimir Gavrilović, pravosl. vjere, 27 g. st., iz Orahovice,**
5. **Nikola Nikšić, pravosl. vjere, 23 g. st., iz Stejanovaca,**
6. **Petar Lešenko, pravosl. vjere, 29 g. st., iz Stejanovaca,**
7. **Žika Ninković, pravosl. vjere, 20 g. st., iz Stejanovaca,**
8. **Svetozar Mišković, pravosl. vj., 24 g. st., iz Stejanovaca,**
9. **Kosa Adamović, pravosl. vjere, 28 g. st., iz Stejanovaca,**
10. **Branko Sebić, pravosl. vjere, 27 g. st., iz Stejanovaca,**
11. **Živan Jovanović, pravosl. vjere, 21 g. st., iz Stejanovaca,**
12. **Dimitrije Ristić, pravosl. vjere, 27 g. st., iz Stejanovaca,**
13. **Mitar Jurčić, pravosl. vjere, 34 g. st., iz Stejanovaca,**
14. **Ilija Duričić, pravosl. vjere, 41 g. st., iz Stejanovaca,**
15. **Ranko Gjuričić, pravosl. vjere, 26 g. st., iz Stejanovaca,**
16. **Slavko Sebić, pravosl. vjere, 38 g. st., iz Stejanovaca,**
17. **Radovan Gjurić, pravosl. vjere, 20 g. st., iz Bešenova,**
18. **Dimitrije Vujić, pravosl. vjere, 21 g. st., iz Vognja,**
19. **Milivoj Ranković, pravosl. vjere, 20 g. st., iz Rume,**
20. **Nikola Kulić, pravosl. vjere, 22 g. st., iz Rume,**
21. **Boško Zeljaić, pravosl. vjere, 19 g. st., iz Stejanovaca,**
22. **Momčilo Utvić, pravosl. vjere, 20 g. st., iz Stejanovaca,**
23. **Nikola Kričković, pravosl. vjere, 21 g. st., iz Stejanovaca,**
24. **Petar Lukić, pravosl. vjere, 24 g. st., iz Rume,**
25. **Jova Atanacković, pravosl. vjere, 18 g. st., iz Rume,**
26. **Andor Unterberger, mojsijeve vjere, 21 g. st., iz Rume,**

proglašeni su krivima, da su jedni bili članovi komunističke partije u svojstvu članova mjestnih desetina, desetara i političkih komesara (povjerenika), kao i borbenih odreda, a drugi podpomagali ove zločince nabavljanjem oružja i streljiva, hrane, podvoza, stana te drugih usluga, kao i propustili prijaviti vlastima osobe, za koje su znali ili barem morali sumnjati, da se bave protudržavnim radom, čime su svi počinili zločin protiv obstanka države i njenog uređenja u smislu §-a 98. k. z., te §-a 2. toč. 3. Zak. odredbe o pokretnom priekom sudu, pa su stoga svi gore navedeni osuđeni na kazan smrti STRIELJANJEM, koja je kazna nad istima izvršena u zakonskom roku.

ZA DOM SPREMNI!

Vukovar, 12. kolovoza 1942.

Iz ureda višeg redarstvenog povjereničtva
Velike župe Vuka

Oglas o streljanim taocima u Rumi 1942.

U leto 1942. godine započeta je velika ofanziva usmerena na suzbijanje oslobodilačkog pokreta na teritoriji Srema. Paralelno sa vojnom ofanzivom tekla je i akcija Pokretnog prekog suda protiv civilnog stanovništva, kojom je rukovodio Viktor Tomić. Ruma je bila jedan od sabirnih centara u koje su se dovodili taoci iz celog Srema. U tom periodu je izvršeno nekoliko streljanja nedužnih ljudi iz okolnih sremskih sela, ali i onih iz Rume. Najmasovnije se dogodilo 15. avgusta kada je na "Rupama", severoistočno od mesta, streljano 95 lica. U Rumi su pogubljenja obavljana i na pravoslavnom groblju. Prema nemačkim izveštajima u Rumi je bilo 734 hapšenja, "do sada" je 166 ljudi osuđeno na smrt, a 265 poslato u koncentracioni logor. Ovo, ipak, nije sprečilo Rumljane da nastave borbu protiv okupatora.

U Rumi je u leto 1943. godine ugovorena prva razmena zarobljenika između narodnooslobodilačke i nemačke vojske. Razmena je ubrzo i obavljena na putu Ruma – Stejanovci, gde je danas spomenik "Most razmene". Početkom 1944. godine, sve češće su se nad Rumom čuli savezнички avioni koji su iz Italije leteli prema nemačkim bazama u Mađarskoj i Rumuniji. Prvog septembra iste godine oni su bombardovali železničku stanicu u Rumi, nanevši veliku štetu nemačkoj vojsci.

Ruma je oslobođena u noći između 26. i 27. oktobra 1944. godine. Tada su u nju ušli pripadnici 16. vojvođanske divizije, 5. vojvođanske brigade 36. divizije i artiljerijski puk Crvene armije. Više hiljada pripadnika nemačke vojske, ustaša i domobrana povuklo se iz Rume prema zapadu, nastavljajući da pruža otpor. Mnogobrojni Rumljani su stupali u narodnooslobodilačku vojsku i učestvovali u borbama za konačno oslobođenje zemlje. Odmah po oslobođenju, vlast u Rumi su preuzeli Sreski i Mesni narodnooslobodilački odbor, čiji je glavni zadatak bio da obezbede funkcionisanje grada i pruže podršku narodno-oslobodilačkoj vojsci. U to vreme je za vojne potrebe u južnom delu rumskog atara izgrađen i aerodrom.

U toku Drugog svetskog rata stradalo je oko 600 Rumljana svih nacionalnosti, od čega 95 u narodnooslobodilačkoj borbi. Ruma je dala i četiri narodna heroja, Dušana Jerkovića, Veljka Dugoševića, Lazara Savatića i Lazara Markovića.

Ulazak oslobodilačke vojske u Rumu 27. oktobra 1944.

Posebno poglavlje u istoriji Rume predstavlja masovno iseljavanje domaćeg nemačkog stanovništva u jesen 1944. godine. Kada je postalo izvesno da će jedinice narodnooslobodilačke vojske i Crvene armije ubrzo doći i u Srem, počelo je planiranje evakuacije nemačkog stanovništva. Nemački izvori navode da se u jesen 1944. godine na teritoriji Srema nalazilo 77.100 Nemaca, od toga je otišlo, i nije se više vratilo, njih 56.150. Prema unapred sačinjenom uputstvu za evakuaciju trebalo je pripremiti konjske zaprege u kojima je bilo mesta za sedam osoba. Za njihove potrebe se u istu pakovalo 100 kg brašna, 50 kg masti, 50 kg slanine... Najpre su železnicom transportovane stvari kao što su: namirnice, žito, deo stoke, nameštaj... U prvoj fazi su odlazili i žene, deca, stara i nemoćna lica. Do 14. oktobra transport se obavljao železnicom. Ali kada je kod Vinkovaca od savezničkog bombardovanja stradala putnička kompozicija sa oko 3.000 žena i dece nemačke narodnosti, pristupilo se transportu zaprežnim kolima sa platnenim krovom. Prva tura rumskih Nemaca je na ovaj pohod krenula 6. oktobra 1944. godine, pravcem Voganj – Mitrovica – Vukovar – Osijek i dalje u Pečuj. Posle toga bilo je još dve partije iseljenika, koje su Rumu

napustile 19. i 21. oktobra. Karavani koji su išli u pravcu Osijeka bili su dugački i do 60 kilometara.

Ipak, manji deo nemačkog stanovništva se nije iselio. U Rumi su ostali samo oni Nemci koji su to samostalno odlučili. Najveći deo tih Nemaca, kao i onih iz drugih krajeva smešten je u sabirnim centrima – logorima. Jedan od njih se nalazio na Fišerovom salašu, na putu Ruma – Jarak. Rumski Nemci su se neko vreme nalazili u prostorijama Hrvatskog doma (Dom JNA). Mnogi od njih su tragično završili. Polovinom novembra 1944. godine, u istom delu atara ("Rupama"), gde su svojevremeno streljani srpski taoci, streljano je oko sto lica nemačke narodnosti. Slično je prošao i rimokatolički sveštenik Johan Nepomuk Lakajnar, koji je ubijen bez vidnog razloga. Prema statističkim podacima u Rumi je od 1.047 Nemaca koji su posle oktobra 1944. godine ostali u Rumi, preživelo njih 244.

Odlazak Nemaca iz Rume oktobra 1944.

U tim danima nisu bolje prošli ni oni Srbi i Hrvati koji su olako okarakterisani kao saradnici okupatora. Bilo je slučajeva zatvaranja i

maltretiranja ovih lica. Iako ova materija nije dovoljno istražena, pominje se slučaj kada su partizani 22. novembra u podnožju Voznesenske crkve u Rumi streljali 61 lice srpske i nemačke nacionalnosti.

Posle odlaska Nemaca, u Rumi je bilo preko 1.600 praznih kuća. U prvim godinama posle rata u njih se uselilo stanovništvo koje je putem kolonizacije došlo iz Bosne, Dalmacije, Banije, Like, Korduna…, ali i iz okolnih sremskih mesta. Takođe, još u toku rata u Rumu se naselilo oko tri stotine porodica iz Hercegovine i drugih "južnih krajeva". Posleratna kolonizacija u Rumu odvijala se u tri faze, prva tokom 1945, a ostale u 1946. godini. U tom periodu stanovništvo Rume je uvećano za 1.058 porodica. U smanjenom obimu, kolonizacija je nastavljena i u narednim godinama. Prema popisu stanovništva iz 1948. godine Ruma je imala 14.001 stanovnika, od toga najviše Srba (10.599), Hrvata (2.258) i Mađara (520).

U narednom periodu, u izmenjenim društveno-političkim i demografskim okolnostima, Ruma je nastavila svoj život…

Izvori i literatura:

Zbirke Istorijskog odeljenja Zavičajnog muzeja Ruma

Istorijski arhiv “Srem”, Sremska Mitrovica, fond “Magistrat trgovišta Ruma”

Arhiv Vojvodine, Novi Sad, fond – 126 II

Periodika: “Zastava”, Novi Sad; “Radikal”, Ruma; Branik”, Novi Sad…

Almanah Kraljevine SHS 1921-1922, sveska I, deo, I, II, III, Zagreb, 1922.

Arsenić, Đorđe, Znameniti Rumljani I-II, Ruma, 1996-2002.

Bischof, Carl, Die Geschichte der Marktgemeinde Ruma, 1958.

Bošković, Đorđe, Ruma kao sresko mesto u Vojvodstvu Srbija i Tamiški Banat, Ruma, 2004.

Bošković, Đorđe, Ruma u periodu 1861-1914. godine, (neobjavljeno)

Bošković, Đorđe, Jedan popis sela Mitrovačkog provizorata iz 1720. godine, Zbornik za istoriju Matice srpske 79/80, Novi Sad, 2009.

Bukurov, Branislav, Opština Ruma, geografska monografija, Novi Sad, 1990.

Wilhelm, Franz, Rumaer Dokumentation, band I-II, Stuttgart, 1990-1997.

Gavrilović, Slavko, Ruma Trgovište u Sremu 1718-1848/49, Novi Sad, 1969.

Gavrilović, Slavko, Srem od kraja XVII do sredine XIX veka, Novi Sad, 1979.

Gowan, Bruce W. Mc., Sirem sancagi mufassal tahit defteri, Ankara, 1983.

Grupa autora, Ruma u središtu Srema, Novi Sad, 1991.

Đekić, Đorđe, Srpska periodika u Rumi od 1882. do 1941, Zbornik Zavičajnog muzeja Ruma, Ruma, 1997.

Kolar – Dimitrijević, Mira, Položaj radničke klase u Sremu 1918-1941, Novi Sad, 1982.

Kukuljević, Ivan de Saccic, Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, saeculi XIII, Starine XXVIII, Zagreb, 1896.

Micić, Milan, Farmacija u Sremu 1759 - 1918, Novi Sad, 1987.

Mitrović, Dobrivoj, Građa za hroniku Rume, Ruma, 1971. (neobjavljeno)

Nenadović, Mateja prota, Memoari, Beograd, 1966.

Popović, Dušan, Srbi u Sremu, Beograd, 1950.

Popović, Dušan, Srbi u Vojvodini I-III, Novi Sad, 1990.

Simpozijum “200-godišnjica Sremske-Iriške kuge”, Zbornik radova, Novi Sad, 1996.

Smičiklas, Tade, Dvijestagodišnjica oslobođenja Slavonije, I-II, Zagreb, 1981.

Thuri, József, Török törtenetirok II, Budapest, 1896.

Cuvaj, Antun, Grofovi Pejacsevich; njihov rad za kralja i dom, Zagreb, 1913.

Csánki, Dezsö, A Magyarország történelmi földrajza a Honyádiak korában II, Budapest, 1894.

Ruma

- Historical overview -

Ruma is situated in the middle of Srem, at 45 latitude to be exact. It is surmounted by Mount Fruska Gora from the north, and bathed with waters of the River Sava on south. The beginnings of organized life of the human communities on the boarder teritory of Ruma date back to prehistoric times. The testimonies to this theses are the archeological excavations of prehistoric settlements, out of wich Gomolava near the village of Hrtkovci is definitely the most important archeological site. The first know inhabitants of this area were the membres of various Illyrian and Celtic peoples. Srem became one of the most important Roman border Provinces turning Sirmium into one of the capitals of the Roman Empire and the home of several Roman Emperors (Decius Traian, Maximian, Aurelian, Probus…). There was a Roman town of Bassiana in the municipality, located where now lies the village of Donji Petrovci.

After the year 1526 Srem became a part of the Ottoman Empire. The name of Ruma was mentioned for the first time in the defter of Srem in 1566/1567.

The war that ended by the Treaty of Sremski Karlovci in 1699 divided region of Srem into two parts - Habsburg and Ottoman, and left Ruma in the Ottoman Empire until 1718, when it became a part of Habsburg Empire. After the Habsburgs have established a military frontier in Srem in 1745, Baron Marko Pejacevic decided to build a new headquarters of his manor next to the village of Ruma, calling it New Ruma.

As of January 1, 1749 Ruma gained a status of a privileged town, while the Charter issued by the Empress Maria Theresia in 1747 allowed in to becoma a free trading town.

The first inhabitants of New Ruma were Serbs, Germans, and later Croats, Hungarians, Jews and member of other nationalities. Ruma has gotten the look and shape of typical town in late 18th century. The first time a school in Ruma was mentioned was in 1756., and it was St. Nicola's church school. Famous Ruma's residents, Atanasije Stojkovic and Teodor Filipovic (Bozidar Grujovic), were attending Ruma's schools in those times. Thanks to the well organized health service, Ruma's residents were spared the plague epidemic, which devasteded Srem in 1795/96. The proof of that is the monuments built on the Ruma - Irig road as a sign of appreciation of its residents. Many tradesmen and

craftsmen gave Ruma its significance. An important boost for the development of craft was so called Guild privilege, issued by Emperor Franz I in 1818.

During the Revolution in 1848/49 Ruma has played a significant role as one of the centers Serbian movement in Srem. During the second half of the 19th century and in the beginning of the 20th, there was an increased economic and social development of the town. Ruma was a cultural capital of Srem.

When the WWI broke out many inhabitants of Ruma found themselves in a war led against their Slavic brothers. Therefore they used to desert the army or they tend to avoid the mobilization. Immediately after the war, an Assembly session was held in the house of Ruma's respectable jurist Zarko Miladinovic on November 24, 1918, where all the delegates from the entire region of Srem voted for the incorporation of Srem into Serbia.

The trend of development, somewhat set back in war times, was continued during the 20s and 30s in scope of new state union – the Kingdom od Serbs, Croats and Slovenians, later the Kingdom of Yugoslavia. Based on its economic power (the largest wheat market in the Kingdom of Yugoslavia) and the cultural level of its inhabitants, Ruma should have had the status of a city long time before. Nevertheless, Ruma officially gained the status of a city only in 1933. The pillar of economic growth in the previous period, Ruma's manor of Pejacevics, was eliminated after the WWI by agrucultural reform and colonization.

When the WWII began, Ruma was one of the centers of the German minority in Vojvodina. In spite of that, many inhabitans of Ruma joined the National Liberation Movement, at first at the nearby Fruska Gora Mountain, and later throughout the entire country, giving their contribution to the anti-fascist struggle. At the moment of the city's liberation, on October 27, 1944 Ruma had a significantly decreased number of inhabitants, since the larger number of the German minority left the city at the dawn of Liberation. The number of inhabitants soon grew after many colonists from different parts of Yugoslavia came to live there.

Изволте примити ову карту ка

GRIECHISCH-ORIENTALISCHE KIRCHE

HAUPTGASSE.

BAHNHOF

Адреса:
Г. N. код Јозефине Кристовац
Рума.

Aufnahme: Dusak, Photograf, Ruma

4252 Verlag: Anna Wagner, Buchbinderei u. Druckerei, Ruma.